

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Літаратурна - мастацкая і грамадзка-
політычная часопісь—орган Ц. Б. Усе-
беларускага аб'яднання пісьменьнікаў
і поэтаў „Маладняк“

==== П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й ====

П. Галавача, Я. Ліманаўскага, В. Каваля, А. Моркаўкі і А. Звонака

Год выдання шосты

Сшытак шосты
ЧЭРВЕНЬ

Центральный государственный архив
литературы и искусства СССР
Библиотека № 1904А

ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1928

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
АРХИВ-МУЗЕЙ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИСКУССТВА СССР
Библиотека ИИИВ. № 55

ЖРНАЛАМ

Заказ № 2303.

У ліку 1.000 экз.

Галоўлітбел № 1390.

1-ая друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва.

Максім Гарэцкі

Ня 'днэй веры

(Абразок з нядаўнага мінулага)

Дзеецца ў цеснай каморачцы, узімку ўвечары, пасля фабрычнае працы. Тацяна, фабрычная работніца з вёскі, і яе жаніх Адварды, таксама работнік на фабрыцы, сялянскі дзяцюк, п'юць гарбату. Гаспадыня ў сваіх пакоях іграе на грамафоне.

* * *

Тацяна. Адвардзік, дай я табе яшчэ налію.

Адварды. І так ужо пяць кубкаў выпіў. Я да гарбаты ня дужа. Пакуль не пайшоў у сьвет, дык і зусім рэдка піў, калі-ні-калі.

Тацяна. І ў нас удаму толькі ў сьвята п'юць гарбату і то ня часта. Я, калі на фабрыку пайшла, тады толькі штодзень стала піць.

Адварды. Мала пажытку ад гэтага настою. Вядома, як тут у горадзе—без яе не абыйсьціся. А каб на вёсцы, змалаціўшы вазы два, дадушы, адварнула-б зусім. Там, добры кавалак сала зьеўшы, і вады нап'ешся. Праўда?

Тацяна. Ой, праўда! Добра жыць у вёсцы... Прыдзе лета, паедзем дамоў. Адвардзік, чаму-ж ты нічога не ясі? Будзеш пасля наракаць, што нявеста ня ўмела трактаваць.

Адварды. Ня буду, нічога... Ну й горача-ж у цябе: як ты тут жывеш? Адчыні-ка вакенца.

Тацяна. Пасля, мой любі: каб цяпер, угрэўшыся не застудзіўся.

Адварды. І то праўда. Пакуру тымчасам...

Тацяна. (Дастаўшы пачак табакі і папіросную паперу). Нат-ка, Адвардзік: я табе купіла лепшае троху. Гэта ўжо не падарунак, а падарунак.

Адварды. Во, гэта дзякую. Але нашто-ж ты трацішся? На вясельле грошы спатрэбяцца.

Тацяна. Ай, ну што там! Калі-ж нам і падарункі рабіць, як не цяпер. Я дзеля цябе—сама ня ведаю, што-б аддала.

Адварды. (Закурыўшы). Ху-у! Во напіўся! Ну, пасля гэтага і паляжаць хочацца. (Кладзецца на яе пасьцелю). Хадзі, Тацянка, адпачні і ты.

Тацяна. (*Вінаватая*). Адвардзік, гаспадыня можа зайсьці неўспадзеўкі.

Адварды. Хадзі, ня бойся. Яна там на грамафоне іграе. Дый павінна спачатку пастукаць у дзьверы: гэта-ж ня ў вёсцы, дзе кожны прэцца абы-куды ня пытаўшыся.

Тацяна. Не, Адвардзік, ня трэба, я цябе прашу. Пасядзім так... Як жаніх і нявеста.

Адварды. Ат, ня ўсё-ж роўна табе... Ну, хадзі.

Тацяна. Адвардзік, ня гневайся. Цяпер-то яно ўсё роўна... Але я не хачу, каб гаспадыня што падумала. Слухай, а дамоў сваім так яшчэ і ня пісаў? Я даўно сваёй маме напісала. (*Цалуе яю і бярэ яю руку ў свае рукі*).

Адварды. Не... І пісаць да шлюб у буду. Баюся нават, каб ім адгэтуль мой стрэчны брат, Казюк, не напісаў. Калі даведваюцца, што ты не каталічка, а праваслаўная, дык не дазваляць, каб браў з табою шлюб. Пасьля напішу.

Тацяна. (*Сумна ласьціцца да яю*). Адвардзік, ты-ж ведаеш, я прыняла-б каталіцтва, але наш поп такі нягодны. Ён дакумантаў тады на шлюб ня выдасьць. А ксёндз гэтак табе зрабіць пабаіцца поліцыі.

Адварды. Нічога. Зробім, як трапіцца.

Тацяна. Аквардзік! А ты ня будзеш на мяне сварыцца, як паберымся, што ўзяў з другое веры?

Адварды. (*Цалуе яе*). Во, дзіўная! А мне што? Ці так людзі ня жывуць? Ды яшчэ як любяцца!

Тацяна. (*У радасьці*). Як мы цяпер з табою, Адвардзік? Праўда. (*Цалуюцца*).

Адварды. Яшчэ як праўда! (*Цалуюцца. Грамафон сыціхшы. Стук у дзьверы. Яны адскакваюць адзін ад аднаго*).

Тацяна. Ня бойся, гэта гаспадыня.

Адварды. Чаго-ж мне баяцца?

* * *

Гаспадыня. (*Праз дзьверы*). Тут нейкі дзядзька пана Адварда шукае.

Адварды. Хто-ж гэта можа быць? Спытайся, дзе ён.

Тацяна. А дзе-ж ён, цётка?

Гаспадыня. А вось тут... Прывеце, Танічка! (*Прапускае ў дзьверы Станіслава і ідзе назад і зноў там заводзіць сваю музыку*).

* * *

Станіслаў. (*Адвардаў брат выглядае вясковым шляхцюком*). А! Во ён куды схаваўся! (*Ідзе да Адварда*).

Адварды. Брат! Якім гэта спосабам?

Станіслаў. А што: не чакаў? Ну, здароў... (*Цалуецца з Адвардам*).

Адварды. (*Паказваючы на Тацяну*). Гэта тут... адна мая знаёмая... Наша зямлячка... (*Ёй*). А гэта Станіслаў... мой старэйшы брат... гаспадаром на вёсцы.

Тацяна. Ах... брат... Як я рада... (*Як-бы ў радасьці, як-бы і ў трывозе вітаецца з Станіславам*).

Станіслаў. Добры вечар, добры вечар! (*З захаванаю насмешкаю аглядае дзяўчыну*).

Адварды. (*Сарамліва*). Распранайся-ж, братка, сядай... Як там у нас? Усе жывы-здоровы?

Станіслаў. Нічога тымчасам... Тэго... Але можа мы пойдзем да цябе, Адварды?

Тацяна. Сядайце, калі ласка... (*Падстаўляе табурэтку*).

Адварды. Гарбаткі во нап'ёмся... Пойдзем... Сядай-жа, братка... Тацянка! (*Адходзіць з ёю далей і шэпча: „Гарэлкі, піва, закускі“*)...

Станіслаў. Не... Тэго...

Адварды. Нічога, нічога. Пасядзім, пагамонім... Яна зараз!

Тацяна. (*Накідае хустку*). Выбачайце, калі ласка! Зараз вярнуся... На хвілінку... (*Выходзіць*).

* * *

Станіслаў. Мястовая штучка!

Адварды. (*Ня глядзячы на брата*). На фабрыцы разам працуем. Зямлячка наша...

Станіслаў. Тэго... Але—Тацяна. Мусіць, руская?

Адварды. Не, наша... Толькі рускай веры.

Станіслаў. Тэго, рускай веры. Гм... (*Памаўчайшы, раптам*). Дык гэта з ёю, братка, шлюб бярэш?

Адварды. (*Узварушана*). А скуль ведаеш? Мусіць, нехта з фабрыкі напісаў?

Станіслаў. Сядай, сядай! Чаго-ж ты спалохаўся?

Адварды. Хто напісаў?

Станіслаў. Сам не пахваліўся, дык хоць стрэчны брат здагадаўся павядоміць радню...

Адварды. А, зьвяга тая? Казюк?

Станіслаў. Хай сабе ён. А ты з гонару, што з рускай верай шлюб бярэш, нават пісаць нам, польскім, не захацеў. Добра-ж ты, братка, робіш: на вяселье не запрашаеш...

Адварды. Ня ведаю, як прымаць твае словы. Дык ты гэта, братка, на вяселье прыехаў?

Станіслаў. (*Насьмешліва*). Так... Хоць, тэго, і няпрошаны.
Адварды. Ну і добра. (*Хапае самавар*). Пайду папрашу гаспадыню наставіць. Зараз вып'ем і закусім...

Станіслаў. Чакай, чакай! Ці варта? (*Усьміхаецца*).

Адварды. Я зараз! (*Пайшоў з самаварам*).

Станіслаў. (*Адзін*). Пацеха! Але нічога, дам рады. Ня будзе гэтага шлюбу. Вып'ем, дык вып'ем. Сьлізчэй справа пойдзе... Сам выпіўкі дакладу...

* * *

Адварды. (*Прыносіць выпіўку і закуску, пачынае трактаваць брата*). Зараз і Таня прывдзе: ужо павярнулася, з самаварам там занялася... Балазе-ж, братка, прыехаў: і праўда—пагуляеш на вясельлі.

Станіслаў. У разе яно будзе, дык пагуляем.

Адварды. (*Наліваючы гарэлку ў чаркі*). Будзь здароў, братка. Ё не кажы так: „У разе яно будзе“. Напэўна будзе, ужо і заповедзі чытаюць.

Станіслаў. На здароўе! Будзь-жа і ты здароў! (*П'е*). А ў царкве?

Адварды. У царкве. Ці ня ўсё роўна?

Станіслаў. Як на чый погляд, тэго... Ну, па трэцяй. (*П'юць*). А ты ведаеш, братка, што ў нашае мамы цяпер вочы баляць дый баляць?

Адварды. Дый што ты? Чаго-ж гэта? Даўна?

Станіслаў. Ня дужа даўна: як Казюк ліста прыслаў. А баляць таму, што ад сьлёз не высыхаюць.

Адварды. Плача мама? Чаго-ж яна плача?

Станіслаў. Эх, Адварды! Плача і плача, што маеш рускую браць.

Адварды. Ай, божа мой! Ну што ты, Стасюк? Я-ж невінават, што Таня рускай веры.

Станіслаў. Пі, братка, і мне налівай.. Гэта ў яе такое паскуднае імя: Таня?

Адварды. Чым яно паскуднае? Наскае імя.

Станіслаў. А патвойму—лепшае, чымся Ядзя або Стася?

Адварды. Ні лепшае, ні горшае: імя як імя. Закусвай, братка.

Станіслаў. Чаму сам не закусваеш? Гэта яна тут жыве?

Адварды. Але. Зайшоў да яе пасья працы... Сядзелі, гаманілі...

Станіслаў. Добрая-ж яна штучка: да шлюбу прымае! Ха-ха-ха! Ё ты такую хочаш прывесці ў нашу хату?!

Адварды. Я жыць без яе не магу!

Станіслаў. А-а! Знацца, пакаштаваў салодкага мёду? Добрая справа! Вось будзе прыемнасьць, як даведаюцца нашы вясковыя кабеты...

Адварды. (П'яны). Што мне да таго, што скажуць нашы вясковыя кабеты? Але нашто ты траціўся на дарогу, браце?

Станіслаў. Каб ратаваць цябе. Няўжо-ж ты яе возьмеш за сябе?

Адварды. Вазьму! Я кахаю... Калі ня мне, дык болей нікому.

Станіслаў. Кінь гарадзіць. Ё ня крычы, бо людзі пачуюць аб чым гамонім.

Адварды. Я нікога не баюся, хай чуюць. Стась! брат! Ведаеш? Я загінуў. Яна такая ласкавая, такая добрая... Яна дзеля каханьня нічога не шкадуе... Яна сваёю паслухмянасьцю за душу мяне ўзяла. Жыць ня хочу, калі шлюб з ёю мець ня буду.

Станіслаў. А ты ведаеш, братка, што і дзеткі твае па закону будуць ужо рускай веры. Як-жа ты вочы ў касьцёл пакажаш? Што табе, тэго, ксёндз на гэта скажа?

Адварды. Стась! браце мой любы! Ня рві майго сэрца на кавалкі! Як-жа гэта можа быць? Цяпер нічога не парадзіш... Нашто было табе ехаць, га?

Станіслаў. А во нашто... Бяры шапку, разьлічымся з гаспадыняю, і па ўсім! Едзем!

Адварды. Куды? Куды ты мяне цягнеш? А Таня?

Станіслаў. Дамоў паязем...

Адварды. Дамоў? А Таня? Шкада мне яе... Стась!

Станіслаў. А ліха на яе! Сама вінавата. Такіх тут многа на вуліцы.

* * *

Тацяна. (Прыходзіць з гатовым самаварам). Каго многа? Вось на гэта ўжо не спадзявалася. Не хацела пачуць, але пачула... (Ставіць самавар на стол і апускае рукі).

Станіслаў. Чула, дык на здароўе, што даведалася праўды.

Тацяна. (Са сьлязьмі). Адвардзік! Твой брат—і так на мяне кажа... А ты маўчыш.

Адварды. (П'яны). Таня! Эх! Разлучаюць... Бывай!

Тацяна. А, пакідаеш... уцякаеш... Падманіў?! Адвардзік! Што ты? А? (Плача).

Станіслаў. А ты важылася такая пайсьці з ім да шлюбам?

Тацяна. (*Глыбока пакрыўджаная*). Ня ваша справа, такая ці гэтка. Што вы разьбіваеце наша вясельле? Ці-ж ён можа мяне пакінуць пасья ўсяго, што ў нас было?

Станіслаў. (*Зьбіраючыся выходзіць*). Маўчы ты... (*З пагардаю*)... руская вера!

Адварды. Бывай, бывай радасьць мая! Эх!! (*Стукае пляшкую па стальніцы, налівае і п'е*). Таня! Любая! Каханая! Вып'ем з табою апошні раз! Таня мая!

Тацяна. Адвард! Няўжо ты кінеш мяне? Ты ведаеш, якую ты пакідаеш, га? Адвардзік, ты выпіў... Ты абдумайся... (*Плача*).

Адварды. (*Як дурны*). Ты—рускай веры... Я—польскай веры... Я невінават! Ты невінавата! Вып'ем, Таня! Не магу цябе пакінуць...

Тацяна. Адвардзік мой! Не пакідай мяне... (*Плача*). Мы-ж землякі, мы-ж свае... Што ты—у касьцэле, а я—у царкве?.. Дык я-ж такая руская, як ты паляк. Каго ты слухаеш? Ты выпіў... Ты прасьпішся абдумаешся...

Станіслаў. Ну, паненка! На табе адступнага і адчапіся ты ад нашае галавы. І табе лепей, і нам лепей... (*Доўга поркаецца ў партманэце*).

Тацяна. (*З агідаю*). Што мне вашы грошы? Што я—прадажная?

Адварды. Кінь, Стась! Яна гардзя! Ня возьме. Эх, зарэзала ты мяне, Таня!

Тацяна. (*На Станіслава*). Я вам не дарую гэтай зьянявагі. Я ў суд падам!

Станіслаў. Ха-ха-ха! У суд! А чым ты давядзеш, што з ім з першым гэтак? А я табе ўсё давяду.

Тацяна. Я... я сваім фабрычным пажалюся... Яны вам пакажуць, як крыўдзіць дзяўчат, вясельле разьбіваць...

Станіслаў. (*Падносіць ёй пад вочы кулак*). А гэта бачыла? Я сам добры фуліган.

Тацяна. (*Зьнямогшыся*). А ты, Адвардзік, маўчыш? Што мне рабіць? Божачка ты мой... (*Кідаецца тварам на падушку і плача*).

Станіслаў. (*На Адварда*). Хадзем! Грошы кладу на стол.

Адварды. (*П'е*). Эх! Колькі-ж гэта, браце, будзе табе каштаваць? І тут... і дарога... А ўсё за мяне! Усё за мяне! І Таня плача за мяне! Эх! Таня! Ня плач! Разлучымся падобраму... Загубіла нас неаднакавая вера! Эх! Танічка! Тацянка!

Тацяна. Ня руш мяне.

Адварды. Э-эх! (*Цяжка ўздыхае*). Ну, што-ж? (*Цалуе яе ў галаву*). Бывай! Дзякую табе. Ня гневайся. Ня плач, Тацянка!

Станіслаў. (*Надзяе шапку*). Паплача дый перастане. Наша мама цяпер, можа, ня гэтак плача. Хадзем, хадзем, Адварды! Ну! (*Цягне яго*).

Адварды. У-у! (*Безнадзейна махае рукою*). Нешчасьлівая мая доля... Бывай, мая першая і апошняя любоў! Бывай!

Тацяна. (*Раптам усхопліваецца, кідаецца за ім, хапае за рукі, валіцца да яго абвівае яго*). Адвардзік! Даражэнькі, любенькі, каханенькі! Няўжо-ж ты кінеш? Няўжо-ж ты ня вернешся? Любы мой, пашкадуй мяне!

Адварды. Э-эх! (*Туліць яе*). Не адна вера! Што рабіць?

Станіслаў. (*На Тацяну*). Адчапіся ты, смала! (*Адштурхівае дзяўчыну, а брата цягне за сабою*).

* * *

Тацяна. Пашоў, кінуў... А калі ня вернецца? Галовачка мая бедная! У нядзелю вясельле мелася быць... Во якое вышла вясельле... (*Хапае недапітую бутэльку і п'е набгом*).

1922 г.
Дзэвінск.

Ізраїль Плаўнік

...Як месяц зіхаціць адбітым сьветам,—
Так вершы зьзяюць даўняю красой...

Максім Багдановіч.

1. Тэрціны

Люблю збіраць апоўначы праменьні,
Зьвіваць у верш і зьліць яго з жыццём,—
Хай зіхацяць радкоў брыльянты-звоньні!

Злучаю іх пачуццём, як агнём,—
І вобразы—пахучы цвет жасьміну—
Зашэпчуцца, бы ветразі з трысьцём.

Рондо, сонэт і гібкія тэрціны—
Забыты хмель забытай сівізы—
Чаруюць зноў красою галубінай...

Але жыццём агністае Вясны!..

2. Рондо

Вясны жаданьні, мары, сны
Поэты песьцяць, нібы краскі,—
А з іх пялётак-сонцабляскаў
Рондо каханай ткуць яны:
І поўны верш чароўнай ласкі...

Радкоў квяцістых, звонкіх вязка,
Спляцёных формай сівізы,
Усё-ж хваляюць сэрца казкай
Вясны.

Калі іскрыстаю павязкай
Заход абвіў чало сасны.
А сад лістамі гімны пляскаў—
І ціха ўторыў шум лясны,—
І я сплятаў рондо, бы краскі
Вясны.

3. Сонэты

(З нізкі вершаў „Зарніцы“)

I

Наш творчы час жывым агнём палае,
А думак сеў—калёрамі зарніц...
Ў адзін напеў стараемся завіць
Прастор зімы і сьмех вясёлы мая...

Няхай рычыць нядругаў зграя злая:
„Яны адны—сагнуцца хутка ніц“...
Малёдый жар, змаганьня бліскавіц
Ім ня тушыць!.. Я гэта добра знаю!..

А ты, поэт, гары ў сваім імкненьні!..
І да жыцця знайдзі такія зьвеньні,
Каб разам з ім да сонца падыйсьці...

І зазіхцяць твае паходні-словы,
І павядуць бяспутных у быццці
На сьветлы шлях, праменісты, вясновы!..

II

На сьветлы шлях, праменісты, вясновы
Імчыць табун віхрастых коняй-дзён...
І, нібы гром, стукоча тупат-звон...
Гараць агнём на сонцы іх падковы.

І нас нясуць праз пушчы і дубровы,—
Мы чуем крык—мінулага праклён,
Але яго здушыў часоў закон,—
Здаецца ён слабым і выпадковым.

Глядзі, яздок!.. Шчэ многа у дарозе
Спаткаеш ты заломаў і пагрозаў:
Не паслабляй на хвілю павадоў!..

Кіруй туды, дзе шчасьце яснацьветам
Мігніцца за фіранкаю гадоў:
У гэтым ёсьць тваёй пагоні мэта!..

М. Нікановіч

Аднаго разу вечарам

I

Цэлы той дзень паліла да нязноснасьці. Здавалася, што зусім застыгла палка-гарачае паветра, зрабілася густое, як сьвежы водыр палявых красак. Нават замоўклі ў песьнях і птушкі, і толькі адны вераб'і цэлымі чародамі з віскам і крыкам купаліся на вуліцы ў пылка-нагрэтым, як прысак, пяску...

Засмуглела неба, смугою зацягнуліся далі.

І так ужо стаяла некалькі дзён...

А калі выткнешся на вуліцу,—атрымоўваецца ўражаньне такое: вымерла вёска, альбо некуды зьбегла ад вялікай і бязьлітаснай пошасьці.

Ціш закасьцянелая, хіба толькі сабака гультаявата-сонна забрэша на канцы вуліцы, ды прапяюць адзін за другім пеўні ў вагародах...

І гняце пачуцьці гэтая мёртвая ціш, застыглы, нагрэты, як у печы, дзень і самлеўшае без расы і дажджу паветра. Нават і язьмін, які нядаўна абсыпаўся цэлымі камякамі сьнега-бялявых красак,—цяпер ужо ня цэдзіць свайго вострага паху, не вабіць к сабе... І ўжо няма ахвоты сядзець каля яго, бо прыкры яго пах цяпер, і, чамусьці, гэты пах, разам з душнаю гарачынёю—павуцініць мазгі цягучаю і неадчэпна-назольліваю дрэмай. І гасьне вялікая прыгожасьць у няспрыяючых варунках прыроды... А гэтымі днямі, вось ужо цэлы тыдзень, як ня прыходзіць ка мне пасядзець і пагаманіць аб навінах і сказаць пра сваё жыцьцё,—старэнькая ўдава-суседка. Вось ужо цэлы тыдзень, як ня бачыў я яе, ня чуў яе слаўных бак-апаবাদаньяў аб даўно мінулых гадох, якія засталіся ў яе памяці цалкам агорнутыя чорна-жалобным вэлюмам...

Увесь век свой яна служыла ў паной і ўвесь яе век зьдзекаваліся паны над ёю, зьневажалі...

І гісторыя яе жыцьця,—адны чорныя старонкі вялікай, некалі прыгожай, кнігі.

Люблю я слухаць старую Ганну, бо ў яе глыбокадумных словах шмат шчырасьці, шмат сардэчнай прастаты і, разам з гэтым, вялікі запас душэўнай нянавісьці к паном, к мінулым парадкам, і наогул к мінуламу, і, у той-жа час,—яшчэ больш гэтай душэўнай любасьці, жаночай мяккасьці й ласкі к сучаснаму жыцьцю! І Ганна жыве толькі сучасным, толькі сягоняшнімі сонечнымі днямі, таму і любіць яна так цяперашняе жыцьцё, маладую радасьць, сакавітую слаўна-дзіцячую вясёласьць...

А гэта я ведаю з яе расказаў, з яе рухаў і гэтаў, з яе мілага па-старому—ціхага, ужо гаснучага сьмеху...

І мне робіцца нудна, як ад мёртвай духаты гэтага палкага дня, так і ад таго, што ня бачу і ня чую апавяданьняў старой гаротніцы Ганны. І неяк само-сабою, шукаючы прыемнага халадку,—хочацца заснуць, бо вельмі-ж ужо павуцініць дрэма абцяжарэўшыя мазгі, сьлепіць вочы і засьцілае іх туманам лёгкага сну... А як толькі лёг у прахалоднай пуні й не пасьпеў яшчэ забыцца аб усім, выкінуць з галавы розныя абрыўкі прэста-ружовых думак,—як ужо ціха насунулася на сад хмара, заракаталі пералівамі гримоты, закапалі па страсе сярэбраныя буйныя каплі дажджу.

Тады ўжо зусім змарыў сон, моцна агарнуў і сашчаміў мазгі, абкруціў іх чорным прасьцірадлам і ня стала потым: ні думак розных, ні ружовых малюнкаў...

II

Прабудзіў мяне ні то трывожны крык, ні то вясёлы і дружны шчэбят цэлай чарады вераб'ёў на яблыні ў садзе...

Гармідаравалі вераб'і, ціха пасьвістываў шпак, залівалася пяшчотна малінаўка і, разам з сярэбранай песьняй вясёлых гасьцей,—ка мне, цераз шчыліны бяровеньняў пуні, ліліся залаціста-празрыстыя і гарачыя праменьні сьвежага сонца... На дварэ было зусім ціха і неяк важна-ўрачыста, радасна. З саламяных стрэх хлюпала каплямі вада ў поўныя капяжы, сьмяялася кволым васільком чыстае неба, гуляла дыямэнтамі сонца ў вясёлках, млела даль ды новым здаровым жыцьцём красавіліся абмытыя чыстыя дрэвы і трава... Час-ад-часу паволі падыхаў п'яным водырам красак—сьвежы ветрык, а сонца хілілася к захаду.

Захацелася пасядзець у садку, падыхаць, пасьля ранейшай духаты і жару, сьвежа-здоровым паветрам, палюбавацца на сьвежую зелень, на радасныя, пачаўшыя ўзноў жыць, краскі...

І я сеў каля куста язьміну на маленькай, яшчэ трохі сыраватай лавачцы. І ад яго моцна-адураючага, прыкра-салодкага паху, ад хараства белых красак, напамінаючых то глыбы сьвежа-мяккага

сьнегу, то прыгожыя празрыстыя матылькі, то вечную моладасьць, у вобразе маладухі-дзяўчыны,—ад усяго гэтага, што адчувала мая істота,—я міжвольна пераносіўся пачуцьцямі і думкамі...

Мігам ляцелі думкі, падалі, ізноў лёгка ўзнісіліся, расплываліся, як празрыста-ружовыя скрыдлы бязшумна-мяккай птушкі і засьцілалі блакітны фон уяўленьня...

І ўсе гэтыя думкі разам узятыя, сходзіліся к аднаму:

— Няма большага хараства над хараствам прыроды!.. І глыбока пазнаючы яго ды ўбіраючы ў пачуцьці, там ператвараючы яго ў прыгожыя вобразы—найбольшая асалода ў жыцьці... Вось таму мне і радасна заўсёды і жыць страшэнна хочацца!.. Мо' думаў-бы яшчэ што, але абарваліся мае думкі ціхім шорахам асьцярожных крокаў, і адрывістым раптоўным кашлем дзесьці ў глыбіне саду...

Замітусіліся сярод незграбнага зялёнага пераплёту тоўстых і тонкіх суччаў мае вочы,—і на садовай дарожцы ўбачыў я постаць Ганны...

Паціху і паволі ішла яна проста к таму мейсцу, дзе сядзеў я, ішла і мякка ўсьміхалася, гледзячы на краскі садовыя, на жартліва сонечныя праменьні ў мокрых лісьцях дрэў...

А як падыйшла, весела паздароўкалася і цяжка апусьцілася на лавачку побач са мною. Я аглядаў яе згорбленую, прыгнутую к зямлі жыцьцём і гадамі постаць, углядаўся ў яе смугла-загарэлы, густа парэзаны рознай вялічыні зморшчыкамі, твар, дзе кожная такая разорка праводзілася вялікім горам, нудою, жальбаю... Углядаўся ў яе карыя, ужо трохі паліняўшыя і глыбока запаўшыя, ды сухія, выплаканыя за сваё вялікае нерадаснае жыцьцё, вочы. У Ганны, вось ужо год пятнаццаць таму назад як прапалі зусім сьлёзы, і цяпер якое-б ня было ў яе вялікае гора і боль,—яна ня будзе плакаць... Затое, каб хто паглядзеў, які ў яе робіцца тады твар!.. Праўда, сьлёз няма, але колькі ў гэтым твары пакуты, болі нявымоўнай, вялікай,

нікім яшчэ нязьведаннай,
непараўнаўчай!..

А ў вачох, колькі глыбокіх, з дна душы сьлёз, колькі жальбы, і прытым, вялікай ласкі!..

Няма як глядзець бяз сьлёз у яе вочы тады,—калі плачуць пачуцьці Ганны...

Я гляджу на гэты мілы, спакутваны, некалісь у маладосьці, прыгожы твар, аглядаю яе сухую постаць у даматканай вопратцы, гляджу на худыя, скакарачаныя, чорныя і жоўтыя ад старасьці і ад работы пальцы яе жылістых рук, і думаю:—Вялікая ты жанчына!..

Колькі перажыла ты здзекаў, гора, пакуты і ўсё гэта ты церпяліва вынесла скрозь сьлёзы аж да цяперашніх дней!.. Але тым большая цяпер у жыцці тваім радасьць, чымсь чарней было тваё мінулае!..

І мне хочацца сказаць ёй ласкавае слова, нешта такое, каб заспакоіць яе, зусім сагнаць з яе твару змаршчакі,—і я ўвесь час напружана думаю,—і ня ведаю з чаго-бы тут пачаць... І маўчу. Маўчыць і Ганна, і пазірае на беласьнежныя глыбы язьміну.

— Чаму вас так доўга ня было відаць?.. Ці не хварэлі вы чаго?..—вырываецца ў мяне к Ганне.

Ганна глядзіць на мяне сваімі разумнымі глыбокімі вачыма, і мякка, трохі шапяляючы, кажа:

— Ня выходзіла я гэтымі днямі на вуліцу, бо вельмі-ж ужо смаліла пагода!.. А такой гарачынёю, паверыш, у мяне ўсё млее, калоціцца сэрца, галава круціцца і я ўсё ляжу... А вот прайшоў дожджык—ну, цяпер я магу і пасядзець трохі...

Яна ціха і памалу гаворыць аб сваёй хворасьці, аб тым, што цяпер трохі дужа, а як прыдуць яшчэ большыя гады—хто тады даглядаць яе будзе, вочы па сьмерці зачыніць, пахавае як чалавека?..

Мне шкода гэтай жанчыны, шкода як чалавека, бачыўшага на сваём вяку і чужую раскошу і сваю вялікую беднасьць і сьлёзы, і я кажу:

— А мы пахадайнічаем і вас умайструем у дом інвалідаў... Там вас прымуць, будуць адзяваць, карміць, яшчэ лепш, як дома... Там добра!..

Я застанавіўся і пачаў чакаць, што скажа на гэту маю прапанову Ганна,—баяўся я, каб яна не пакрыўдзілася, бо ведаў я ўжо шмат здарэньняў, калі старыя, пры слове, каб яны на старасьць пайшлі ў дом інвалідаў,—крычалі, махалі рукамі, сярдавалі за такое хадайнічаньне, і заўсёды адпіраліся ўсё адным:

— Нічога большага не хачу,—каб памерці на сваёй роднай печы...

І я пільна ўглядаюся ў твар Ганны, шукаючы ў рысах яго тых ці іншых зьмен. Аднак маўчыць Ганна, і здаецца, слаба адчувае ўсё мною выказанае... А потым падняла сваю ўжо трохі дрыжачую сіваю галаву,—і голасам, у якім адчувалася недасягаемая думкай сапраўднасьць, сказала:

— Ого!.. Каб гэта так было!.. Ня прымуць мяне!..

— Чаму?..—здзівіўся я.

— Я слабая ўжо зусім... Працаваць не магу... Усю сваю сілачку на паноў палажыла!..

— Вот якраз толькі такіх і прымаюць туды, як вы цяпер!—Слабых, хворых, старых... Значыць, дакладую вам, што пастараемся і вы будзеце за парадкам...

— Я ўжо ня ведаю, чым вам адгаджу за гэта?!—сказала яна, усміхнулася і апусьціла свае задуменныя вочы на краскі язьміну...

Ізноў павісла дакучлівая маўчанка.

А вечар плаваў у мякка-прыемным паху язьміна, толькі што расьцьвітаючых рож, у салодкім паху сьпеючага жыта на загонах, у туманным пылу красы над ячменем... Мяшаліся гэтыя тоны паху і выліваліся ў адзін—востра-пяшчотны, надзвычайна малады, вясеньні...

Садзілася ў цёмную сінь барвістае сонца і пляскалася заміраючым праменьнем у блакіт неба аграмадна-шырокімі, ружовымі плямамі...

Задуменна так пасядзеўшы, Ганна прыпаднілася і сарвала пару пахнучых красак язьміну, а сарваўшы, паднесла к носу, панюхала, паглядзела на іх і адварнуўшыся ка мне, кінула:

— Прыгожыя краскі, вельмі прыгожыя, я і ў маладосьці сваёй іх любіла вельмі... І цяпер я гляджу на іх і ўспамінаю сваю маладосьць... Эх, каб яно згарэла з усім гэтым!..

Закончыла Ганна, матнула нэрвова галавою, цяжка уздыхнула і змоўкла.

Мне хочацца распытацца ў Ганны аб яе першай маладосьці, аб днёх красках язьміну падобных, аб утраце гэтых шчаслівых дзён і прычынах гэтай вялікай утраты, і ўсё не рашаюся, маўчу і чакаю пакуль яна сама мне аб гэтым ня скажа...

Зьвіняць пчолы, гудуць чмялі над садовымі краскамі, з далняга хутару маладыя хлопцы пробуюць заграць на скрыпцы і цымбалах...

Мы маўчым ахопленыя вялікімі й слаўнымі думкамі.

Вечарэе.

Ясна і чотка данесьліся да нас ціха-адлічаныя зязюлей гады... Прыемна было слухаць разьмернае, урачыстае кукаваньне часовага тут у нас госьця і мы слухаем... А як кончыла зязюля кукаваць, падняла Ганна апушчаную нізка галаву, паглядзела мне ў вочы і потым з нейкім жалем, сказала:

— Маніць яна, зязюля гэтая!.. Не пражыву я ўжо дванаццаць год!.. Лічыла ўсё!.. Няпраўда!..

— Чаму?.. Усё можа быць?!—папрабаваў я заспакоіць яе.

— Ды куды там?! І так мне ужо за сямдзсят пераваліла, ды яшчэ хочаш каб болей жыла?! Сьмех!..

Я змоўк не жадаючы спрацацца з Ганнаю.

Нейкай вострай сьвежасьцю нас агарнула; з балота падняўся сівы туман, мацней запахлі сьнегавыя краскі...

З-за зелянеючай сьцяны жыта мы пачулі дзявочыя галасы, ноты нейкай мэлёды, а трохі счакаўшы, сьмела і радасна пакаціўся высока-вольны і сакавіты голас, распляскаўшы маладую задорную песьню:

„На крылечку я сядзела
І лічыла лесенькі.
Мілы граў на гармошцы.
а я пела песенькі.
Іграй іграй гарманісты—
Рубах і малінава.—
праз цябе я, гарманісты,
мілога пакінула...”

— Некалісь і я пела... Першай песельніцай на вёсцы лічылася... І любілі мяне ўсе...—і памаўчаўшы, дабавіла:—вось гэта ўсё і загубіла мяне!..

Я маўчаў і чакаў апавядання ад Ганны, а Ганна рыхтавалася нешта мне расказаць, нэрвавалася, ціха сама-сабе ўсё нешта шаптала...

А дзеўкі пелі, сьмяяліся, рассыпалі жарты.

Потым паглядзела Ганна на сарваныя ёю краскі язьміну, і заўважыўшы ў сябе няпрыгожа вывернутыя два пальцы на левай руцэ, яна, пагладжываючы іх, ціха сказала:

— Каб яно пратонула з мінулым і з тагочаснай маёй моладасьцю!.. Гэта-ж наш паніч, каб дабіцца ў мяне каханьня—пальцы ў мяне выварнуў, каб яго з магілы косьці вывернулі!..

Згараючы палкім жаданьнем аб усім гэтым дазнацца, я прашу Ганну расказаць аб сваёй маладосьці, аб мінулым...

Ганна памаўчала, цяжка ўздыхнула, і як-бы трохі ўсьміхаючыся ці то скрозь душэўныя сьлёзы, з натхненьнем кінула:

— Маўчы, сыноч; аб мінулым не пытайся!.. Яно чарней ночы і ня хочацца ўспамінаць аб ім насупроць начы... Шчасьлівы ты, што жывеш цяпер!.. Шчасьлівы!..

І змоўкла, агорнутая глыбокімі думамі.

Больш я ў яе ня пытаў нічога, бо з гэтай маленькай жменькі слоў, прасякнутых вялікай ненавісьцю к мінуламу і надзвычайным замілаваньнем к сучаснаму, мне ўсё зразумела...

Тухне вечар і золатам перасыпаюцца мілагучныя дзявоцкія песьні...

Я перабіраю ў думках мінулае і маўчу...

1928 г.

Центральны ~~государственный~~ архив
литературы и ~~искусства~~ БССР
Библиотека ~~И. В. №~~ 1904-А

2. „Маладняк“ № 6.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
АРХИВ-МУЗЕЙ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИСКУССТВА БССР
Библиотека И. В. № 55

Юрка Лявонны

Крымскае

... Сьцежкі шчасьця вельмі росны:
Выйдзі, Хацімат!..
Галаву паднялі сосны
І цвіце закат...
У гарэ—мільён вузораў
Залатой ракі.
Закахалася і мора
У блакіт.
Моўчкі жвір ссыпае з ног
Строгі Аю-Даг.
Як фрыгійскае віно
Пену б'е вада.
Хай чужынец толькі я —
З поўначы далёкай,
Дзе аўсяны акіян
Ды бусьліны клёкат,—
Сьцежку шасьця хто пазнае? —
Яе крыюць нетры...
І чынара замірае
У абнімках ветру...
І пачуўшы песьні россып,
Ды маністы звон—
Кожны дзед на шэлест косаў
Кіне рэшту дзён.
Пекнату тваю уславіць
Як мне, Хацімат,—
Калі ў сонечнай аправе
Звонкіх слоў няма?..
Пасінелі вусны скал,
Як півоні сталі.
Дзесь-ці скардзіцца шакал
На нямыя далі..

У маёй краіне—поле.
Там—бульбяны лёс.
І салодкі пах куколяў
З пералівам кос...
Галаву паднялі сосны
І цвіце закат...

.....
Нашы сыцежкі надта росны —
Выйдзі-ж, Хацімат!..

1-IV 1928 г.

С. Шуткевіч

Песьні аб пяру

Гісторыя-жня

Гісторыя-жня на ржышчы нашых дзён
Снапы раставіць дум, якімі мы палалі,
Калосьсяў буйных перасьпелы плён
З нас не адзін аўе кукольнікам і васількамі.
Хай зломіцца пяро поэта у маёй руцэ,
Калі мне час быць гэтакім прызначыў,
Хай струны пачуцьця адмовяцца гучэць
І абарвуцца з ціхім енкам-плачам.
Гісторыя-жня на ржышчы нашых дзён
Снапы раставіць дум, якімі мы палалі,
Калосьсяў буйных перасьпелы плён
З нас не адзін аўе кукольнікам і васількамі.

Такім, як ты, ня буду...

За вокнамі гайсае
Чорны вецер,
Сумуе клён
Пад музыку дажджу.
Пявун гукае рань
З пад ціхага павецьця,
А я ізноў адзін
Прыгорбленым сяджу.
Зламалася пяро...
Заржаўлены шкілецік
Маленькім мерцвяком
Ляжыць каля мяне,
І пахаваюць заўтра
Яго ў сьмецьці.
Як толькі раніцай
Пачне віднець.

Ах, беднае маё,
Твае хаўтуры
Ня буду нават я,
Таварыш твой, спраўляць,
Хоць я з табой блудзіў
Між людзкае культуры,
Хоць я з табой кіпеў
У хвалях пачуцця.
Цябе я замяніў
На іншае, другое,
Яно паслушнае
Такое-ж, як і ты:
І думкі кружацца
Пад ім таксама роем,
Таксама садзяцца
З атраманту кусты.
А ў гэтых кусьціках
На белых гонях
Хаваецца і сум,
І радасьць, і любоў,
Між іх гады юнацкія
Адзін другога гоняць,
Між іх кіпіць мая
Ўзбунтараная кроў.
Ах, любое пяро,
Такім, як ты, ня буду!..
Ці знойдзецца рука
Мяне зламаць?
Хачу я нашых дзеён
Узбуйніць амплітуду,
Хачу быць хваляю
Вялікага жыцця.
Таму хто гасьне
Ціха на сьвітаныні,
Таму, хто ломіцца
Прад бляскамі зары,
Таму, хто адцьвітае
Ў часе зацьвітання,
Я помнік ганьбы
Стаўлю без пары.
Хоць можа ты, пяро,

Ня вінна ў гэтым,
Мо' вінен час,
Ня роўныя шляхі?..
О не!.. Я праў!..
Пад новым сьцягам сьвету
Павінна ўсё нямоцнае
Аджыць.
За вокнамі гайсае
Чорны вецер,
Сумуе клён
Пад музыку дажджу,
Пявун гукае рань
З пад ціхага павецьця,
А я ізноў адзін
Прыгорбленым сяджу.

К. Губарэвіч

Болесь

(Новэля)

...Абшарпаным падарожнікам цягнуліся над горадам хмары.

Вецер, нібы ранены зьвер, з палявога разгону разьбіўшыся аб каменныя выступы гораду, жаласна скавытаў на мокрай панэлі. Халодным і жорсткім языком залізваў свае непапраўныя, глыбокія раны...

Месяц мімаходам ашчэрыўся з лахмоўця хмар і ткнуў востра-бліскучыя нажы ў сьнегавыя лужыны. Золка...

Болесь знайшоў за гарнізоннымі казармамі кавалачак аборкі, падвязаў ім абсац распоўзлага старога салдацкага боціка і шчыльна захінуўшыся ад вострага сівэру цэлай палой ватнай куртачкі, пайшоў па вуліцы.

Гулка завывалі правады ў пустую ветраную гладзь...

Невядома чаму, углядаючыся пад электрычнымі лямпачкамі ў нумары дамоў, Болесь дайшоў да друкарні.

— „Гэй ты, шпінгалет!“—Хтосьці крыкнуў усьлед яму. Азірнуўся.

— Хочаш на папіросы зарабіць?..

Гэта для Болесьа было так нечакана, што ён забыўся нават, што стаіць у золкай лужыне... Звонкая пустата ў жывату зразу дала адчуць сябе. З радасьці, Болесь падбег к біндзюгу, што стаяў каля друкарні. Хурмань выносіў нейкія пукі паперы. Ён паказаў Болесью, як трэба класьці іх на біндзюг і яны абодвы пачалі работаць.

Праз паўгадзіны ў Болесьа было трыццаць капеек заробку. Сьціснуўшы іх у кулак, ён шпарка пабрыў на станцыю. Там Варган, даўно ўжо прадаваў сваю старую шапку. А ў Болесьа на'т і казырку не начым было ўжо трымацца. Патаргаваўшыся, мо' і на хлеб застанецца.

На станцыі Варгана ня было, але Болесь ведаў дзе ён.

За станцыяй у вадным таварным вагоне ён сядзеў з усёй „братвой“.

— Ну, паўзі хутчэй!—Спаткалі яны Болесьа седзячы на бруднай падлозе. Болесь падышоў к Варгану. Ён ляжаў крыху воддаль, падпёршыся локцем.

- Слухай, Варган, ты 'шчэ не прадаў сваю шапку?
- А што?—басавіта буркнуў Варган.
- Прадай мне яе.
- А што ты, на грошы разжыўся?
- Трыццаць капеек зарабіў.
- А ня з'ялмзіў?
- Чэснае слова—не!
- Брэшаш ты, Болька,—скептычна зазначыў нехта з вугла.
- Пшоў ты к чорту, 'шчэ запэўняць цябе буду!..
- Ды мне то ўсё роўна, толькі-ж я кажу...
- А пакажы іх,—прапанаваў Варган.

Болесь падкінуў на руцэ свае грошы і тоненькі званочак укалоў маўклівую шэрань вагону. Варган на'т не паглядзеў на грошы яго, толькі задумлена жваў брудную нітку.

— Ведаеш—сказаў ён сплюнуўшы на сьценку вагона,—ідзі ты купі, лепей, „Нашу марку“, а то курыць да чорцікаў хочацца...

— А і запраўды, Болька, чхай ты на шапку, закурим лепей і пляваць нам на ўвесь сьвет!—горача патрымаў з вугла Петрык.

— А шапку ўсё адно не прадам я табе...

— Не, няма дурняў аднаму папярсы купляць...

— Што?!—Варган грозна ўстаў каля Болесь.

— Ды й ня буду я папярсы купляць і ўсё!

— Дык адай нам лепей па ласцы грошы.—Уся братва паднялася на ногі і падышла к Болесю. Болесь інстыктыўна сьціснуў кулак...

— Чуеш?!

— Вазьмі-тка, рукі кароткі.

— Во шпана, ён яшчэ ашчэрыўся!.. Лупі яго пад мікіткі, хлопцы!.. Некалькі мінут тузаніны і грошы апынуліся ў Варгана, а Болесь тармашком выпіхнулі за дзьверы, прыгразіўшы ззаду фінкай... Злосьць на сваю бяссьільнасьць і прыкрая агіда за гэтую таварыскую здраду, абурьлі Болесь да сьлёз...

Хоць асабліва ён і не сябраваў з імі, але ўсё-ж за сваіх лічыў і такога ўчынку Болесь не чакаў...

З глыбокай крыўдай і неадвязнай думкай: дзе-б дастаць зьбесьці чаго, Болесь пайшоў назад.

К перону падплыў пасажырскі цягнік.

Жывым валам хлынулі пасажыры к уваходу. Насільшчыкі наперабой хапалі пакункі і грузілі на свае тачанкі. Адкатвалі, зноў падбегалі, толькі бляхі мільгацелі. Болесь, скамячыўшы сэрца, злосна глядзеў на гэты стракаты натоўп і жорсткая прыкрасьць халод-

ным раўчачком размывала тупыя адчуваньні голаду. Думаў увайсьці ў буфэт, можа-б кавалачак хлеба застаўся на сталу ды—ня пусьцілі. Прагны погляд спыніўся на пероне і... на міг сэрца перастала біцца... Насільшчык зьявіўся згубіў маленькі чамаданчык... Болесь, больш ня бачачы перад сабой нічога, вопраменьваючы кінуўся на гэты чамаданчык, схапіў яго на бягу і вокамгненна нырнуў за вагоны. Усьлед ня гнаўся ніхто, мабыць не заўважылі, і Болесь спыніўся за майстэрнямі. Гулка аддаваліся глухія пераборы сэрца.. Азірнуўшыся яшчэ раз, ён прымасьціўшыся на насыпі, стаў адмыкаць чамаданчык. Не паспеў Болесь адчыніць жоўценькую лякірованную крышачку, як нехта зьнянацку хапіў яго за шыю і з агалцелай лаянкай моцна прыціснуў да зямлі... Па голасу ён спазнаў Варгана і варожую сабе „братву“. Болесь дрыжачымі рукамі прыціснуў сваю здабычу к грудзям.

— Кідай!—прахрыпеў над вухам Варган.—Чуеш?!

— Пускай!

— Пашоў... ня дам!.. Сволач!..

— Кідай, кажу табе!—і высьпяткі пасыпаліся на яго сьпіну...

З хрыплай і злоснай лаянкай пачалася ўпартая тузаніна. Болесь не хацеў здавацца і абараняўся чым толькі мог... Хруснуў на зубох нечы палец... Хрыплы енк... Кулакі па твару, потым... памяць рассыпалася мільёнам агнявістых зорчак ад удару каблуком у галаву і... цёмная акрываўленая бяспрытомнасьць...

Апамятаўся Болесь у раньняй шэрані, калі з-за станцыі растаўшым сьнегам павяваў ядрыны вецярок. Нячуваны тупы боль распываўся па ўсяму целу. Першым і найвастрэйшым адчуваньнем было: гэта хацелася піць. У сярэдзіне нібы печ шуравалі, а ад яе ўся гарачыня выходзіла цераз глотку і рот, высушваючы іх да несьцярпімага болю. Каля станцыі ў раву бег раўчак каламутнай вясновай вады. Слаба памятаючы сябе, Болесь папоўз у той роў. Хлюпка вясеньня гразь камкамі напрыліпала к акрываўленаму лахмоўцю, пакуль ён дапоўз да раўчака. Прагавіта стаў глытаць стромка-напорыстую бурлівую муць. Глытаў часта, нэрвова, нібы зараз-жа сабіраўся ўцякаць. Ледзь падняўся, ляскачучы ад холаду зубамі. Цяпер боль яшчэ больш павялічылася ад назольлівай пустаты ў жываце. А пустата да жудасьці нудная. Зірнуўшы ў мутна-вадзяністы пыл над ровам, Болесь першы раз адчуў бязьлітасную адарванасьць і бяссьільнасьць... Як ніколі—адчуў у грудзях войстражорсткі шрот гарапашнай распачы і да болю скрыгнуў зубамі, быццам зразу хацеў раскусіць гэту агідную прыкрасьць на душы...

На станцыю Болесь баяўся ісьці. Убачаць—зноў, пэўна, біць будуць... А гэта-ж так цяжка і балюча...

У зьянмозе сунуўся сярод нейкага бяровеньня, слаба памятаючы сябе ад крутога болю, праляжаў ён так да самага вечару. Сіверкавы вячэрні вецярок нагнаў Болесью частыя нэрвовыя дрыжкі. Азыз так, што ледзь узняўся на ногі. Па ўсяму целу, быццам хто абруч з іголкамі сыціскаў хоць павольна, але да няпрытомнасьці бязьлітасна...

Выпаўз з рову к тэлеграфным стаўпам каля рээк... Спыніўся. Куды далей ісьці? Дзе прыдушыць гэта жорсткае адчуваньне голаду і болю? Дзе канец гэтай не пад сілу раньняй распачы?..

Заходзячае сонца, як тапельнік, доўгімі пальцамі-праменьнямі хапалася за драты, голья і разьлівалася агняцветнай крывёю па бліскучых рэйках... Болесь тупа ўгледзіўся ў іх і ледзь прыкметна задрыжэлі пальцы... Маланкай прарэзала цемру ў галаве адна думка... Раптам зрабілася ад гэтай думкі аж млосна... Толькі не ад таго, што Болесь спужаўся яе... Хоць і раптоўна ўзьнікла яна, але свае-часова. Бо што-ж рабіць?.. Так жыць—значыць па крысе цярушыцца пылам з пад жорсткіх жорнаў жыцця... Ня болей... А дзе мэта?..

Шламбаўм узняты. Перагукнуўся з паравозам стрэлачнік і белая грыва дыму пачала завівацца ў паветры.

Болесь забыўся, нават, пра боль і задрыжаў усёй істотай. Хутчэй бы!.. Як на экране мільганула ў галаве ўсё жыццё Болесья... Вёска... далёкая-далёкая... Дзяцінства... Школа... і зусім ужо ня к месту—прыгожанькая бляшаная пушачка, куды пер'я хаваў... Далей—сьмерць бацькоў... Гарапашнае сіроцтва... камсамол... камандыроўка ў далёкі горад на рабфак і... незадачная паездка, калі на гэтай вось станцыі абрабавалі яго да шчэнту, што нават і дакументаў не пакінулі...

Млявы вечар расплыўся па мурожных перакатах і ўздыхаў ціхавеямі паўнагрудай абуджанай зямлі... Жыццё. У ім спляталіся, расьлі і шырыліся буравейныя заклікі к стварэньню нечага новага, не перажытага...

Болесь абвёў вачыма гэту пярэстую далячынь, удыхнуў поўнымі грудзьмі веснавы пах і... сьлёзы закапалі на чорствую грязь... Дзесьці, набліжаючыся з-за лесу, граў духавы аркестр, пэўна кавалерысты з заняткаў ехалі, і густыя гукі звонка ўпіраліся ў спрунжыністую цішыню. Болесь застыг на месцы і слухаў гэтыя гукі, упіўшыся ногцямі ў слуп...

„...и вся то наша жи-изнь есть борьба!..“—данасіліся да яго абрывістыя словы песні... Зьянацку палахнула ў сэрцы пякуючая

жальба аб тым, чаго не пазадачылася Болесю перажыць яшчэ... А колькі 'шчэ ня спытанага... А чаму?.. Болесь ня чуў свайго болю... Адарваўшыся ад слупа, ён пашоў па насыпу, да цемені ў вачох, сьцяўшы зубы... Новы Сормаўскі паравоз, як не аб'ежджаны конь з хлява, выходзіў са станцыі, пужліва азіраючыся па баках... Забачыўшы яго, Болесь, спатыкаючыся, пабег на сустрэч... Кроў зьвінела ў жылах і прэстыя прэсьцёнкі плавалі ў вачох... Прапусьціўшы ўпярод паравоз і некалькі вагонаў, Болесь зусёй сілы... хапіўся за ручку вагона, як за ўцякаючае ад яго жыцьцё... Маланкай пранеслася надзея: Дабярэцца ён да гораду, а там—рабфак, вучоба і лепшае жыцьцё.

І ў той час нехта з вагону падаў Болесю руку.

Магілёў. 1928 г.

Я. Туміловіч

Зарэка

(Легэнда)

* * *

Ад краю, да краю туманная даль,
Здаецца паркальнае неба,—
Апошнія крыгі, мяцелі, вада
І месяц ўзняўся як лебедзь!..
А дзён наляцела, як зграя варон,
І грудзі дрыжаць несцьцяханна,—
Напэўна увечары гэткай парой
Вясна*)—загубіла каханьне...
Было гэтак ціха, сьцюдзёна ад рос,
Скрыпелі у лесе асіны,
І хутар адзіны стаяў за гарой
І марыў у зорныя сіні..
Ля хутара цемру туман вышываў,
Клубіліся хмары у высі,—
Жыццё зацвітала не раз і не два
І сьветлыя думы пляліся...
Бывала спатканьне на стромкай гары,
Заўсёды хмялёвасьць, каханьне...
Здаецца ўсё неба ад шчасця згарыць,
Згарыць і жыццё—мілаваньнем!..
Выходзіў Зарэка, вітаньне і квет
Дарыў беларускай дзяўчыне,—
Ня ведалі людзі, ня ведаў і сьвет
Таемнасьць душы, хто адчыніць?..
Чамусьці сягоння гудзелі страі—
Зарэка прыносіў букеты...

---

*) У легэндзе дзяўчыну называюць Вясной, а ў іншых сыпвах клічуць яе Ганнай.

Вясну-маладуху з другой стараны
Прыносілі быстрыя ветры!..

* * *

І толькі, як месяц белявасьць разьліў
На колеры шэрым плянэты,—
Як птушка ляцела Вясна па зямлі
Трымаючы жоўтыя кветы...
І жоўтыя кветы занесла пяском,
Завялі жывыя надзеі...
Атрутная чарка, апошні праклён
І цела Вясны зьледзянела...
Вятры, за вятрамі па шэрых палёх
У гэткай шалёнай пагоні...
І бачу юнак, праклінаючы лёс,
Рыдае...

цалуе далоні...

I

Густыя змрокі вісьлі на расе,
А вецер сьціх у вечары медзяным;
І толькі дальні, месячны прасьвет
Выходзіў на лугі гарэзна-п'яным!..
Здавалася жыцьцём цвіў вобраз твой,
Чагосьці вочы апусьціла, ты, Гануля?..
Тут на гары такое хараство:
Маю душу і сэрца агарнула!..
— „Чамусь, Зарэка, сёньня запаздаў,
Яго чакаці трэба мне да рана...
Лавіці буду ў гэтай цемры даль,
Як ловяць ветры хмары за гарамі...
Я чую шэлест!..

пэўна йдзе... цішком...

О, так!..

сюды Зарэка мой, каханы!..

Чаго спазьніўся?

Позна так прышоў!..

Але дармо!..

ўжо хвілі праскакалі“...

— „Табе прынёс букет, мая краса!..
Прымі яго!..

Маё табе вітаньне...

Праз дэве вясны, як забялее сад
Чакай мяне, у гэткае зьмерканьне!..
Сябры мае!..

Даўно платы пагналі,
А я забег!..
Ну, трэба даць—„Бывай!..“
— „О, вельмі горка,

Зарэка мой, каханы
Чаму раней ты гэта не казаў?..
Няма ратунку!..

любый мой Зарэка,
А мо' зусім апошні наш, вітань?..
— „Ну, што рабіць!..“

І зоранькі гарэлі
Плыла над месяцам сівая барада!..
— „Жыццё ты ведаеш, такое плытагона,
Сягоньня тут,
а заўтра плынь-рака“...

Чамусьці ветры сёння хмары гоняць
І вусны шэпчуць ціха: „Пачакай“!..

І толькі дальні, месячны прасьвет:
Выходзіў на лугі—гарэзна-цёмным.
Густыя змрокі вісьлі на расе
І вецер сьдих у вечары мядзяным!..

II

І вёсны за вёснамі йшлі карагодам,
А думкі сьціхалі, сьціхалі і мерлі,—
Разьніёсься далінай палынавы водар—
Хімерны!..

І вёску глухую абвілі дэве рэкі
У радасьці сіняй і дзікай,—
Вясна асмуглявага кліча Зарэку:
„Прыдзі ты!..“

І косы абвілі кужэльную постаць,
А зірк неразгаданы сіні...

— „Вярніся,
Зарэка...
Каханы мой, прасты!..“

Прасіла...

І думкі, і сьцені сьціхалі на момант,
А прыхамаць злая на сэрцы!..
Ён кінуў...

Ён кінуў—

адказвалі бомы

І чэрці!..

III

А дзён наляцела бы' зграя варон
І грудзі дрыжаць несьціханна,—
Атрутную чарку вячэрняй парой
Прымае збляднеўшая Ганна..
І жоўтыя кветы занесла пяском,
Цвітуць туг сягоньня лілеі..
Атрутная чарка, апошні праклён
І цела яе ледзянее..
Ня бачыў Зарэка у цёмнай начы,
Якія дарыў ён букеты,—
Не здрадзіла сэрца, не здрадзіў пачын,
Дык здрадзілі жоўтыя кветы!..
І бачу цяпер праклінаючы лёс
Цалуе з усхліпам далоні..
Ён сэрца з далёкага поўдню прынёс
Каб тут падарыць на улоньні!..

IV

Не парсьцёнкі сонца кідае у рэку.
Ой, ды не!..
Закружыўся явар, ды над чалавекам
На чаўне!..
Малады Зарэка зорак не зьбірае
Ой, ды не!..
Срэбрам льюцца пырскі і бушуе зграя
На чаўне!..
Расплыліся крыгі па вадзіцы стромкай
Можа, не?..
І сягоньня ў ночы ўсё Зарэка бомкаў
На чаўне!..
І панесла човен—разышліся хвалі,
Так, ці не?..
І пасья Зарэку часта заклікалі
На чаўне!..

Паскладалі ў былі сівыя легэнды,
Сёння там!..
Толькі вецер сьціплы несьціхана енчыць
Па кустах!..

V

На маліньніку яшчэ раса
І суніцы золак не рассыпаў,—
Так бялее ад туману сад
І туманы абдымаюць ліпы...
Ўсюды сьвет... і ночы ня было,
Праляцела цемра хуткай плыньню,—
Па „Зарэччы“ плавае чаўнок,
Па „Зарэччы“ сам сягоньня плыў я!..
Ня ўзьбярэжжа плешчыцца вада,
Недалёка вёска усплывае...
Дзе была калісьці толькі даль
І гара такая ракавая..
І мінуўшына сівее як імгла,
Абнавела даўнае „Зарэчча“,—
Ў даль вякоў дарогай праягла
І легэнды не зацямніць вечнасьць!

* * *

Ад краю, да краю туманная даль,
Здаецца паркальнае неба,—
Апошнія крыгі,—сьнягоў не відаць
І месяц узняўся, як лебедзь!..
А дні праяцелі бы' зграя варон
І новую вёску абвілі дзьве рэкі.—
Аднойчы вячэрняй, сінявай парой
Мне ўспомніўся вобраз Зарэкі...
І крыгі удалеч плывуць і равуць,
Вады—неабдымныя далі!..
Я нізка схіляю сваю галаву
І моўчкі легэнду складаю...
І дзіва!..

юнак праклінаючы лёс
Рыдае...

цалуе далоні...

А гонкія ветры па шэрых палёх
Вітаюць вясну на улоньні!..

29 сакавіка 1928 г.

Іл. Барашка

Д а р   з а   д а р

Вам на памяць Серп і Молат
Даравала доля,
Каб з вас кожны быў, як волат,
Нягнуў плеч ніколі.
Каб здабытую свабоду
Зналі, шанавалі,
І у цяжкую прыгоду
Усталі грознай хваляй.
Я. Купала.

I

Польскія жаўнеры, спыніўшыся ў Целяшоўцы, наладзілі вечарынку ў Дзянісавай хаце.

А на вечарынцы разьёшаныя, разбэшчаныя, з пахам гары, рагаталі, ціскалі сагнаных на ігрышча дзяўчат, а капрал абдымаў папоўскую дачку Люсю, вымагаючы ад яе...

Акрыленыя панаваньнем жаўнеры не ўяўлялі таго, што робяць. Вечарынка пераходзіла ў оргію сумазбродаў. П'яныя „антыкі“ гвалцілі сялянскіх дзяўчат. Плакалі бацькі, але маўчалі. Жаўнеры рабавалі апошнюю курыцу, гуся, парсюка. На месцы шаблямі адціналі голавы жывёле, паказваючы адзім перад другім сваю спрытнасьць. А потым прымушалі гаспадынь смажыць для іх-жа, частаваць іх... Частавалі... Аблітае потам і крывёю селяніна дабро паядалі „антыкі“, скуралупы і гвалтаўнікі... Хлапцам рэдка калі можна было выйсьці на вуліцу. Выдзе хто—адразу „бальшавік“. І з якой асалодай гэтыя скуралупы здзіралі сваймі „батамі“ скуру сялянскіх хлапцоў. „Двадзесьце пеньць“—разьнеслася па ўсёй Беларусі і было сынонімам белапольскага панаваньня. Ведалі пра „двадзесьце пеньць“ і стары і малы...

У сенцах Дзянісавай хаты лямантавала Антося. Яе згвалцілі п'яныя жаўнеры, надсьмяяліся, і пайшлі гвалціць іншых. Ляскатала сэрца, у віскох давіла, грудзі былі здаўлены, а ў вачох—аганькі, аганькі—помсты, і ў той-жа час жаночага бяссьільля...

Якая справа да яе гэтым агідным „антыкам“?

А ў галаве—рой думак, і зноў бясьцільце, зноў лямант, зноў сьлёзы. Яна ведала, што гэтаму панаваньню прыйдзе канец, яна ведала пра партызанскі атрад Галоты, яна ведала, што ня сёньня, дык заўтра палякам ад Галоты будзе пачастунак...

Але, яна ведала, што сталася ахвярай гэтых зьдзекаў...

Туляючыся, выйшла на вуліцу.

Ноч была расістай. Ноччу ня было так душна, як удзень, калі Антося, разам з маткаю, прасушвала, падкладаючы пад праменьні сонца, ядраную ад соку зямлі, скошаную траваньку...

Прахалода веяла ёй ў твар. Яна ажывіла забітае, загнанае ў ёй, абудзіла думкі. Плакаць, ці што?—думала Антося:

— Не, не плакаць трэба... Плачам справы ня выратуеш. Дзявочую часьць ня вернеш.

Антося шла па вуліцы, да хаты. Польская варта сьцерагла абоз з аружжам, коняй, што гэтак прагна елі маладое сьвежае сялянскае сена першага укусу... Паглядзела на абоз—адварнулася. Ступіла на ганак бацькавай хаты, а за клямку дзьвярэй не пасьмела ўзяцца...

— Ну што? Прыйдзе яна у хату...

Ні то бацькам гаварыць, ні то маўчаць. Усё роўна мала дапамогі, адно толькі маці плакаць пачне, а бацька, бацька... чаго добрага, выгане з хаты... Росныя сьлёзы струіліся з Антосіных вачэй...

Думкі не давалі супакою. Вось і другая думка прышла ў галаву:—разам з сабою пахаваць у начной цемры сваё гора...

Утапіцца...

Антося села на ганку... Кукурэчылі пеўні... Дзесьці далёка, далёка, на небасхіле лілёвымі сталіся хмары, надыходзіў золак. А чорная хустка неба, распісаная ўзорамі з зорак, пакрывала землю, вёску, вуліцу, Антосю...

— Ні то праўда утапіцца—сьвідравала голаў благая думка. А для Антосі яна ня была благой... Яна бачыла ў гэтым выратунак. А думкі, бы кроплі вады капалі на яе голаў і, прасьвіроўваючы косьці чэрапу, выбівалі:

— Утапіся... Утапіся... Утапіся... Адно збаўленьне ад жаўнераў, мярцьвяка жаўнеры ня будуць гвалціць...

І Антося без памяці кінулася ў напрамку к млыну, к мосту...

Яна не памятала, як праляцела ўсю даўгую вуліцу, яна ня чула піску гармоніка ў Дзянісавай хаце, яна ня чула як сабакі было кінуліся ёй наўздагон, а потым адсталі... Ёй толькі аднаго хаце-

лася—пабачыць сіні, сіні вір за млынам, і з высокага берагу кінуцца у абоймы сыцюдзёнай вады,—з высокага берагу... Над белай хустачкай праляцеў кажан...

Антосі здалося, што гэта здань, што гэта па яе душу прыляцеў нячысьцік. Яна ведала і верыла ў народнае павер'е беларускіх лясоў, што ў утопленіка нячысьцік забірае душу яшчэ перад сьмерцю... Нэрвы былі даведзены да надзвычайнай напружанасьці. Толькі адно:—вір...

Антося ўжо і ня думала, памяць у яе была адабрана. Вочы бесьсьвядома глядзелі ў адным напрамку... ў вір...

Першы прамень узыходзячага сонца бліснуў з-за лесу і зноў патануў ў цемні... Лілёвыя хмары пачалі станавіцца пунцовымі, з ружовым адценьнем па краёх... Абудзіўся цвыркун, выляцеў з пад куста алешніка жаўранак і пачаў пырхаць недзе высока, высока...

Пошчакі яго песні даносіліся на змрочную зямлю. Жаўранак вітаў узыходзячае сонца, вітаў новы дзень.

А Антосі на беразе ня было... вір праглынуў яе ў свае абоймы... Цела выплыла ў змаганьні ўсё-ж такі за жыццё, вір зноў пацянуў да сябе, а потым...

У вёсцы разыходзіліся з вечарынкі жаўнеры; з Дзянісавай хаты выходзілі ў розныя бакі сумныя дзявочыя твары са сьлязінкамі ў ваччу, з крыўдай на сэрцы...

Жаўнерам трэба было спазранку зьбірацца ехаць, а дзяўчатам... зноў за працу.

Доўга ўжо ня бачыла Целяшоўка спакойнага жыцця... Блізкасьць фронту, гасьцінец, па якім вечна тарахцелі павозкі з аружжам, з прадуктамі на фронт, калёны польскіх жаўнераў то з фронту, то на фронт, даліся добра ў знакі цяляшоўцам.

А вакол, казёны лес. Сумны ў начы, вясёлы шчабятаньнем мноства птушак у дзень.

У лесе ціха. Толькі час ад часу валежнік хрумсьцеў пад нагамі адважных партызан з атраду Рыгора Галоты...

II

Лес, цёмны лес...

Хвоі, што так ураджайна паўздымалі свае высокія, чубатыя верхавінкі, рыпаць гушкаючыся ад ветру. Пагледзіш з узгорку—і адчуваеш веліч і прыгожасьць стромкага лесу.

У лесе, на зямлі ціха. Летняя ноч. Атрад паўстанцаў, бы цені, праз жыты, аўсянныкі і дзялянкі маладога хвойніку прабіраўся да сваіх.

Паўстанцы ведалі, што ў лесе ёсьць *свае*, у сваіх адчуваецца вялікая патрэба ў людзях, у зброі...

Маладыя, бадзёрыя былі хлопцы. Колькі гора, колькі цікавых і жудасных апавяданняў выслухалі іхнія суседкі—елкі, хвоі, якія, здавалася, так уважліва прыслухоўваліся да гамонкі, і спачуваюча ківалі, у цемні ночы, сваймі поўнымі жыццям, цяжкімі галінамі...

Па загаду паўстанцкага штабу партызаны павінны былі злучыцца з атрадам Рыгора Галоты, каб потым узброіўшыся зрабіць напад на белапольскую вайсковую частку—абоз, які едучы на пазыцыю з аружжам спыніўся ў Целяшоўцы.

На небе выплыў маладзік—залатыя рожкі. У паветры яшчэ ад дзеннай сьпякоты не супакойвалася гудзець машкара,—камары таўклі мак. Сваім цмяна-жоўтым сьветам маладзік залаціў чорна-зялёныя верхавіны хвой. Сталёвай, крывой, турэцкай шабляй разразала рэчка лес на дзьве няроўныя часткі. Адна большая з іх цягнулася аж пад Бярозу, другая—меншая, шчыльна ўрастала ў Целяшоўку з левага яе боку.

Партызан было чалавек з дванаццаць: Мірон, Яська Мікатаў, сам стары Мікіта, Ясь з Глінішча, Лабанок, Рыгор, Стаська Жук і яшчэ хлапцоў з пяць.

Па загаду ім трэба было спыніцца ля млыну, усім схавацца ў лазьняку ля рэчкі, а Яську са старым Мікітам—пайсьці да Сымона, мельнікавага сына, і забраўшы з млыну падрыхтаваную зброю, разам з ім, правесці атрад у логава Рыгора Галоты... у лес, і ужо зранку з усходам сонца, зрабіць напад, адбіць абоз з аружжам: а там—гайда нанава ў пушчу, у лес...

Ішлі ў лесе... Толькі валежнік пад нагамі хрумсьцеў, часамі чуцен быў дзікі савіны рогат... Стары Мікіта перажагнаўся. Яська скоса паглядзеў на яго, узроку стары не заўважыў, толькі чамусьці сваю вінтоўку зьняў з пляча, узяўшы на перавес.

— Дапамажы божа!—вырвалася з вустаў старога, заядлага партызана, які несцьярпеўшы белапольскіх эдзэкаў, далучыўся да маладых, пашоў у лес... Лес прыняў яго пад сваю ахову, як соткі іншых, гэткіх-жа Мікітаў...

Ну вось і рэчка... шопатам зьвярнуўся Мікіта да Яскі. Цяпер толькі у лагчыну, у лазьняку ўсіх сабраць.

Ясь моўчкі кінуў галавой—даў згоду чакаць.

Яська з Мікітаю былі нібы разведчыкі, а таму ім прышлося з хвілін дзесяць пачакаць пакуль усе малайцы, па аднаму пераходзячы ад хвой да хвой, сабраліся ў адзін гурт. Загад быў просты:

— Быць на пагатове! Чуць што—на выручку сваім...

І зноў цішыня. Толькі недзе ля рэчкі ў лазьняках стаялі дзесяць *свайх* з вінтоўкамі. І дулы вінтовак скрозь лістоту тырчалі бы аголеныя ад лісьця дубчыкі. Пазыцыя была ўдачлівая—за сьпіною лес—ня выдасьць,—наперадзе—маладыя вочы і дулы вінтовак, а к таму вёска і млын былі крыху ніжэй, а рэчка была загародаю сьперадзі. Адно толькі дулы—на мост і плі на выпадак трывогі...

Мікіта з абрэзам пад сьвіткай ішоў наперадзе, Яська ззаду з наганам у кішэні, і штыхом у рукаве левай рукі. Ішоў Яська і думаў: як гэта на сьвеце дзіўна:

— Я, сялянскі хлапец, павінен туляцца па лесе, павінен кінуць сям'ю,—маці з бацькам, з сястрою, гаспадарку і ісьці ратаваць свой край ад чужых людзей. Чаго ім трэба гэтым чужынцам? Пашто ім трэба было забіраць наш край, каб потым кожны стары і малы абзываў іх скуралупамі, уцякаў ад іх у лясы, змагаўся з імі за што... За што? За тое, каб яны пашлі прэч з нашых лясоў з нашых хат...

Яська разважаў: што робяць яны гэтыя жаўнеры. Рабуюць апошняга коніка у нашага селяніна, выводзяць апошняга парсюка з хлеву, гвалцяць маладую дзяўчыну... І гэта для іх асалода!

— Сволачы... міжвольна вырвалася ў Яскі з вуснаў: Мікіта азірнуўся на Яся. Стары здагадаўся па чыйму адрэсу вырвалася гэта слаўцо... Ціха, туляючыся, падыходзілі яны да мосту. Мікіта—стары партызан—яго на салому не правядзеш.

— Лажыся! скамандаваў ён Яську і сам момантальна распластаўся на зямлі. Яська лёг. Яны былі каля самага мосту. Мікіта падпоўз яшчэ бліжэй, ціха, ціха разгарнуў ліству лазьняку, падняў голаў—прыгледзіўся ў цемень ночы...

— Польская варта. Жаўнер на мосьце. Такой цемрай жаўнер вудзіць рыбу... во дзе дурань...—шопатам з усьмешкаю падзяліўся навіною Мікіта.

Адзін міг, і ў яго сасьпеў плян—Зьняць!

Бо інакш—нельга...

Мой плян праваліцца—на дапамогу—сказаў Мікіта хаваючы штык, і ўжо праз хвіліну лапаць яго няўпэўнена ступіць на мост...

III

Чаму-ж мне ня пець...
Чаму-ж ня гудзець...
...Сучка на лаўцы
У цымбалы б'ець...

Данеслася разгульная, п'яніцкая песня. Яська здагадаўся пра плян Мікіты. Выпаўз з лагчыны на насып, схаваўся у кустох. А Мікіта—ідзе па мосьце, рукавамі маша, валяецца, лаецца і ўсё п'е...

Маладзёк выплыў з-за хмар. Белая сьвітка Мікіты бы здань накіроўваецца да жаўнера. Зноў спатыкнуўся Мікіта, паваліўся вобзем, ускарабкаўся на чацьвярні... ўзяўся рукою за пярыла... і новая п'яніцкая песня...

Мікіта валяецца... Вось яго ценёў упаў на жаўнера. Жаўнер, як відаць да таго замарыўся, што выкрунтасы Мікітавы яму ня былі відны і нячутны. З неспадзеўкі ён выпусціў у рэчку з рук вуду... І спрытна абярнуўся...

— Стой, хто ты ест?—данесься да Яся ні то крык, ні то запытаньне перапуджанага жаўнера.

— Я... свой—адказаў Мікіта, да хаты ад кума іду... з хрысьцін, а ты хто... і ізноў паваліўся...

— О, хаме!—пачаў лаяцца жаўнер—Пшэпудзі лтылько. Ах вэндка... вэндка—ўспомніўшы раптам пра вуду, жаўнер пачаў ўглядацца ў сталёва-шэры струмень рэчкі, не зьвяртаючы больш увагі на п'янога „кума“.

Момант...

З „п'янога“ Мікіты, прачнуўся адважны партызан.

— Раз!—штых у жаўнеравай сьпіне.

— Два!—за ногі і праз пярылы з маста ў воду... Жаўнер не пасьпеў апомніцца—бо толькі момант, адзін момант...

Хмары паўзлі ўздоўж лесу, маладзёк то выплываў з-за іх, ласкочучы абшары шэрай зямлі, то хаваўся паза імі, і на зямлі становілася сумна-жудасна: лес становіўся чарней, зьлітай сьцяною, рэчка чорнай вужакай здавалася.

Мікіта махнуў рукою—паклікаў да сябе Яся:

— Спраторыў... Адным менш, а добра абышлося...

Яська неадказаў Мікіту ні слова, у разважаньні аб здольнасьці Мікіты ўступіць не прыходзілася, бо трэба было дзейнічаць... Спазьніся яны на мосьце пяць—дзесяць хвілін—раптам можа прыйсьці польскі развод на зьмену жаўнера, што спраторыў Мікіта...

За мастом, тут-жа побач, етаяў млын, а каля яго і мельнікава хата. Нізкарослая з струхнёўшым ад старасьці саламяным дахам, яна пільна ўглядалася сваймі вачмі — вокнамі проста на гасьцінец. У хаце было цёмна, ня было вагню. Мікіта шпаркім крокам падыбаў пад вакно. Стукнуў разы са тры. Хата маўчала—ніхто не адказваў. А Яська з наганам у руцэ ўглядаўся ў далячынь...

Вада стрыманая застаўкамі пенілася, вырывалася ў прасторы, сочучыся праз шчэліны. Кола стаяла на адным месцы—маўчала. Млын ужо даўно як не працаваў...

Мікіта падышоў да другога вакна і яшчэ ямчэй пачаў барабаниць у шыбу...

З-за саламянае маты пачуўся жаночы голас:

— Хто там?

— Мне Сымона, прыткнуўшыся да шкла запытаўся Мікіта...

— У млыне!.. пачулася, і голас змоўк. Мікіту больш ужо ня было чаго пытацца.

Пашлі да млыну. На дзвярох замку ня было. Мікола ўзяўся за клямку. Запёрта было на запору з сярэдзіны.

Мікіта стукнуў кулаком па дзвярох. Адразу пачуўся шорах, дзверы прыдчыніліся.

— Хто?

— Свае!

Сымон упусьціў сваіх у млын, бо чакаў і старанна замкнуўшы зноў дзверы на запору, шаргануў запалку, запаліў маленькую газынічку і ў траёх палезьлі на вышкі: Сымон, ня робячы шуму, выняў з пад млынавай страхі два скруткі. У іх былі завязаны вінтоўкі, абрэзы, наганы, сабраныя ім у сялян для партызанаў...

Млын маўчаў. Толькі агонь ад газынічкі пыхцеў асьвятляючы то адзін кут, то жорны, то другі кут млына. Завозу ўжо даўным даўно як ня было, таму і засекі былі пустыя...

... Сымон паціху адчыніў дзверы, адзеў сьвітку, і ў траёх крануліся. Сымон уперадзе з абрэзам, Яська з Мікітам са скруткамі з-заду... Ён як толькі яны зніклі ў лазьняку перайшоўшы мост, пачулі каманду польскага развадзячага. Чутна была лаянка па адрэсу жаўнера, які цяпер з Мікітавай волі адплыў дзесь далёка, далёка, альбо пашоў на дно тут-жа каля мосту.

Далі шагу, і неўзабаве былі ўжо разам з чакаўшымі партызанамі.

А там, на мосьце, вахмістрава лаянка перашла ў трывогу.

— Варта знікла!..

Па вёсцы пачалі брахаць сабакі. Ішлі шпаркімі крокамі да Рыгоравага логава. Сымон ужо прызвычаіўся, ведаў, няпрыкметную для вока пастаронняга чалавека, сьдзежку ў логава.

Трынаццаць малайцоў ішлі на злучэнне, ішлі на падмогу, ішлі на выратунак, роднае вёскі, роднага краю...

Ішлі зьмейкай. Вілася сьцяжынка, вілася і зьмейка ўтвораная з трынаццаці малайцоў...

IV

У логаве Галоты было вядома аб тым, што Сымон вядзе партызанаў па загаду паўстанцкага камітэту на злучэнне; было вядома аб тым, што адзін з партызанаў спраторыў польскую варту на мосьце...

Незадарма і прыказка: сьвет мае вушы, а лес—вочы...

Сорак пяць налічвалася ў партызанскім атрадзе, а цяпер яшчэ далучалася дванаццаць, знача больш за паўсотню, а з паўсотняй малайцоў можна і рэспубліку будаваць...

Мары аб стварэнні Савецкай Рэспублікі ў сваім павеце не давалі супакою Рыгору Галоце, кучараваму, белакураму, шырокаплечаму малайчыне—атаману партызанскага атраду.

— Не я буду!—разважаў Рыгор. Ён быў повен думак зьдзейсненіць свае мары.

Логава спала, толькі Рыгор сядзеў прытуліўшыся да хвої... Перад ім усплывала і іншая небяспека—гэта калі палякі застануцца яшчэ на адну зіму ў Беларусі.

Атрад напэўна разваліцца...

Перад ім усплываў малюнак: партызаны зьнемагліся... пакідалі свае абрэзы і вінтоўкі... разышліся па хатах... у вёсцы солтыс іх выдасьць... дэфэнзыва... катаваньне... зноў зьдзекі, ад якіх яны ўцяклі у лес, пад яго ахову. А там кроў... у вачох яго пачалі мітусіцца крывавыя плямы—кроў сваіх таварышоў... крывавыя плямы ў глыбіні ямы, вырытай імі-ж самымі... Але што гэта... крывавыя плямы сышліся ў адну вялікую пляму... чырвоная пляма... яна з кравяное... з цёмна-чырвонае робіцца чырвона-пунсавай, пасоўваецца ўперад... захапляе ўсе мясціны на карце раёну дзейнічання яго атраду... і чыясьці рука выводзіць на ёй літары: савецкая... Рыгор усьміхнуўся, радасьць зьявілася на яго твары, зьняможаная галава ня вытрымала, схілілася... Рыгор спаў...

Сымон прывёў партызан у логава Галоты.

— Рыгор, ну вось, да нас, на злучэнне партызанскі атрад прышоў!—тузаючы за плячо пачаў дакладываць Рыгорава „ад’ютант“, ён-жа і пісар атраду—Смычок Васька.

— А?—уздзернуў голаў з прасонку Рыгор.

— Прышоў? Толькі цяпер?

— Сымон прывёў іх да нас. Гэта-ж разведка толькі што да-насіла што яны ідуць да нас!..

Ваську доўга растлумачваць ня прышлося.

Рыгор толькі што уздрамнуў, а яму здалося, што спаў ён да-волі доўга.

Маладзік зьнізіўся да небасхілу—ў лесе яго ня відаць...

Толькі вецер разьдзьмуў хмаркі і чыстае зорнае неба брылі-янцила сваймі дыамэнтамі-зоркамі скрозь гальлё адвечных хвой. У лесе было ціха. Партызаны спалі прытуліўшыся шчыльна адзін да аднаго на разасланых гуньках і сьвітках..

— Запалі ліhtar. Зараз будзе пасяджэньне савету—аддаў Рыгор чоткі загад свайму „ад’ютанту“.

Ліhtar запалены. З трох бакоў ён абклеены біблай, і толькі чацьверты бок сьвеціцца. А паглядзіш на адлегласьці паўсотні крокаў і здаецца ён не ліhtarом, а фосфарытам, сьвярчком у цемняні начы...

— Варта зьменена?—спытаў у Ваські, коратка, Рыгор і спытаў так, як добры гаспадар пытае ў свае жонкі:—Дзеці вячэралі ці—не?..

У запытаньні адчуваўся клопат аб сваіх таварышох.

— Зьменена!

— Тады будзем лічыць пасяджэньне савету адчыненым,—у цямноце адчыніў сходку Рыгор.

— На парадку дня стаяць наступныя пытаньні: аб злучэньні двух атрадаў у вадзін і аб выкананьні загаду паўстанцкага камітэту—і вочы Рыгора заіскрыліся.

Рыгор сядзеў на скрынцы. Дванаццаць новых партызан стараліся скрозь цемень начы разгледзіць яго твар.

Мікітаў Яська дастаў з кішэні паперку і прытуліўшы яе да ліхтара прачытаў:

З А Г А Д

Сэкрэтна.

Савету Партызанскага Атраду Рыгора Галоты

Паўстанскі камітэт накіроўвае ў ваша распараджэньне атрад паўстанцаў у ліку дванаццаці чалавек на прадмет злучэньня і падмацаваньня.

Раён Целяшоўкі вызначаецца галоўным месцам збору партызан Навасельскае воласьці, а таму трэба прыняць усе крокі да строгай конспірацыі вашага месцазнаходжаньня у Целяшоўскім лесе.

Прапануецца арыштаваць Хведарчэню—эканому маёнтку Целяшоўка, выконваючага цяпер абавязкі даношчыка польскай дыфэнзывы. Арыштаваўшы—расстраляць.

Паўстанцы Камітэт.

— Позна, позна брат, ты нам гэта прачытаў—са сьмехам, жартаўліва матнуў галавою Рыгор.

Яська быў здзіўлены.

А Рыгор працягваў:—на тое мы і партызаны, каб дзейнічаць, як партызаны. Хведарчэня даўно ўжо на тым сьвеце богу, заместа дыфэнзывы, аб нас даносіць... Растралілі яго яшчэ раніцою... адно засталася—каб вы вылучылі ад сябе ў савет чалавека. Патрэбен з добрай галавою.

— Ну каго-ж?

— Яську!

— Малады занадта—Лабанка!

— Не падыходзіць.

— Мікіту старога?—Другая зусім справа!

Абраны ў савет Мікіта.

А савет засядаў абмяркоўваючы парадак нападу на белапольскі абоз.

Адна прапанова: выступіць зараз-жа, даць бойку ў вёсцы.

Другая прапанова: чакаць у лесе і раптам...

Трэцяя прапанова: разьбіць атрад на дзьве часткі. З пераду і тылу даць бой.

Трэцяя прапанова была прынята. Дапрацоўваліся дэталі апэрацыйнага пляну.

Дванаццаць малайцоў засталіся ў логаве, а трынаццаць—Сымон, шпаркім крокам мераў сыцяжынку... Ён павінен быў да ўсходу стаць на варту...

V

Калі пачынае шарэць, Іван—стары мельнік, зьбіраецца ехаць дамоў. Ён беражна кладзе на дно чоўна сваю вастрэгу, выкідае ў рэчку рэшткі абвугленых смалякоў з лучніка, бярэцца за шост, і яго човен рэжа ваду, туманы...

А туманы вільготныя...

Ад вільгаці і адзежына Івана становіцца пранізанай туманамі.

Бульбоча пад чоўнам вада... Таўхане човен Іван ямчэй, мацней пачынае бульбатаць вадзіца, а забудзецца ў пору штурхануць човен, так і здаецца што ён на месцы стаіць, хоця-ж і ледзь прыкметна ад папярэдняга штуршка ідзе ўперад... Тады і вада ня бульбоча пад носам чоўна... А воды гладкія, ціхія ў летні час...

Толькі дзе-ні-дзе, на вірох, плынь шпарка нясе ваду, адносіць човен...

Няма куды сьпяшацца Івану... Панскі млын пустуе, зямлі няма, дык што-ж рабіць, калі ня рыбаі заняцца... А стронга фунтовая ходзіць, акуні водзяцца... Купіў у пана білет—цэлае лета ловіць.

Івану трэба было цяпер крыху павярнуць, бо рэчка выгіналася, а на месцы выгібу быў вір, і заўсёды зносіла човен. Іван плюнуў на руку каб ямчэй штурхнуць човен, адвёў рукі з шастом, штурхнуў, човен пачаў рэзаць струмень, пачала бульбатаць вада пад ім, як раптам... нешта цяжкое скінулася з берагу, у тумане пачуўся пляск аб ваду... бульбатаньне, немы голас... потым цішыня, а пасья зноў...

Іван ні то ўразумеў у чым тут справа, ні то бязвольна павярнуў човен па напрамку чутага немага голасу...

У кроках дзвюх ад чоўна паказалася дзявочая галава са шклянымі вачмі...

Іван адхіснуўся. Ён пазнаў Антосіны вочы, Антосіны курчавыя валасы...

— Антося!—закрычаў Іван. Момэнтальна прычаліў да берагу і кінуўся сам у ваду... Зьнік... Даў нырца ў адзежы... Іван ужо не аднаго ратаваў ад пагібелі... Іван ведае дзе шукаць, Іван ведае куды падбівае струмень ваду... Пад бераг...

Човен чакаў свайго гаспадара. Плёскалася ў застаўцы стронга з параненымі вастрогаю сьпінкамі...

Ды яшчэ і шэрань на двары... туманы... Трэба мець добрыя, звыклія вочы, каб пад вадою поначы ды адшукаць утопленьніка... А ў Івана вочы вострыя... Нездарма ён спрадвеку на рэчцы жыў з бацькам-мельнікам, а потым і сам мельнікам стаў...

Не прайшло і хвіліны, як Іван упяліўшыся пяцярнёю за змоклыя валосьці Антосявай галавы выплыў на аднэй руцэ на паверхню зыблістай вады, азірнуўся, перамяніў дух, і з Антосяй паплыў да берагу... Вада аднесла іх крыху паводаль ад чоўна...

Паміж густых зарасьнікаў, паміж аеру, ачароту ішоў з логава Сьцяпан. З пад ног пырхнула ў паветра дзікая качка... Ён упэўнена перашоў праз брод, на другі бераг рэчкі, да млыну. Ён неспадзёўкам напаткаў на сенажацьці ля рэчкі свайго бацьку, Івана, які прыводзіў Антосю да пачуцьця.

— Гэта з чаго? хто?—ні то з жалям, ні то з перапалоху спытаўся Сьцяпан. Ён стаўшы на калені перад Антосяй, прыклаў вуха да яе грудзей... Здавалася, што сэрца маўчала. Толькі струйка цёплага паветра, што плыло роўненька, роўненька з Антосінага

роту, скрозь зубы, сьведчыла аб тым, што жыццё яшчэ змагаецца са сьмерцю, не аддае ёй Антосі.

Іван са Сьцяпанам узяліся адкачваць Антосю. І як толькі яны зноў паклалі яе на зямліцу, яна млява рашчыніла свае шаўкавістыя вочы, павярнула галавою і зноў абамлела.

Антося была выратавана. Сымон яшчэ ня ведае з чаго гэта так сталася з ёю, але ён сёння-ж у дзень расказа Максіму—Антосінаму каханку, што бачыў ён раніцою, расказа, што ягоны бацька выратаваў яе ад сьмерці... Максім дзівіцца ня будзе, ён мабыць здагадаецца з чаго кінулася ў абоймы віру яго Антося...

Вахмістр далажыў сэржанту з ангельскімі вусікамі, з эполецкамі, на якіх блішчэлі сярэбраныя прошвачкі, што варта на мосьце зьнікла.

— Зноў бандыты?

— Невем... коротка адрапартаваў перапалоханы вахмістр.

— Так... так... і спрытна выцягнуўшы з кішэні сьвісьцёлку, сэржант пачаў зываць на трывогу.

Вось ад таго і на вуліцы сабакі забрахалі, вось ад таго так рана скончылі жаўнеры вечарынку ў Дзянісавай хаце...

Сэржант, пане Добравольскі, альбо проста, як звалі яго ў сям'і—Янэк, поўны запалу, поўны ваяўнічага настрою, прышоў у Целяшоўку, з далёкага Седлецу. Яго бацька—касьцельны захрыстыян, недзе цяпер сьвяткуе „божа цяла“, а Янэк тут змагаецца за „ойчызну“, змагаецца з хамамі-большавікамі, змагаецца за культуру. Так, так насаджае „культуру“ Янэк на кончыкі свах „батаў“, а тая „вялікая“ ідэя—„за ойчызну“ абярнулася ў самыя нізкія, самыя ганебныя зьдзекі над далучанымі да „айчызны“.

На трывогу сабраліся ўсе жаўнеры. І з жаданьнем паспаць пасьля бяссоннае начы разгулу, асалавелья, яны раўнадушна выслухалі загад Дабравольскага аб зборы, ня гледзячы на тое, што ён поўны запалу яго прамовіў.

Пачалі рыхтавацца ў дарогу. Некаторыя абозьнікі разышліся па сялянскіх дварох—пажывіцца, захапіць у дарогу сьнеданьне,—некаторыя занадта вясёлыя ад задавальненьня адтрыманага на вечарынцы апавядалі са сьмехам пра свой спрыт. І толькі частка пачала ўпрагаць коняў у павозкі поўныя гранат, патронаў, фуражу.

А ў той-жа час у логаве Рыгора Галоты ішла падрыхтоўка да выступленьня. Шчолкалі затворы, раздаваліся дадатковыя „порцыі“ патронаў...

І толькі тады, калі ўвесь атрад быў падрыхтаваны да выступлення, Рыгор Галота раскажаў аб пляне выступлення, аб нападзе. Ён раскажаў пра паводзіны кожнага партызана ў гэтай апэрацыі, ён падзяліў атрад на дзве часткі. І разам з тым прыслухоўваўся да шапацення лесу. Лес павінен быў паведаміць Рыгора аб тым моманце, калі выедуць з вёскі абозьнікі. І лес ня здрадзіў, паведаміў, бо ў лесе—свае.

Вужакай віліся партызаны з атраду Рыгора Галоты. Ішлі ў дзвух напрамках. Адны на чале са Смычком у напрамку да Целяшоўкі, другія з Рыгорам пад прамым кутом—на гасьцінец... Двое засталіся вартаваць логава—у рэзерве.

Першыя дайшлі да гасьцінца і прыліплі да хвой, другія схаваліся ў лазьняку ля мосту, чакаючы абозу...

VI

Польскі абоз выехаў з Целяшоўкі, крануўся на пазыцыі...

Сонца ўжо ўзышло і праменьнямі лашчыла верхавінкі высокіх хвой і елак... Жаўранкі віталі ў неабсяжных прасторах, ганяючыся за машкарою—смачным сьнеданьнем.

І раптам елкі і хвоі ажылі... Падышоў час расплаты за зьдзекі, надышоў час помсты за гвалтаўніцтва, надышоў час „падзякі“ за далучэньне да „айчызы“, да панства...

Трыццаць, а мо' і больш, вінтовак, абрэзаў застагналі, харкнулі па абозьніках. Трыццаць, а мо' і больш, вінтовак, абрэзаў загарадзілі шлях. Партызанская куля меціць метка. Кожны патрон—на вагу золата.

Да таго і Рыгорава кемкасьць. Шлях быў загароджаны бар'ерам са спущаных хвой. Рынуліся [перапуджаныя коні абозьнікаў уперад, рванулі павозкі, затарахцелі колы... сталі... А Галота дзейнічаў. Адстрэльваліся і абозьнікі... Назад уцякаць ня прышло ў галаву... Выбух... Страшэнны выбух... Гэта ўзарвалася павозка з коньмі, з людзьмі, з гранатамі. Хмара дыму засланіла сонца і яно з за хмары выглядала мядзяным, чырвоным... Зноў ажылі хвоі, елкі... Наляцелі партызаны.

А зверху так ласкава лашчыла верхавінкі хвой і елак тое-ж адвечна маладое сонца... Толькі жаўранак сьціх.

З вачэй брулілася кроў. Вусны пылалі полымем. З глоткі ў кожнага вырывалася хрыпота. Хрыпота, кроў, полымя—адплата за зьдзекі, помства. Мужычая помства... Помства за волю мужычых грудзей. Ад таго і хрыпота, бо—хто каго... бо папакутавалі год. Хопіць!

Справа зроблена. Падлічаны страты. Загінула шэсьць. Шмат... Затое патанелі патроны, зброя... Затое знікла атарыца гвалтаўнікоў... *Дар за дар...*

Целяшоўцы чулі справу. Ведалі хто каго...

І калі цэп'ю была абшукана мясцовасьць, калі былі туга набіты партызанскія патранташы, калі абрэзы былі зьменены на ёмкія дальнябойныя карабіны, калі быў рашчышчаны сотняй рук шлях, калі было замаскіравана месца справы... толькі тады Рыгор Галота голасна сказаў:

— У логава!

Двое вачэй глянула скрозь гушчарню арэшніку: відаць паглядзела па якому напрамку пашоў Галота, і знікла. Вочы былі сэржанта польскай арміі пана Дабравольскага...

— У логава! падмігнуў сэржант... І азірнуўся на свае эполеты. Яны былі з дзьвума срэбнымі прошвачкамі... І яму здалося, што яны ў яго ўжо залатыя...

У Рыгоровых грудзёх білася сэрца. Дзейнічаў розум... Ён казаў:

— Заставацца атраду ў логаве небяспечна. Зроблена справа... Сёння-ж перайсьці ў другі лес!..

Як ліса, аглядаючыся, туляючыся вышаў на шлях Дабравольскі. Ён быў сапраўды адзін сярод вялічэзных лясных абшараў... Былі і іншыя але не яго... І нечакана ўзрок яго ўгледзіў чыюсьці сумку... Падняў... расчыніў. У сумцы ляжала трохвёрстка. Разгарнуў. І прыліп вачмі. Паміж скучаных тапаграфічных адзнак лесу чыйсьці рукою было адзначана чорнае кольца.

І зубы прыкусілі вусны. На твары лісься ўсьмешка. У галаве плян, арыентацыя: Целяшоўка—Грушава, польская застава, тэлефон, войска, логава—чорнае кольца на трохвёрстцы... Адным словам—дзейнічаць. Сэржант пачаў дзею...

Антося расчыніла вочы. Яна ляжала на ложку ў мельнікавай хаце. І як толькі яна паглядзела праз вакно на сьвет—вочы наліліся сьлязамі. Яна зачыніла іх, бо млявасьць агурнула яе. І як толькі муха ўкусіла за шчаку, якіх так багата ў летні час у Іванавай хаце, невыголаса вырываўся з грудзей... Ёй здалося, што кусае яе той жаўнер, што сённяшняй ноччу згвалціў яе. Яна выкаціла проста на лоб перапахананыя вочы... Над ёю стаяла яе маці, бацька гутарыў з Іванам... У хаце гулі раі мух...

— Што з табою дачушка? ласкавым, *матчыным* голасам спытала Антосіна маці ў Антосі.

— З чаго гэта ты?

Антося цяпер успомніла сённяшняю ноч, пра вечарынку, пра чорныя думкі... Пальцы моцна сьціснуліся ў кулак... Узняліся висока грудзі. Матцы яна расчыніла сваё сэрца шопатам прамовіўшы брыдкае, ганебнае слова:

— Згвалціў паляк... прабач...

Па матчыным твары скацілася пара сьлёз, за ёй другая пара, трэцяя. Уткнуўшыся ў фартук ціха плакала маці. Бацька апусьціў голаў...

Антося вадзіла падпухлыя вочы з боку ў бок.

— Ну і сволачы!—сказаў бацька і моцна вылаяўся.

— Вядома палякі!—дадаў стары Іван.

Дзень зьмяніла ноч, ноч зьмяніў дзень. Па вёсцы хадзілі чуткі, што хутка ў Целяшоўку прыедзе карны атрад.

А навокал Целяшоўкі ціхі, адвечны лес; верхавіны ціха гойдаюцца ад ветру...

Быў люты, тысяча дзевяцьсот дваццаты год...

VII

На адлегласьці чатырох вёрст ад Целяшоўкі, у Грушаве—польская застава. Ї сэржант Дабравольскі, нібы яхідная хітрая вужака, папоўз у Грушава. У Грушаве тэлефон. Ён будзе званіць па тэлефону ў штаб дывізіі—выслаць карны атрад у Целяшоўку. Багацьце сьвету, у ясны сонечны дзень, не давала магчымасьці яму, што выпадкам вырваўся з рук Рыгора Галоты, ісьці бязбоязна, ісьці так, каб быць няпрыкмечаным. Ён поўз па зямлі. Кожны трэск валежніку—примушаў яго прыслухоўвацца, аглядацца ўва ўсе бакі. Трымаючы моцна ў руках сваю трафэю—сумку з картай-трохвёрсткай, страчаную Рыгоровым „ад‘ютантам“—Смычком, адна думка сьвідравала голаў польскага сэржанта-ваякі Дабравольскага: не заблудзіцца-б у лесе, хутчэй у Грушава.

А прырода нібы насмехалася над ім. Лесу ня было канца. Сэржант пачаў нэрвавацца. Ці не заблудзіўся ён? Ён толькі пачуў, што ягонныя сківіцы міжвольна ўздрыгнулі, ён зразумеў, што ён бяспомачны сярод гэтых адвечных нямых волатаў, што ён адзін.

Кожная чалавечая натура ўжо ад прыроды зложена так, што калі чалавек адчуе адзіноту,—яго агортвае страх самааховы,—якому няма параўнаньня ў шэрагу іншых баязьняў. Чалавек тады не заўважае прыгожасьці акаляючага, запамятае пра інтарэсы яго аднадумцаў, і ратуецца, жадае выратавацца сам, адчуваючы сябе бяс-

помачным у адзіноце. І боязьнь падвойваецца, патройваецца... бязьмеры да тых часоў, пакуль у акаляючым яго ён не адшукае чаго-небудзь адменнага, новага.

Тое-ж здарылася і з Дабравольскім. Як толькі ён пачуў, што ягоныя сківіцы ўздрыгнулі, як толькі ён пачуў шорах страху па яго-навым цэле, па сьпіне, у ім абудзіўся інстынкт самааховы, нарадзіліся новыя, звычайныя ў такіх выпадках думкі чалавека ў адзіноцтве:

— Ці ня лепш...

Міжвольна рука Дабравольскага схапілася за рукаць нагану...

— Не, не, гэта так на выпадак сустрэчы...

Аднак гэта было ня так: Не на выпадак сустрэчы...

— Ці ня лепш вось цяпер, момант... сам сябе... абрыдала... адна куля...

Бяспомачная ўхмылка лізнула твар сэржанта.

— Не, не, я так... слухаў лес думку Дабравольскага.

Зрок упаў на сумку з трохвёрсткай. Дабравольскі разважаў, відаць недзе глыбока, у мазгавых цэнтрах змагаліся нібы два сябры-ворагі, дзьве думкі. І адна добрая, і другая ня благая. На выбар—адна з двух.

Сэржант выпрастаўся, сьціснуў у руцэ рукаць. Пазіхнулася. Дзьве сэкунды на развагі. Проста такі вырваў з сумкі мо' ў дзесяты раз трохвёрстку. Па разьліку, каля яго, справа, павінна праходзіць дарога—у Грушава.

Сьмела павярнуў у права. Кінуўся ляцець. Праляцеў некалькі сот сажань. Адна гушчарня,—а пад нагамі сьпелыя суніцы. Лес жартваў з сынам касьцельнага захрыстыяна.

Круты паварот у лева. Бяз жаднага страху, без жаднай развагі, з расшыранымі вачмі. Адна думка—Грушава, тэлефон. Ляцеў, чапляючыся за карэньні, з добрыя паўгадзіны. Стаў.

Ніколі нікому ня прыходзіць у голаў, што лес можа стацца звычайнай клеткай для чалавека. Неабсяжная вялічынь, можа стацца маленькай каморкай. Для сэржанта польскай арміі Дабравольскага беларускі лес быў ёю.

Толькі цяпер, успомніў Дабравольскі, пра існаваньне на сьвеце сонца. Праз гушчарню кучаравых верхавін, ён пачаў шукаць яго. Веды, атрыманыя ў Седлецы, на школьнай лаўцы прыватнай польскай прагімназіі, ён скарыстаў у практыцы:

— Дарога знойдзена! Хвала богу! І праўда, дарогу адшукаў Дабравольскі.

А чырвоненькія суніцы, нібы варажбіткі тыя, ківалі сваімі панурымі чырвонымі каптуркамі-ягадкамі.

— Чужы, ты, ў нас чалавеча, дабра мала табе будзе,—пашто дарма стаптаў толькі сястрыц нашых...

— Алло... алло... алло...

— Адкуль?—забарматала ў тэлефоннай трубцы.

— Гаворыць Вілейка, патрэбна Вільня...

— Вільня заента...

— Пане сэржанце, Вільня заента,—адказаў на просьбу Дабравольскага, спакойны, флегматычны тэлефаністы.

— А праз другую станцыю штаб дывізіі вызваць можна?—спытаў Дабравольскі.

— Можна,—адказаў зноў так спакойна тэлефаністы разьмерана пакручваючы ручку другога тэлефону. Гэта нэрвавала Дабравольскага.

— Алло... алло... алло...

— Ест!

— Вільню патшэбна.

— Можна,—адказала трубка.

Грушава было злучана са штабам дывізіі. Дабравольскі ўзяў у рукі тэлефонную трубку.

— Вільня? Штаб дывізіі?

— Так ест.

— Пана начальніка... Просі сэржант, пшэвудца обозу збройнаго...

Тры хвілінкі чаканьня каля тэлефоннага апарату:

— Пане начальнік. Муві сэржант... Дабравольскі... выпадкам зостал—в жывых... Бандыты зруйнавалі збройны обуз... райен? Вёсь Целяшувка—пане начальніку. Вэвуд забітых жолнерув, едэн капрал... Так, вельке нешчэнсьце... Чэкам распोजондзэньня. Ах та-ак!.. Вядома іначэй...

(Дабравольскі ўздыхнуў).

— Мам налязкен... Мапу зналязл.

Дабравольскі павесіў трубку. У хаце, дзе кватэравала польская застава, было пяць-шэсьць ложкак. Капрал ахвотна ўступіў Дабравольскаму ложкак, пачаставаўшы сэржанта сыгарэткай, з пачкі прысланай як падарунак з Амэрыкі, польскім жаўнерам, на сьвята—божага цяла.

Маленькі рызагаловы, тэлефаністы на трыножках, на прыпячку, гатаваў гарбату ў алюмініявым імбрычку.

А крыху адпачнуўшы, Дабравольскі накіраваўся ў штаб дывізіі з дакладам...

Ненадзейлівая рэч—тэлефон у вайскавай справе! То выпадкова злучацца правады,—выдадуць сакрэт, то так, няпрыкметна, хто небудзь злучыць тэлефонны провад з провадам тых, хто павінен ведаць аб тым, што робяць ворагі...

Па рознаму здараецца...

Але як-бы там ня было, а Рыгор Галота ведаў:

Аб тым, што ў Целяшоўку будзе прысланы карны атрад.

Аб тым, што нейкі сэржант Дабравольскі нейкім чынам астаўся ў жывых;

Аб тым, што гэтым сэржантам знойдзена згубленая Смычком трохвёрстка;

Аб тым, што логава можа быць выкрыта...

А падсумаваўшы ўсё, на савеце Галотавага атраду была зроблена пастанова:

Што трэба Целяшоўцаў папярэдзіць ад небяспекі.

Што трэба перакінуць атрад у раён Новага Сяла і там дзейнічаць...

Новае Сяло ад Целяшоўкі—адзін начны пераход.

VIII

Сотня польскіх уланаў,—карны атрад дывізіі пад кіраўніцтвам пана Глымбавецкага, ехала ў Целяшоўку. Побач з Глымбавецкім ехаў наш знаёмы сэржант Дабравольскі. Крыху адпачнуўшы на польскай заставе, у Грушаве, Дабравольскі, поўны сіл і злосьці апавядаў Глымбавецкаму аб нападзе партызан на абоз са зброяй.

Са ўзгорку выплылі Целяшоўскія вузенькія гоні. А там, на небасхіле стаяла ціхая Целяшоўка.

Уланы пелі старасьвецкую, польскую песню-легенду. Яны ведалі, пашто яны едуць у Целяшоўку, абавязкі жаўнера карнага атраду былі вядомы кожнаму з іх...

Пшэз Літэвскі лан, лан

Едзе, едзе пан, пан...

А пшэд панэм его цугі

А за панэм его слугі

Ядон до пані...

Ядон до пані...

Пшыехалі на двур, двур...

Да маткі двух цур, цур...

— Матко, матко маш две ружы

Обе пэнкнэ, обе гужы...

Дай мне ктура з ніх,

Дай мне ктура з ніх...

Вецер кудлаціў песню.

Перад Целяшоўкай была вылучана варта. Правераны карабіны залпам у паветра.

Звычайна, парадак дзейнічання карных атрадаў наступны: перад вёскай вылучаецца варта-разъезд з васьмі-дзесці ўланаў. Разъезд праяджае праз вёску, выстаўляе на другім канцы дазор, частка вяртаецца ў вёску, распытвае ўстрэчных-папярэчных, прыглядаецца, прыслухоўваецца ці ўсё ў парадку, ці можна пачынаць... і калі можна, злучыўшыся з рэшткай атраду—пачынаюць сьмела, пагаспадарску, з закасанымі рукавамі... З кожнай хаты выганяюцца у цэнтр вёскі сяляне, сялянкі з малымі дзецьмі. Аніякіх літасьцяў. Прыклад тады становіцца памочнікам улану... А далей...

Целяшоўка стаяла спакойная, задумленая—чакала.

Усё жыхарства Целяшоўкі было прыгнана на пагост. Старыя, малыя, барадатыя дзядзькі, сьлязьлівыя маткі маладухі.

— Бада будзе—лямантавалі сяляне.

Старыя дзядзькі сьцяўшы зубы з панура апушчанымі галовамі чакалі кары...

Глымбавецкі начальнік атраду,—пачаў сход.

— Дык вось што, мужыкі—пачаў ён на ломанай польска-беларуска-расейскай мове,—вашыя сыны—бандыты! Яны пад Целяшоўкай разьбілі польскі абоз. Вы павінны нам выдаць іх, альбо... самі будзеце адказваць за іх сваімі галовамі, маёмасьцю, як здрайцы польскай дзяржаве.

Польская ваенная ўлада вымагае ад вас:

Папершае: выдачы ўсіх вашых сыноў-бандытаў;

Падругое: выдачы ад кожнага двару па карове альбо парсюку;

Патрэцьце: здачы ўсяе зброі, што маецца ў вас;

Чацьвертае: здачы ўсіх коняў—як вайскавай маемасьці.

— Усе гэтыя пункты павінны быць выкананы на працягу сёньняшняга дня. У праціўным выпадку кожны дзесці атрымае два-дзесьце пеньць батув, кожны дваццаць пяты будзе расстрэляны, уся ваша вёска будзе спалена!..

Сяляне маўчалі. Формальны бок справы зроблены.

— Вы нямые, ці што?—адазваўся Глымбавецкі.

— Ваша воля, ваш закон... нехта адказаў з натоўпу акружанага ўланамі.

— Рабеце, што хочаце...

Глымбавецкі аддаў распараджэньне аднаму з уланаў. А той улан паклікаў яшчэ трох, усе чэцьвера сьпешыліся.

Пачалася экзэкуцыя.

Дзевяць чалавек выпушчалася з абкружанага натаўпу,—дзесяты павінен быў пакутаваць за першых дзевяць.

І калі выходзіў дзесяты,—Глымбавецкі рабіў рукою мах,—паказваў што вось яго трэба караць. Уланы клалі на зем, зьдзіралі кашулю і ёмкі раменны „бат“ глыбока пакідаў чорныя крывавыя пасы на сялянскіх сьпінах. Каралі і дзяцей.

Трынаццаць чалавек было пакарана бізунамі, пяць чалавек падлягала расстрэлу...

Голасна лемантавала Целяшоўка, сьлёзы крыўды сьціскалі грудзі старых, спрацованых сялян...

Асірацелыя гоні чакалі сваіх гаспадароў, скошаную траву, што ляжала ў пракосах, сушыла летняе, гарачае сонца. Але ці ў галаве было целяшоўцам клапаціцца аб іхніх гонях, аб сенажаці аб заўтрашнім дні?..

Карны атрад з Глымбавецкім на чале быў бязьлітасны. Пяць сялян, у тым ліку і мельнік Іван, былі расстрэляны.

А калі сонца канчала сваю вандроўку, хаваючыся за лесам—загарэлася першая саламяная страху ў Целяшоўцы. За ёй другая, пятая...

Карны атрад спраўдзіў давер'е да сябе з боку штабу польскай дывізіі.

Дзе-ж Рыгор, той самы славуты Рыгор Галота з сваймі малайцамі-партызанами? Няўжо-ж ён ня чуе сялянскага ляманту, няўжо-ж ён ня бачыць пажарышча ў Целяшоўцы?

ІХ

У той самы час, як карны атрад дзейнічаў у Целяшоўцы, у Целяшоўскім лесе другі атрад рабіў аблаву на... партызан. Сэржант Дабравольскі правёўшы ў Целяшоўку атрад Глымбавецкага далучыўся да атраду Станюты—высланага з штабу дывізіі ў Целяшоўскі лес. Операцыйны плян штабу дывізіі прадугледжваў магчымасьць нападу партызан на карны атрад Глымбавецкага, а таму, па бальшаку, побач, ішоў атрад Станюты, у абавязкі якога ўваходзіла абкружыць лес, адшукаць логова партызан, а далей—справа ясная. На выпадак-жа небясьпекі, атраду Станюты, атрад Глымбавецкага павінен быў стацца баявым рэзервам...

Трымаючы ў руках трохвёстку, Дабравольскі з Станютай пільна ўглядаліся ў чорнае кольца. Да яго ад дарогі было вярсты са тры. Атрад быў разьбіты на пачкі па шэсьць уланаў у кожнай. Лес праглынуў іх. Прышлося ехаць крокам,—лес не дарога...

Адзін з уланаў знайшоў паясок—адзнаку прысутнасці людзей у лесе. Гушчарня была непраходная. Коні пазамарваліся—не хацелі ісьці ўперад. Нарэшце, па разьліках дабрылі да месцазнаходжаньня логавя. Сьпешыліся. Нікога ня было. Ніякіх адзнак прысутнасці чалавека. Парашылі ісьці далей. Лясная сьцяжынка ў гэтакай гушчарні здзівіла Станюту. Няўжо гэта сьцяжынка пратаптана партызанамі?

— Магчыма і імі...

Атрад Станюты гуськом зьвярнуў па ёй. А яна вілася стужачкай усё далей і далей...

Колькі таемнасьці, прыгожай таемнасьці таіць адвечны беларускі лес! Хвой зьліваюцца ў адну высачэзную сьцяну, верхавіны гойдаюцца: шу-гі, шу-гі... недзе далёка крышыцца то там, то тут, гольце. Ёх ламае свавольнік-вечер... Беларускае лясы багаты дробнымі птушкамі. Ёхняе пьяньне зьліваецца ў адну мэлёдычную гаму, і толькі зязюля перарывае гэтую мэлёдыю сваім чыстым, тэнорным ку-ку-ку-ку...

Ні логавя, ні партызан, атрад Станюты не напаткаў. Сьцяжынка прывяла ў лясніковы двор. Ubачыўшы жаўнераў з коньмі на павадках, лясніковыя сабакі абудзіліся ад драмоты і пачалі брахаць. Хатка, з маленькім абгароджаным дворыкам, стаяла на палянцы прытуліўшыся адным бокам шчыльна да лясной сьцяны.

На брэх сабак вышла з хаты старэнькая, сівая бабка—маці лясніка—падсьлепаватая кабецінка. Старасьць згорбіла яе сьпіну, твар быў пакрыты маршчынамі,—яна нагадвала сабою чараўніцу.

— Хто ты такая?—спытаў Дабравольскі ў бабкі.

— А вы хто?—спыталася яна, пільна прыглядаючыся ў твар Дабравольскага.

— Мы жаўнеры!

— А чаго Вам ад мяне трэба? І бабка села на прызбу.

— Ці даўно ў Вас былі людзі?—спытаўся Станюта.

— Грамчэй, ня чую—адказала бабка.

Пытаньне было паўторана.

Дабравольскі з Станютай даведаліся ад яе, што пазаўчора прыходзілі нейкія хлапцы браць ваду са студні. Даведаліся аб тым, што муж яе—лясьнік пашоў у панскі фальварак.

Вядома, гэтых ведаў было замала. Поўдня было патрачана дарэмна і параіўшыся, парашылі заехаць у панскі фальварак, якім, як сказала ляснічыха, уладае іхні пан.

Вырваўшыся з лесу, коні зарысілі па дарозе.

Пана ў маёнтку ня было. Усім маёнткам пакінуў уладаць ён свайго вернага служку-аканом Хведарчэню.

І як на тое ліха—ужо тры дні, як зьнік і Хведарчэня. Адны казалі, што небяспечна яму жыць у маёнтку—і ён атрымаў пасаду ў палякаў. Насіліся і такія чуткі, што Хведарчэню забіў Рыгор Галота.

Батракі, пакуль ніхто не чапаў, працавалі на панскай зямлі. Збожжа ўбіраць было рана, а скошанае сена звозілі ў панскую пуню.

— Усяроўна мы, а ня хто іншы, спажываць будзем,—мяркавалі сходам.

Атрад Станюты ўяжджаў у двор. У панскім двары гулялі дзеці аканома Хведарчэні. У палісадніку чытала кніжку Вандзя Хведарчэня—дачка аканома—стройная, прыгожая панна-беларучка.

Заўважыўшы прыезд польскіх жаўнераў яна ніто сканфузілася, ніто ўзрадавалася. Непакойны быў час, і яна палічыла за лепшае, правесці лета ў бацькі,—чымсьці жыць у горадзе. Але і гэта ёй абрыдла. Выхаваная ў польскай школе, ведаючы ўсе прыёмы гжэчнасьці,—яна кінулася насустрач, і зрабіўшы „вочкі“ панам афіцэрам, гжэчна папрасіла адпачыць.

Пагутарыўшы з гэтай „лясной лілеяй“, як назваў яе Дабравольскі, Станюта і Дабравольскі адразу пазналі ў ёй свайго сябра-прыяцеля па ідэалах.

Айчызна і засмучонасьць адсутнасьцю аб'екту яе каханьня, далі повад аднаму з афіцэраў, а менавіта, Дабравольскаму, моцна сьціснуць яе руку, прайсьціся па палісаднічку і ледзь ня прызнацца ў каханьні да лясной засмучонай лілеі... Такая ідылія рэдка сустракаецца...

На поўдзень жаўнеры закалолі парсюка-падсвінака.

У маёнтку-ж ад пані Хведарчэні Дабравольскі з Станютай даведаліся, што напад на польскі абоз—справа партызанскага атраду—паўстанца Рыгора Галоты.

Пасьля таго, як жаўнеры пачаставалі самі сябе смачным віном—антонаўкай—з панскага склепу, а коні наеліся сытным аўсом з панскага закрому,—атрад Станюты выехаў з маёнтку. Лясная лілея—Вандзя Хведарчэня выехала разам з атрадам. Старой матцы было сказана, што яна едзе шукаць бацьку... Але для Вандзі,—зьнікненьне бацькі было толькі повадам, каб дапамагчы польскай арміі змагацца за „ойчызну“, а яшчэ больш, правесці час у кампаніі двух маладых прыгожых польскіх афіцэраў, абяцаўшай у будучыне шмат салодкага для экзатычнай Вандзінай натуры...

Таксама, мець саюзыніцу з мясцовага насельніцтва было зручна Станюце, к таму Вандзя ведала Рыгора Галоту ў твар... Трэба было выкарыстоўваць усе сродкі, каб прыдушыць паўстанцкі рух у прыфрантовай паласе на Kresach Wschodnich...

І ўсё магчымае выкарыстоўвалася...

Гарачынь спадала. Заходзячае сонца хавалася недзе далёка, у Польшчы. Жаўнеры атраду Станюты едучы, нібы на ўздагон заходзячаму сонцу, перакідаліся ўспамінамі аб родных вёсках, гарадох. Паміж Дабравольскім і Станютай ехаў на бацькаўскім кані, вярхом, новы абаронца „айчызны“—Вандзя Хведарчэня. Дабравольскі трымаў сябе гоголям...

Х

Перад тым, як карны атрад прыехаў у Целяшоўку, цяляшоўцы бачыліся і гутарылі з Рыгорам Галотай. Усе маладыя хлапцы з Целяшоўкі папоўнілі сваім уступленьнем атрад Галоты. Атрымаўшы карабіны, яны сталіся байцамі. Старыя дзядзькі амаль ня супярэчылі іхняму ўступленьню ў атрад—з дня на дзень чакалі прыходу бальшавікоў.

Ля Іванавага млыну адбылося ўрачыстае прыняццё прысягі партызана для ўступіўшых у Галоцінскі партызанскі атрад.

Смычок чытаў прысягу. Абавязкам кожнага ўступіўшага ў атрад было ўтарыць:

— Мы, чытаў Смычок, клянемся гонарам вольных грамадзян, што разумеем паважнасьць узятага на сябе абавязку, ад якога залежыць вынік нашага змаганьня ў справе вызваленьня працоўных мас, што мэнчуцца пад цяжкім прыгнётам панска-паляцкім.

У сьвядомасьці рэвалюцыйнага абавязку, кожны з нас гатовы ахвяраваць сабою ў дасягненьні нашай мэты—аднаўленьня ў нас Савецкай Улады.

Усялякую ўскладзеную задачу з карысьцю для справы кожны з нас абавязваецца выконваць ва ўсялякі час дня і начы.

За здраду справе, адказваем перад таварышамі сваймі галовамі!

Смычок спрытна саскочыў з лаўкі. Ліст з прысягаю павінны былі зараз-жа падпісаць Целяшоўскія хлапцы.

Прысяга падпісана новымі дваццацю аднадумцамі-малайцамі. Расьце партызаншчына! Расьце небясьпека для польскай арміі з тылу! Сьцеражыся польскі легіён—нездабравець табе на беларускіх палатках! Не занесьці назад табе дамоў цэлаю тваю галаву! Абудзілася сіла мужычая, пачула над сабой зьдзекі і катаваньні...

Рыгор носіць усе сакрэтныя справы сам, на грудзёх, у радняным мяшэчку, дзе была схована і прысяга цяляшоўскіх хлапцоў.

Маючы ў сябе пэўныя весткі аб месцазнаходжанні польскіх легіянэраў, ведаючы сілы, што знаходзяцца ў Новым Сяле—цэнтры Новасельскай воласьці, улічыўшы, што ў Целяшоўку накіроўваецца карны атрад—баявая адзінка штабу дывізіі, а з другога боку, высялаецца ў раён Целяшоўкі другі атрад для аблавы на партызан, Рыгор Галота прызнаў магчымым здзейсьніць *свой* плян. Патрабавалася толькі рашучасьць і шпаркасьць. А таго і другога хапала ў Галоты...

У Целяшоўцы палякаў яшчэ ня было.

— Атраду патрэбна дваццаць пяць коней—звярнуўся да цяляшоўскіх партызан Галота.

І хлапцы выканалі загад правадыра. Праз паўгадзіны ля млыну стаяла дваццаць пяць коней. Ёх прывялі цяляшоўскія хлапцы,—коней пааддавалі бацькі, ведаючы, што калі будуць у вёсцы—карны атрад забярэ і іх.

Адабраўшы дваццаць пяць самых дужых партызан, Рыгор загадаў—на коней. Рэшта атраду павінна быць рэзэрвам, і ісьці пяхотаю па напрамку на Новае Сяло, пад кіраўніцтвам старога Мікіты. Целяшоўка ня спала праз цэлую ночку, чакаючы карнага атраду. Уся маёмасьць была пахована ў агародах, па сцялох. Баяліся пажару...

Рыгору Галоту трэба гэтай ноччу бязшумна захапіць польскую заставу ў Грушаве, а там...

Дваццаць пяць партызан на конях абкружылі ў начной цішы засьценак Грушава. Адна справа зроблена—правады перарэзаны...

Як цені, падкрадаліся галотаўцы да дому, дзе стаяла польская застава. Сэкундальны наскок. Ля тэлефонаў—галотаўцы. Зброя адабрана бяз бою, тэлефаністы ў нагавіцах гулялі ў карты... здаліся самі...

У Грушаве пакінута пяцера партызан.

Гарэў шчасьцем Рыгор Галота... Яго плян аказваецца і не такі ўжо цяжкі...

Раніцою, другога ліпеня тысяча дзевяцьсот дваццатага году адбылося, у Новасельскім лесе, злучэньне двух атрадаў—Новасельскага і атраду Рыгора Галоты.

Выпраўляючы гэтай-жа раніцою ў раён Целяшоўкі два ўзброеных атрады Глымбавецкага і Станюты, штаб польскай дывізіі неспадзеваўся, што ў Новае Сяло прыдуць няпрошаныя госьці-партызаны...

А яны і прышлі... Адпачнуўшы гадзіны са тры, пасья цяжкога начнога пераходу—галотаўцы і новасельцы, поўныя веры ў сьветлыя словы Рыгора Галоты, узяліся за ажыццяўленьне іх сваёю ўласнаю рукою...

Злучаных сіл налічваецца сто дваццаць чалавек. Палавіна з іх—на конях. Кожны закавулачак, кожная сьцяжынка вядомы. Ад-важны, палкі правадыр. Адзіная ўва ўсіх думка.

І збылося. У той-жа час, калі карны атрад уціхамірваў Целяшоўку, а атрад Станюты з Дабравольскім пачаў лавіць партызана ў лесе, у Новым Сяле Рыгорам Галотай на тэрыторыі Польскай Дзяржавы, абвешчана Навасельская Савецкая...

Ад радасьці Рыгор плакаў на ваччу ў сваіх аднадумцаў, так вітаючы іх з перамогаю.

Пасья нявыразнай радасьці, давёўшай правадыра да сьлёз, Рыгор Галота задумаўся, вочы спакмурнелі. З чаго-ж?

Ён замарыўся. Патрэбен быў перапынак для мазгавой яго чыннасьці, трэба было адпачыць чалавечаму арганізму. Рыгор-жа чалавек такі, як і ўсе акаляючыя...

Васіль Смычок узлез на дах школы, дзе спыніўся Савет партызанскіх атрадаў,—узьяў чырвоны сьцяг.

Рыгору-ж паліла ў голаў. Ён адчуваў, як кідае яго то ў жар, то ў холад. Ведаў ён такое зьявішча, як першую адзнаку хваробы. Урэшце ня стрымаў. Падкасіліся ногі і правадыр у бяспрытомнасьці быў паложаны на ложак.

Кіраўніцтва атрадамі перайшло да Міхася Русецкага,—правадыра Навасельскага атраду.

У Рыгора вырываліся бязьсвязныя ўрыўкі з яго папярэдніх загадаў.

XI

Такім чынам захапіўшы заставу ў Грушаве, Рыгор Галота меў ў сваіх руках тэлефонную сувязь штабу дывізіі са штабам корпусу. А захапіўшы ў свае рукі Новае Сяло—мястэчка на галоўным гасьцінцы, стварыў у тыле пазыцыі польскай арміі жывую, узброе-ную заслону.

У Новым Сяле адразу разгарнулася чыннасьць рэвалюцыйнага камітэту. На дзвярах школы на аркушыку паперы, атрамэнтам з хімічнага алоўку было выведзена:

РЭВАЛЮЦЫЙНЫ КАМІТЭТ.

Па мястэчку бабы разносілі чуткі:

— Чула, сястрыца, гэта-ж зноў бальшавікі ў нас, з ведром на каромысьле, гаварыла баба бабе ў падкасанай спадніцы.

— Але, але гэта-ж свае хлопцы, яны-ж не армейцы бальшавіцкія...

— Усяроўна што і армейцы, бачыш са стрэльбамі.

— Бачу я, мілая, бачу, і думаю сабе: ліха ўздумалі яны, асьмеліцца да чаго, хай-бы сядзелі ў хатах, ды бацькоў слухаліся, а то і мой Алесь, бацьку, матку не паслухаўся, пашоў да Русачка, у лес. Я яму і гаварыла, кумка, ня йдзі, хай другія ідуць—табе якая справа ўсюды лезьці, а ён мне, дарагая, як адкажа, дык аж боязна гаварыць, бога ня ўспомніўшы.

— Я кажа, ня я буду, калі дзясяцера палякаў не заб'ю! Кажа, я за Совет, кажа, гнаць папоў адсюль трэба; кажа, ты, дурная, маці, у наш час, кажа, трэба ці за Совет ці за паляка, а пасяродку заставацца нельга...

— Дык вось так і пашоў да Русачка, у лес. Толькі, вось, сёньня дахаты забег, на хвілінку, прывітаўся і нанавя пашоў...

— А ў мяне дык мой стары сёньня ня стрываў—заплакаў, пацалаваў мяне, і пашоў у школу, да Русачка. На палякаў, іду, кажа, Русачок загадаў...

— Бачыш, ты! во сам Русачок едзе! Бачыш ты. На кані...

І сапраўды. На кані, з дзесяткам бравых сялянскіх мальцаў, ехаў Міхась Русецкі. Трэба было на канцы мястэчка, за ўзгоркам, выставіць варту,—доўга трымацца яны не маглі—самі ведалі, з усіх бакоў была польская армія, і толькі адна надзея на Чырвоную, наступленьне, якой чакалася з дня на дзень.

З двух бакоў мястэчка—па галоўным гасьцінцу былі насыпех зроблены акопы. У мястэчку ўрачыста абвешчана Савецкая ўлада. Выплывала простая неабходнасьць бараніць яе.

К вечару ў Новасельскага Рэвкома былі першыя трофеі—два аўтамабілі, і ў заложніках—камандзір дывізіі польскага войска, што, зьвяртаўся са штабу корпусу, у штаб дывізіі з чатырма штабнымі афіцэрамі.

Мястэчка Новае Сяло стаіць на ўзгорку. К таму званіца Новасельскай царквы—можа служыць і саслужыла партызанам добрую службу. На тры-чатыры вярсты адчыняўся з яе вышкі кругавід ва ўсе бакі... Гэта было скарыстана Русецкім. Як толькі далі знаць, што едуць два аўтамабілі ў напрамку на мястэчка, быў зроблены загад: варце прапусьціць аўтамабілі, а пасярод мястэчка партызанам заняць вуліцу і аўтамабілі затрымаць.

Рыгор Галота ачнуўся панадвечар, калі ў школе мальцы разбroyвалі польскіх афіцэраў:

Сон звярнуў патрачаную ім энэргію, хоць і адчувалася ламаіна ў касцях і змораны выгляд няўтомнага правадыра казаў аб хваробе, незважаючы на гэта, Рыгор узяўся за справу. Трэба было на савеце Рэвкому абгаварыць становішча.

„Ад’ютант“ Рыгора—Васіль Смычок быў пры ім.

— Васілёк! пакліч Русецкага, Мікіту і сам прыходзь. Паседжаньне зрабіць трэба...

Вячэрнія цені акутвалі пакой, у якім знаходзіўся Галота. Шарэла. Рыгор ляжаў на ложку настаўніка, арыштаванага партызанамі яшчэ раніцою па падазронасьці ў прыналежнасьці да польскай дэфэнзывы. Думкі віліся чарадою. Яшчэ год, роўна год таму назад ён не спадзяваўся ў тым, што звыш соткі такіх аднадумцаў, як і ён, пойдучь у адчыненае змаганьне з палякамі мерацця сілаю. Яшчэ, здаецца, ня так даўно было, калі ён працаваў у друкарні палітадзелу Чырвонай Арміі наборшчыкам і, глытаючы хмары сьвінцовага дыму, разам з тым глытаў новыя словы, упэўняючыя, да бацьбы зазываючыя працоўных.

У дзевятнаццатым годзе ён разам з таварышамі ўступіў у камсамол, тады толькі што вышлі былі, з гораду, немцы. А цяпер ён вось ужо каторы месяц тут кіруе, змагаецца за волю, за Саветы... А ў горадзе ў яго ёсьць двое блізкіх, радня—стары бацька—бондар і маці, добрая, старэнькая маці... Як яны жывуць цяпер?.. Ці ведаюць дзе сын Рыгорка?..

Прышлі Русецкі, Смычок, Мікіта. Рыгор падняўся з ложка.

Русецкі, вясёлы, сухашчавы хлапчына, пахлопаў рукою па Галотавым плячы:

— Ну, Рыгор! Наша становішча пакуль што трывалае!

З ляснога перайшлі, на кватэрным знаходзімся. Толькі ці надоўга? А мы ўсё такі малайцы, ці ня праўда? Цяпер, брат, мы добры ражон у панскім горле. Ня тое, што ў лесе! А ўсё ты...

Галота ўсьміхнуўся.

— Русецкі працягваў:

— Ой, і спрачаўся-ж, ягомацьць камандзір дывізіі, калі разбroyвалі мы яго. Злаваў да белаі пены ў роце... А цяпер сядзіць моўчкі. Папаўся жучку ў мужыцкую ручку... Толькі што рабіць з імі?.. Я і сам ня ведаю.

Аднекуль партызаны прынеслі лампу. Капцілка, аднак лепшай не знайшлі.

Савет злучаных трох партызанскіх атрадаў палічыў за неабходнае бараніць сваю лягальную пазыцыю, і створаную імі Савецкую ўладу ў Новым Сяле. На пасяджэнні быў складзены ліст у павятовы паўстанцкі камітэт—паведамленьне аб утварэнні ў Новым Сяле Савецкай Улады.

— *Дарагія таварышы! пісалася ў лісьце—мы, злучыўшыся, захапілі Новае Сяло і ўтварылі ў ім Савецкую ўладу. Нашыя сілы растуць. Усё такі ня лішняй будзе ваша дапамога людзьмі. Думаем пратрымацца некалькі дзён, затрымоўваючы дух польскіх частак на пазыцыю.*

А ў канцы лісту Рыгор дапісаў сам:

— *Абоз каля Целяшоўкі ўчора разьбіў. Сёньня адпачываю ў Новым Сяле. Настрой у атрадах надзвычайны. Хлопцы жывуць змаганьнем за Саветы!*

І Смычок—„ад’ютант“—узяўся даставіць гэтае паведамленьне паўстанцкаму камітэту.

Гэтай-жа ноччу ў Новым Сяле бачылі на чорным небе крывавае зарыва. Рыгор здагадаўся ў чым справа. Гарэла Целяшоўка... Зразумелі і паўстанцы—целяшоўскія хлапцы...

Гэтай-жа расістай ноччу адбылася гарачая бойка.

Партызаны не прпусьцілі праз Новае Сяло, на пазыцыю, польскую частку, прымусіўшы яе стойкім агнём з новасельскай пазыцыі адступіць...

Цяпер Рыгор Галота дзейнічаў...

У адплату за цяляшоўскае дабро гэтай-жа ноччу без прыгавору, а проста так, па пастанове, падлягалі расстрэлу штабныя і камандзір польскай... іх мосьць—пан энэрал Страмбжынскі... Дар за дар.

XII

Перапалоху, хоць адбаўляй. Чакаўся прыезд у штаб дывізіі пана Стромбжынскага—ня прыяжджаў. Начальнік штабу, грузны палкоўнік польскай арміі, нецярпліва чакаў звароту Станюты і Глымбавецкага, каб паслаць і дазнацца ў чым справа. Колькі разоў ён не прабаваў гаварыць па тэлефону з штабам корпусу, аніяк не ўдавалася. Высланыя раніцою жаўнеры для правэркі правадоў—не зьвярталіся. Усе палкі былі на пазыцыях, толькі пры штабе дывізіі былі атрады Станюты і Глымбавецкага, але сёньня, як на ліха, ня было і іх. Маючыя прыбыць у распараджэньне штабу дывізіі рэзэрвы для папаўненьня—ня йшлі. Учора быў разьбіты партызанамі абоз са зброяй. У тылу бунтарылі сяляне—трэба было ўціхамірваць.

Апэрацыйныя пляны дывізійнага памеру аб перакідцы частак і перамене пазыцый ня былі пагоджаны са штабам корпусу. Учора начальнік штабу адтрымаў ліст з дому, з паведамленьем аб сьмерці малодшага сына—Вацэка...

Дзень быў патрачаны задарма.

З фронту разведка прыносіла весткі аб падрыхтоўцы Чырвонай арміі да наступленьня. Трэба было быць больш рашучым, а тут—на табел!

І праўда. Чырвоная армія рыхтавалася да наступленьня на польскім фронце. Нібы гурэган разносіўся па перадавых пазыцыях, у тылу, па ўсёй арміі магутны лёзунг—„Даёш Варшаву“. Абарваньня, у старых шынэльках часу імперыялістычнай вайны, але поўныя вызваленчага запалу, поўныя веры ў перамогу рабочых і сялян над белым польскім панствам, палымнелі думкамі наступленьня чырвонаармейцы, чакаючыя загаду. Падцягваўся тыл, а таму з дня на дзень чакалі, зьберагалі сілы для будучых боек.

Сьпярша ў штаб прыехаў атрад Станюты з Дабравольскім і лясной лілеяй—Вандзяй Хведарчэняй. Неўзабаве зьвярнуўся і атрад Глымбавецкага.

Вандзя была сустрэнута ў штабе, як *свая*.

У першую-ж ноч свайго прабываньня ў штабе—яна была залічана па загаду па штабу дывізіі, з рэкамэндацыі—Добравольскага і Станюты, у штабную супрацоўніцу і тую-ж ноч... знайшла аб'ект свайго каханьня ў асобе пана Глымбавецкага з залатымі эполецікамі... Жаданьне споўнілася.

Ёй надта хацелася хоць чым-небудзь прынесці карысьць „айчызыне“ і яе арміі...

Досьвіткамі ў штаб дывізіі прышлі двое цывільных, па польску паведамілі варце аб жаданні бачыць начальніка штабу.

І якое было здзіўленьне пана палкоўніка, калі ён, у адным з цывільных пазнаў пана Стромбжынскага... а другі, праўда, невядомы...

За шклянкай кавы пан Стромбжынскі апавядаў аб нячужаным здарэньні з ім у Новым Сяле.

Апавядаць было шмат чаго, але ня было калі. Пасьля таго, як усе польскія афіцэры былі разброены, іх пасадзілі ў папоўскую лазню, што стаяла побач са школай. Ля дзвярэй быў пастаўлены партызан—варта.

Чорная коўдра ночы апранула сабою неспакойную зямлю. Знаёмства з настаўнікам Новага Сяла—прывяло да змовы. Бязшумна вынута вакенная рама. Два чорных сілуэты спаўзлі ў агарод...

і зьніклі. Вылазіў трэці—партизан заўважыў, падняў трывогу. Паста- нова была выканана: чэцьвера расстрэляна ў адплату за цяляшоўцаў, а астатнія двое... праз агароды, задворкі і прыгуменьні ўцяклі. Простая справа ў такім становішчы! Гэта былі пан Стромбжынскі і настаўнік з Новага Сяла, агэнт дэфэнзывы...

Настаўнік, добра ведаючы мясцовасьць, вывёў Стрымбжын- скага з Новага-Сяла; у засьценку Дразды жыў шляхціц Вінцэнты Налівайка—там, у яго, перапрануліся, ішлі поначы—і за ночку да- брылі да штабу. Ём пашанцавала,—так пакрынны меры, прызнаўся ў шчырай прыязні да камандзіра—пане начальнік штабу.

Кава была выпіта,—аддаваліся распараджэньні:

— Станюце і Глымбавецкаму—у Новае Сяло!

— Праверыць тэлефонную сетку!

— На фронце пад дымавою заслонай зрабіць перагрупоўку вайсковых адзінак...

З раніцы неба завалакло шэрымі хмарамі. Парыла. Душна ў паветры. Летняе сонца не ўглядаецца ў вокны, не прыліпае да маленькіх шыб—яго няма. З-за небасхілу вецярок нясе пачкі белых хмар. Ціхі, сухі вецярок. Ізноў сыціх. Высь—жаўцізна.

Пранесься буян-вечер. Задзьмуў, завіхрыў—нібы з рогатам і дзі- кім сьвістам пранёсся па-над зямлёю. Ён прынёс за сабою чорную хмару. Гойдалася ліства дзярэў. Высь—шэрань.

Чорная хмара плыве, нібы карабель па мору-акіяну, такая жу- дасная, страшная, такая вялічавая... Нібы наўздагон атрадам Ста- нюты і Глымбавецкага, што высланы Страмбжынскім у Новае-Сяло...

Над прасторамі пракацілася водгулье пяруновага гулу. Хмара вырасла, засланіла сабою ўсю чыста вышынь, воблагам над паля- намі разаслалася...

Застрыножыла бліскавіца—зьмейкай разрэзала шэра-чорную хмару. Грымануў пярун. Вечер разносіць па зямлі пыл узняты ка- пытамі легіёнскіх коняў, гойдае белявыя бярозкі—долу хіліць іхнія галовы...

А хмара паўзе і паўзе. Воран спазьніўся да сябе, угняздо, з дабычаю ў дзюбе. Бачна, як ён змагаецца з ветрам, сыпяшчыся дадому... Упусьціў дабычу...

Разанула маланка, пачуўся сухі трэск недзе далёка, у лесе, каля Грушава. Пальнуў пярун. Першая маленькая кропля—вадзяны пылок. Яшчэ раз ударыла бліскавіца, пракаціўся сярдзіты гул пя- руна. Носіцца ў прасторах вечер-свавольнік.

Глуха забарабаніў дождж па саламяных стрэхах навасельскіх хацінак. Буйныя кроплі вады сыпаліся на зямлю, амываючы раны

партизан, што змагаючыся з польскімі атрадамі Станюты і Глым- бавецкага баранілі Савецкую Уладу ў Новым Сяле... І сыцякалі ра- зам з крывёю крывымі раўчачкамі па глеістай глебе новасельскага гасьцінцу.

... Дождж ліў скрозь цэлы дзень.

Савецкай уладзе ў Новым Сяле суджана жыць. Парты- заны адбілі атаку легіёнаў і з ахвярамі яны ўцяклі, адступілі...

Рыгор Галота начаваў другую ноч у Новым Сяле...

За дзень была наладжана тэлефонная сувязь са штабам корпусу. Партизанская застава ля апаратаў у Грушаве была зьні- шчана на месцы польскімі тэлефаністамі, што прышлі на зьмену па загаду штабу дывізіі пасья правэркі тэлефоннай сеткі. Пры пера- мовах патрэбны і страты...

Камандзіру дывізіі прышлося зьняць з пазыцыі полк польскіх легіянераў, каб забясьпечыць тыл...

А пакуль полк ішоў—прайшло два дні і ноч.

Скрозь увесь гэты час разьвіваўся на даху Новасельскай школы—чырвоны сыцяг, а баявы рэвалюцыйны камітэт аддаваў за- гады пачынаючы так:

— Ёмем Рэвалюцыйнага Камітэту партизанскіх атрадаў Нова- сельскай воласьці...

* * *

Нечакана загулі, загрузалі гарматы. У акопах чырвоных — падрыхтоўка да атакі. На перадавых пазыцыях гураганнае

— Гурраа...

І пагасла ў звоне затвораў.

Па жытох, праз драцяныя загарады імчалася распранутая, го- лая, у абмотках на босую нагу, магутная, чырвоная... Шэрыя, па- ношаныя шынелькі наступалі—поўныя запалу і веры ў перамогу.

Пераскаквалі праз польскія акопы, ляцелі ўсё далей... Чыр- воная коньніца на худзенькіх, няўзрачных, затое выносьлівых, сі- бірачках рабіла сваю справу з затаенай упартасьцю...

Па фронту ішло наступленьне і... адступленьне...

З асьцяргвалася ўварваўся полк легіянераў у Новае Сяло. Партизанская сіла не хапіла...

Мёртвым апазнала „Лясная лілея“—Рыгора Галоту, сыціскаў- шага ў халодных, хворых руках вінтоўку—пры уваходзе ў памяш- каньне Рэвалюцыйнага Камітэту—апошняя апора паўстанцаў.

Мёртвым быў павешан Рыгор Галота на вярхоўцы, што спушчалася на зямлю ад старога звана Новаселкаўскай званіцы...

Тыл быў забяспечаны ад „bandytów“. Штаб дывізіі, Стромбжынскі, як камандзір, Станюта і Дабравольскі (а Глымбавецкі забіты паўстанцамі), Лясная лілея—Вандзя Хведарчэня, палкі,—адступалі спакойна. Ём ніхто ня супярэчыў. Мёртвыя не ўваскрасаюць!..

На другі дзень, чуць сьвет, чырвоныя разведчыкі спакойна прайшлі па Новасельскаму гасьцінцу... А поўднем—стайку чырвонай коньніцы віталі новаселкаўцы.

Целяшоўскі лес гарэў на працягу трох тыдняў.

Антося ўтапіла дзіця ў віры, што ля Іванавага млыну.

Новаселкаўцы ўрачыста пахавалі сваіх сыноў—барацьбітоў за волю, за Саветы.

Народ складае казкі-нябыліцы пра славу тага паўстанца Рыгора Галоту, пра галоцінскі атрад.

На палітых паўстанцкай крывёю беларускіх гонях красуе ядранае жыта.

А. Салагуб

У турме

I

Затукала сэрца красою.
Пагляд мой склізнуў за вакном,
Дзе месяц сьцюдзёнай стругою
Па небу разьліў малако.

Іскрыцца скляпеньне агнямі,
Мільгне, праляціць мэтэор.
Люблю аглядаць я начаю
Таемны, глыбокі прастор.

У чорнае неба праз краты
Расчулены кідаю зірк,
Туды, дзе раскінулісь хаты,
Дзе сонечны плёскае вір.

Спакойнага месяца зьзяньне
У грудзі ўлівае спакой.
Расьце і краса і каханьне,
І думкі бягуць чарадой.

І жудасна ціха навокал
Маўчыць, як магіла, турма
А хвілі паўзуць так павольна,
Як з багны вячэрняя ймгла.

З сусьветам зьліваюцца думкі.
І рытм я сусьвету лаўлю.
І цёмнае ночкі лятункі
Падслушаць з-за кратаў магу.

Я чую, як зоркі гавораць
Аб дзецях нікчэмных зямлі.
Я чую сарказмы прастору
Над зацэвільлю вузкай турмы.

II

Сьмяюцца курчавыя хмары
Брыжамі, начным хараством,
За кратай сьмяюцца абшары
Над чорным турэмным вакном.

Ціша... Магільная ціша
Над домам няволі лягла.
Застыглі панурыя нішы,
Їх ночы імгла спавіла.

Мроі мае на прасторы,
Пагляд мой жыве за вакном,
Дзе вечныя ткуцца вузоры,
Дзе месяц разьліў малако.

Лукішкі, 1927 г.

Юлі Таўбін

* * *

Абсыпаў лапкі сосен іней,
На шыльдах літары занёс...
І маладзік дарогай сіняй
Плыве удалечы нябёс.
Ну, ці ня так, мая айчына,
Раней блукала, бы ўва сьне,—
Чакала, покуль з далячыняў
Вясна збавеньне прынясе?
Так дні ішлі сваёй пагоняй,
Не ачуняла старана
І не прыходзіла на гоні
Паўстанкай юнаю вясна.
А потым—жах у Белым стане
І груганьню было наўздзіў,
Што у бунтуючым паўстаньні
Нам сэрцы Ленін запаліў.
Ішлі сталёваю кагортай
За годам год ў струмках крыві
І быў між іх дваццаць чацьверты
Каймой жалобнаю спавіт.
Шляхамі лёгка прытамідца
Пад бурным націскам завей,
Таму сягоньня у сталіцы
Стаіць чырвоны маўзалеі.
... Абсыпаў лапкі сосен іней,
Блукае месяц залаты.
Ну, ці ня так, мая краіна,
Ў жыцьці блукалася і ты?

Студзень, 28 г.

Тарас Хадкевіч

* * *

Полымем сонца шугае,
кос валаконцы прадзе.
Па-за вясёлкавым гаем
гукі загінулі дзесь.
Там, над ракою, паляна
сьцэлецца шоўкам-травой.
Чутна, як ветрык буяны
сьпеваў нясе перазвон.
Часам яшчэ пад гарою
шэпча трывогаю бор.
Знаю: у заўтра дарогі
не апаўюцца журбой.
Пахне шырока вясною,—
плёскае кроў гарачэй.
Ў думках нязнанных і новых
пара дзявочых вачэй.
Па-за вясёлкавым гаем
гукі загінулі дзесь.
Вечар. Зарніца іграе
хвалямі дальніх надзей.

Г. Полацка.

Сяргей Фамін

* * *

Пад звон сярпоў—ня мала перажыта,
Ня мала сьпеваў кінута ў прастор.
Дзяўчына зноў сьпявае мне пра жыта,
Пра хараство жыцця і срэбра зор.
Сьпявае ціха...

Ціха ноч зьлятае...

Ваўком за вокнамі асеньні вые вечар.
Імжа...

Сьнег выпаў
і растаяў.

І хіліцца,

І хіліцца да долу вецьце...

... Сьпявай, дзяўчына!

Ну...

Хоць аб балотах,

Дзе чароты сьняць аб Беларусі.

Аб соснах мне паслухаць-бы ахвота,
сьпявай,

Ды шчыра так!

А слухаць я—бяруся!

А мо' ты мне раскажаш ціха казку,
што маці пела мне:

... „Шуміць у ноч гальлё“...

Мо' ведаеш?—

дык ўспомні, калі ласка!

Таксама там аб ніўных ёсьць палёх!

Як раніцай пастух,

Качаўся на расе я,

У васільковых меж зацягваў хамут.

...Хоць і люблю цябе я, Вольная Расея,
а Беларусь—ляпей!
ня ведаю чаму!

Ці мо' затым:

Пяяла маці сыну:

„А ў траўні з гаем зеляненькім
Зрадніўся любы ты, з табою разам я“.
Старонка...

Вольная...

Ты ведаеш, дзяўчына?—

Усё гэта—

Беларусь,

Блакітная,

Мая!..

Р. Мурашка

У іхным доме*)

(Аповесць)

25. Памочніца Адогава

Зноў пацягнулася нітка дзён прыёмаў, сьнеданьняў, полудняў, маленькіх вечарын з вузкім колам запрошаных. Толькі цяпер ужо прыймала ня Натачка Зазорава, а Вольга Аляксееўна і гэтага разу ў сваім уласным доме. Найбольш выдатныя госьці і знаёмыя з гасьціннае ад Натачкі перайшлі да Вольгі Аляксееўны. Сама Натачка прысутнічала ў яе як добрая знаёмая. Часта без запрошаньня наведвалася яна к Вользе Аляксееўне і ўспамінала нярэдка пра тыя часы, калі раіла сваёй таварышцы як трымаць сябе ў мужчынах.

— Ты можна сказаць дасягнула свайго.

Вольга Аляксееўна спыталася:

— А як твой інжынер маецца? Ты дасюль яшчэ з ім валаводзішся?

— Надакучыла... Ох, Вулінька!.. Я спрабавала залыгаць Леаніда Рыгоровіча...

— І што?—пасьпешна перапыніла яе Вольга Аляксееўна.

— Ня ключе. Ды й вечна яны заняты. Паверыш?—прыходзяць і, замест таго, каб пабалавацца з гаспадыняй, усё балбочуць аб нейкіх сваіх справах.

— Аб справах? Якіх?

— Ведаеш, нагэтулькі нянавідны мне іх справы і наогул, што я ня цікавілася. Усё штосьці па гаспадарцы, пра спэцыялістых і іншае. І, паўтараю, гэтак нянавідны мне ўсё справы, што частку свайго гэтага пачуцьця я аддала і паважаным інжынеру і Леаніду Рыгоровічу.

— А ты дай ім адчуць як сьлед.

— Паміж іншага і твой туды-ж... Надта часта бывае ў іх хэры. Ты яго больш трымай каля сябе.

*) Гл. №№ 2, 3, 4, 5.

— Вось яшчэ... А мне што да таго, няхай бывае. У мяне хо-
піць сябраў.

Успамянуўся самабытнік Непакоеў. Яна пакінула хадзіць у
„паэтычную мансарду“, але за тое можа прыймаць яго ў сябе до-
ма. Як добра!

Частая адсутнасць Адогава зусім не непакойла Вольгу Аляксе-
еўну: няхай займаецца з сваімі справамі—гэта абавязак мужчын.
Іначай завошта гулялі-б з імі жанчыны. Не за пару салодзеных
усмешчак, вядома, ды за фізычную дужасць. Рэгулярна плаціць
па яе выдатках, а гэта—галоўнае для яе. Усё-ж астатняе можна
знайсці і з іншымі.

Аднойчы, праз некалькі дзён пасля гутаркі з Натачкай, Адо-
гаў завёз к Вользе Аляксеўне невялічкі жалезны сэйфік. Жартамі
Адогаў назваў яго сваім эканамічным складам і папрасіў дазволу
ў Вольгі Аляксеўны паставіць у спальні.

— Што тут такога сакрэтнага, што аж у спальні?

— Я не сказаў сакрэтнае, дарагая. Ат, проста... Невялічкія
гаспадарчыя справы.

— І таму толькі ты прывёз іх ка мне на сховань?

— Не на сховань... Ён проста будзе стаяць у цябе. Гэта я,
бачыш, пераводжу к табе свой рабочы кабінэт. Я буду працаваць
тут калі-ні-калі і зусім зразумела, што справы мае павінны быць
каля мяне.

Яна зарагатала гучна на ўсю спальню.

— Ах, гэтыя вашы справы!.. Ну, што-ж, калі ласка.

Сэйфік быў пастаўлен у спальні Вольгі Аляксеўны.

Таго-ж дня Адогаў прыехаў другім разам з інжынерам Баля-
савым і Леанідам Рыгоравічам.

— Ты прабач нам, галубанька, што мы павінны страціцца на
некалькі хвілін твае прысутнасці. Нам трэба вырашыць адно
пытаньне:

— Ці не па гаспадарчых адно справах?—спыталася яна гіранічна.

Захоплены думкамі Адогаў ня прыкмеціў гіроніі і адказаў
весела.

— Вось-вось, дарагая, па гаспадарчых справах. Ты нічога ня
маеш супроць?

— Калі па гаспадарчых, дык не.

— Ну, і добра... Гэта добра,—клапочучы каля свайго сэйфіка,
праказаў Адогаў, заняты ў галаве нейчым вельмі далёкім ад гутаркі.

Вольга Аляксеўна адыйшла к вакну і глянула грэбліва на
яго завіханні,—павольныя, цяжкія, марудныя. Чараўцо ў Адогава

адвісла пры нагібанні і ўся фігура здалася раптам такою няпрыгожаю. Яна ўздыхнула: нічога не папішаш—грошы.

Нарада ў іх была нядоўгаю, але жваваю і гарачаю. Вольга Аляксееўна чула іх спрэчкі. Некалькі разоў успаміналі і яе. Прычым аднак яна тут у іх гаспадарчых справах. Яшчэ ўспаміналі некага і потым зноў яе. Вольга Аляксееўна не асабліва слухала. З тым-жа грэблівым выразам на твары і ў тэй-жа позе стаяла яна ля вакна і пазірала на вуліцу.

А ў гасьціннай спрэчка ўжо перарвалася. Як-бы дасягнуўшы нейкае згоды, гаманілі ціха і сур'ёзна. Потым загрузкалі крэсламі і, нарэшце, увайшоў Адогаў.

— Ці ведаеш, дарагая... Мы спрачаліся аб тваім удзеле ў нашых гаспадарчых справах.

Вольга Аляксееўна быццам сьціснулася ўся ў малюсенькі камячок, сьціснулася і настарожана застыгла ў чаканні.

— Аб маім удзеле ў гаспадарчых справах?—нявінна запыталася яна і неймаверна заківала галавою.

— Ня верыш? Пávaжаныя сябры,—клікнуў ён у адчыненыя дзверы:—Вольга Аляксееўна ніяк ня хоча паверыць, што мы гутарылі аб яе ўдзеле.

Інжынер Балясаў нешта гаманіў з Леанідам Рыгоравічам і абое не звярнулі ўвагі на Адогава. А той пытаўся ў Вольгі Аляксееўны:

— Ты ня лічыш, што магла-б прыняць удзел у нашым хаўрусным прадпрыемстве?

— Што—фірма на паёх?

— Калі хочаш, фірма на паёх. Твая роля будзе ў тым, што ты будзеш сачыць за парадкам нашых спраў... Будзеш нібы намеснікам нас траіх...

— Аж траіх?!

— Не гіранізіруй—траіх.

— У нас будзе маленькая канцылярыя, і ты будзеш начальнікам яе.

— Нават начальнікам?!

— Ты будзеш, калі згодзішся,—настойна праказаў Адогаў:—падбіраць адну да аднае па розных катэгорыях усе паперы, якія будуць паступаць ад нас траіх. Будзеш штомесяцу ладаваць усе катэгорыі, запакоўваць іх і на кожным пачку надпісваць назву тае ці іншае катэгорыі. Вось і ўсё.

— А больш нічога?—запыталася са сваім першым настроем Вольга Аляксееўна.

— Ты сьмяешся, мая дарагая... Павінен табе сказаць, што гэтыя справы мяжуюцца з сакрэтнасьцю і роўна нічым ад сакрэтных не адрозьніваюцца. Вось чаму мы парашылі прасіць цябе ўзяцца за гэта. Аб усіх паперах і тваёй ролі, якую ты будзеш выконваць, ніхто не павінен ведаць. Ніхто!.. Ніхто!..

Голас Адогава стаў нязвычайна цьвёрдым, сухаватым; на твары зьявіўся цень няпрыймальнай асяроджанасьці. У гэты момант ён быў падобны на чалавека, за якім сочаць і зьбіраюцца вось-вось злавіць.

— Гэта ў мяне ня поўна будзе адбіраць часу?

— О, зусім не. Два дні на месяц. Толькі, яшчэ раз кажу: у кожным прадпрыемстве, у кожнай гаспадарцы маюцца свае сакрэты, і твой абавязак будзе—захоўваць нашы сакрэты. Ад іх значна залежыць далейшы посьпех нашае фірмы.

Праказаўшы апошнія словы, Адогаў усьміхнуўся і прасьвятлеў зноў, стаў больш падобным на Адогава, якога прызвычалася бачыць Вольга Аляксееўна.

— Калі таго хоча мой уладар,—з ранейшаю ўсьмешкаю адказала яна:—дык я згодна.

— Зусім правільна і добра. А цяпер пойдзем у гасьцінню, бо нашы госьці, зусім замаркоціліся.

Яны выйшлі ў гасьцінню.

Адогаў жартліва прадставіў агульнага намесьніка трох прадпрыемцаў двом астатнім. Пасьля Адогаў запрасіў на полудзень, на якім неабходна замачыць новую справу. І Балясаў і Леанід Рыгавіч не адмовіліся і выказалі пры гэтым воўчы апэтыт. Усе былі відавочна здаволены.

Пасьля полудню госьці хутка разьвіталіся; з іх слоў, яны сьпяшаліся некуды. Ні Адогаў, ні Вольга Аляксееўна не затрымлівалі. Насупроць звычайу Адогаў сёньня застаўся дома. А ўвечары паехалі ў тэатр.

Сядзячы ў лёжы і няўважна разглядаючы публіку, Вольга Аляксееўна ўбачыла ў партэры Непакоева; паэта таксама глядзеў на яе. Ужо колькі дзён мінула як яны ня бачыліся. Вользе Аляксееўне гэтак зажадалася яго прысутнасьці. Маленькім кіўком галавы яна паклікала паэту ў лёжу.

У гэты момант нехта незнаёмы скланіўся Адогаву з пралеглае лёжы, і ён пакінуў Вольгу Аляксееўну і пайшоў туды. Вольга Аляксееўна зірнула на лёжу.

Там сядзелі дзьве жанчыны і мужчына, магчыма такі-ж як і Адогаў. З жанчын адна была стараватая, але апранутая са смакам,

напарфумленая, з панавешшанымі на шыі і на руках каштоўнасьцямі; другая—зусім маладзенькая—яшчэ дзяўчынка гадоў дзевятнаццаць,—сьвежая і сарамяжая.

Як прыйшоў Непакоеў, Вольга Аляксееўна запыталася ў яго, што гэта за адны. Мужчыну паэта ведаў трохі. Гэта быў адзін з валютчыкаў у часы Дэнкіна і Ёрангеля; цяпер, па цьмяных чутках, дзеяч чорнай біржы. Жанчын Непакоеў ня ведаў.

— Мусяць, прыезджыя, бо я іх не сустракаў раней у горадзе.

Адогаў тымчасам зайшоўся да іх у лёжу і відаць было, як быўшы валютчык знаёміў яго з кабетамі. Ё гэттак сьвятло патухла і ўзвылася заслона; спектакль пачаўся.

Вольга Аляксееўна задавальвалася адсутнасьцю Адогава: Непакоеў са сваёй ідэальнасьцю і прыгожай фігурай быў бліжэй. Ё ўвесь час спектаклю яна займалася з Непакоевым больш, чымсь узіраньнем на сцэну.

Адогаў прасядзеў да канца ў лёжы знаёмых. У часе антрактаў яны ажыўлена гутарылі. Паджылая кабета распараджалася, што называецца, мужчынамі: ці адзін, ці другі выбягаў у буфэт і варочаўся з поўнымі прыгаршчамі назад. Дзяўчынка рагатала сьціпленька, закрываючы пры гэтым насоўкаю рот.

— Валянтын, ведаеш, што я думаю?

— Аб чым?—не здагадваўся Непакоеў.

— Ды вось аб тых.

— А-а-а-а...

— Лялькі. Адна старая, якая шкадуе сваіх прайшоўшых год, а другая дзяўчынка—употайку думае чаму ёй якіх не дваццаць пяць.

— Лялькі... Гэта вельмі правільна і самабытна,—азваўся Непакоеў.—Сапраўды, лялькі.

Спэтакль скончыўся. Было відаць як Адогаў разьвітаўся там у лёжы. Хутка прыйдзе сюды.

— Валянтын!.. Валя,—палкім шэптам дыхнула на яго Вольга Аляксееўна.—Я пачынаю маркоціцца без цябе.

— Забыла маю паэтычную мансарду,—з дакорам праказаў ёй на прызнаньне Непакоеў.

— Валя, я амаль цэлыя дні дома... Ах, я і забыла!.. Ты-ж ня ведаеш яшчэ дзе мой дом. Вуліца Бакуніна, дваццаць. Прыходзь, любі!.. Часьцей.

Няпрыкметна Вольга Аляксееўна падставіла яму шчаку для пацалунка. У глыбіні лёжы паэта схапіў яе рукі і паглядзеў доўгім поглядам празрыстых воч; потым скалатнуў галавою, каб спаўшыя

на лоб валасы адкінуліся назад, і выйшаў. Зьвярнуўся Адогаў і прынёс з разьдзявальні манто Вольгі Аляксееўны.

Пакуль жывыя патокі людзей спаражнялі тэатр, яны сцакалі, каб ня ціснуцца ў натоўпе. Лёжы пусьцелі. Зьніклі і знаёмыя Адогава з працілеглай лёжы. Спозьненыя фігуркі пакідалі партэр. Вольга Аляксееўна безперашкоды выйшла з Адогавым к чакаўшаму аўтамабілю.

На другі дзень „уладар сэрца“ Вольгі Аляксееўны сказаў, што сягоньня ня прыйдзе ні палуднаваць, ні вячэраць. Цэлы дзень яму неабходны для разьездаў па справах.

— Магчыма, што гэта захопіць і заўтрашняга дню.

Вольга Аляксееўна бяз жалю разьвіталася: прыйдзе Непакоеў.

На разьвітаны Адогаў даў інструкцыю прыймаць усіх яго знаёмых і гаварыць з імі ад яго імя. А што гаварыць, яна будзе ведаць па хадзе самой гутаркі. Пры гэтым Адогаў даў ёй ключ ад сэйфіка і паехаў.

26. Шуканьні

Яшчэ першага-ж месяцу восені на поўдзень паляцелі тэляграмы з Н. Служачыя на тэляграфе (дзе канцылярыя і апаратная былі разам) пацелі і стараліся свачасова разаслаць іх. Загадчык тэляграфу бурчэў пад нос.

— Хто—хто, а гэты крымінальны вышук дыхнуць не дае. Сотку тэляграм за дзень! Звар'яець можна...

Тэлеграфістка—бялявая, з нахварбленымі надта вуснамі і шчокамі—двума пальчыкамі папраўляла спадваўшыя чамусьці на правае вока пасмачкі ільняных валасоў і адчайна грукацела апаратам. Пот выступіў на кончыку носа і сабраўся ў кропелькі. Тэлеграфістка пасьпешна абацёрла хустачкаю і неўзаметку пацягнула пудровой пухоўкаю. Пасмачкі зноў рэгулярна спадвалі ўжо і на адно і на другое вока. Тэлеграфістка закідала іх назад. Апарат грукаець надакучліва і пасьпешна.

На тэляграфу прыбывалі тэляграмы. Прыходзілі яны з пасыльнымі ад устаноў, прадпрыемстваў і прыватных асоб. Апошнія прыносілі самі. Даведвальнікі былі старыя, сярэднія і маладыя.

Тэлеграфістцы хочацца азірнуцца на невялічкае вакенца для прыёму тэляграм і какэтліва ўсьміхнуцца. Але з гэтым успамінаецца назначанае на сёньня, як раз а чацьвертай гадзіне, спатканьне на скверы. І пальцы бялявенькай тэлеграфісткі з пудраваным носікам зноў працуюць спрытна і шпарка.

Загадчык тэляграфу ніяк ня мог забыцца сённяшняга праступку крымінальнага вышуку. Рабіць няма чаго, дык яны даўжэзныя тэляграмы пішуць. Паспрабавалі-б пасядзець за апаратам.

— Спагадваюць...—бурчэў загадчык.—Вам што?—Зьвяртаўся тут-жа адначасова да ня зусім упадабаўшага яму аблічча.—Заўтра падасьце! Сёння тэляграф лопаецца. Кажу вам, заўтра!..

— Будзьце ласкавы, неабходная тэляграма... Паведаміць аб сьмерці сваякоў.

— Вы чулі, што я сказаў?.. Тэляграф лопаецца!.. Да чатырох гадзін разаслаць сотку тэляграм.

— Будзьце ласкавы...

— Не разумеецца!.. Экстраныя тэляграмы... За перапынак у падачы...

Загадчык выразна сьціскаў свае рыжаватыя ад тутунёвага дыму зубы і гэтым быццам паказваў, што яму можа быць за непадачу сваечасова тэляграм.

— Ніяк нельга апраўдаць, ні завошта... Ём лёгка... хоць-бы што, а тут пісія, пакутуй... Во-во, пакутуй, форменна пакутуй. Спагадваюць, называецца... Цэлую кучу тэляграм за дзень. Звар'яцець трэба!..

І загадчык зноў пачынаў грызьціся з даведвальнікамі, перакідаючы на іх частку свайго нездаваленьня крымінальным вышукам. Трохі палегчыўшы сваю душу грызьнею праз вакенца, ён ізноў успамінаў небаракую—крымінальны вышук. Але з цягам часу ўсё менш і менш было ў ім бачнай злосьці і загадчык гаварыў ужо цішэй і спакайней.

— Сабак маюць... Забралі-б гэта сваіх сышчыкаў ды й раз'ехаліся хто куды, чымсь сядзець на адным месцы,—а то... Тэляграф-жа не сабака, ня сышчык.. Вось.

Тэлеграфістка выцірала неўзаметку пухоўкаю нос, каб ня бачыў загадчык—ня любіў стары. Апарат парашчэў здаволена ў пасьпешнай рабоце. Загадчык рызындаваў па адрасу крымінальнага вышуку, рэштку сваёй нездаволенасьці кідаючы ў твар пачцівым падатчыкам тэляграм.

Адначасова паўднёвыя гарады адклікаліся гукамі сваіх тэляграфав і на апошніх адбывалася прыблізна тое-ж самае. Можа замест старога загадчыка на апошніх былі маладыя ці толькі малодшыя, а замест бялявенькай тэлеграфісткі можа якія чорненькія, смуглявенькія ці можа й зусім тэлеграфісты. Гэта не складала ніякай розьніцы. Шпарка раскручвалася тэляграфная шпулька. Вочы тэляграфістаў уважна ўглядаліся ў вузенькую папяровую істужачку з

даўгою сыцжачкаю рысак і кропак, кропак і рысак. Аддзіскаліся апошнія значкі і тэлеграфіст адрэзваў істужачку і перакідаў на суседні стол. Другі супрацоўнік з хуткасьцю тэляграфнага апарату расшыфроўваў тэляграму і перапісваў на блянк. Зараз-жа зьяўляўся лістаносец і запоўнены блянк тэляграмы адсылаўся па назначэньні. Тэляграма была з хуткай падачаю.

Таксама дачакаўся свае чаргі і тэляграф таго гораду, дзе была Вольга Аляксееўна. Таксама былі прыняты вузенькай палоскай паперы рыскі і кропкі. Потым апошнія зьмяніліся радкамі літарак на тэляграфным блянку. Яшчэ потым лістаносец узяў у надзейныя паштарскія рукі заклееную тэляграму і занёс у крымінальны вышук.

Там місія тэляграфу скончылася. Рэгістратар расьпісаўся за тэляграму і лістаносец спакойна пайшоў назад. Тэляграма-ж не пакінула вандраваць. Дайшла яна да начканца. Той не сьпяшаючы паглядзеў на яе зьверху ўніз. Прачытаўшы „Начальніку“, ён павольна устаў і пастукаў у дзьверы габінэту. На „можна“ начканц увайшоў у габінэт і далажыў:

— Хуткая.

Тэляграма лягла на пісьмовы стол начальніка і сьмела ўсчыніла свой твар. Праз хвіліну начальнік паклікаў старэйшага агента.

— Прачытайце тэляграму і наведзеце спраўку ў адрасным стане міліцыі.

— Слухаю.

Звыклымі вачыма прабег агент тэляграму. Праз дваццаць хвілін ён варушыў ужо міліцэйскі стол адрасоў.

Адпусьціўшы першага, начальнік паклікаў другога агента і даў яму нейкае заданьне.

К канцу рабочага дня зьявіўся першы агент і далажыў, што гатрэбнае спраўкі ў міліцыі атрымаць не ўдалося.

— Ідзеце ў ДПУ. Перамоўцеся асабіста з начальнікамі рэгістратуры і інфармацыі. Заўтра паведаміць аб выніках.

Пасьля таго начальніку здалося неабходным адарваць ад дробнай работы трэйцяга агента. Той таксама азнаёміўся са зместам тэляграмы. Папрасіўшы растлумачыць нешта незразумелае, ён запісаў у блёкнот і зьнік, як першы і другі агент.

Працоўны дзень скончыўся. Начальнік крымінальнага вышуку паклаў тэляграму сабе ў портфэль. Усе паперы—непатрэбныя больш яму—вынес і аддаў начканцу. Каб не спацьніцца на полудзень у сталовую, нэрвавым рухам ухапіў партфэль і пасьпешныя крокі загрукацелі па калідоры.

Тымчасам, як усе іншыя супрацоўнікі адпачывалі, агенты шны-парылі па ўстановах, вуліцах, тэатрах, сталовых і рэстаранах, кафэ і піўных нават. Ні што ня мінала іх вока. Ніводзін кавалачак бруку не застаўся няпройдзеным. Яны зайходзілі ўва ўсе гасьцінныцы, камгасаўскія і прыватныя, у дамавыя кіраўніцтвы і камітэты. Шалесталі па ўсім горадзе. Даведваліся ў галянтарэйныя магазыны, ва ўнівэрмагі, пыталіся ў майстэрнях жаночкіх брыляў і адзення, гаманілі з дарагімі шаўцамі і краўцамі.

Надыйшла позная на поўднівосень. Але яна прыгожая тут, не такая як у N, адкуль прыляцела тэляграма і з-за якое цяпер агенты корпаюцца ўсюды. Павольна, так павольна, што і ня прыкмячаецца, жоўкнуць зялёныя лісты дрэў. Аджыўшы сваё, таксама павольна адрываюцца яны ад галінак і, думаючы быццам: упасьці ці не,—круцяцца ў паветры ціха і неахвотна. Падаюць. І ляжаць ужо спакойна і задуменна. Марудна пакрэпіць калі імглівы дожджык, а часцей бывае сухое яснае надвор'е. Нават і сонца ўспамінае сваю летнюю магутнасьць, але няма таго. Раніца і вечар дужа адчуваюцца. Ужо і ветрык, быўшы ўлетку толькі маленькім свавольнічкам, зараз ня ветрык, а сапраўдны восенкі вятрышча.

Усё больш і больш адрываецца лістоў ад věцьця дрэў; усё часцей і часцей круцяцца яны ў паветры, разносяцца ветрам. Алежкі і сьцежачкі ў гарадзкіх садох апранаюцца к нядоўгай зіме ў лёгкую вопратку восенскага лісьця. А ў канцы лістапада ўсе сады ўсьцяж прыгажэюць ужо ў задуменнай жоўці.

Міналіся дні за днямі. Агенты пакінулі ўжо хадзіць у сады, бо ў іх ніхто ня бывае—няпрыветла і сіратліва пазіраюць яны сваёй восенскай няпрытульнасьцю.

Штодня зьяўляліся агенты на даклад к начальніку. Вынікі былі ня важныя. Але горад яшчэ ня ўвесь прайшоў перад іх вачыма, яшчэ ня ўвесь абшуканы. І, атрымаўшы дадатковыя інструкцыі, яны вялі сваю работу.

Штодня начальнік зьяўляўся раніцаю на службу. Штодня ён прыносіў з сабою портфэль, а ў портфэлі тэляграму. У ліку іншых папер яна чамусьці вымалася з портфэля і клалася ў невялічкай грудцы на пісьмовы стол.

Тэляграма за доўгі час ношання сярод другіх папер і карыстаньня ёю начальнікам і агентамі абацёрлася і стала сваёю сярод сваіх таварышак па няшчасьцю. Праўда, яна трохі пацямнела, забрудзілася, але гэта толькі з надворнага боку ды ў ражкох; пасярэдзіне літары яшчэ разборны, чытэльны і адразу бяз прыпынку можна прачытаць:

„Нскі крымінальны вышук шукае Вольгу Аляксееўну Маліноўскую крпк Зьнікла Н дваццаць першага верасня крпк Просьба прыкласьці ўсё стараньне адшукаць крпк Вельмі важная справа крпк Адшукаўшы кск накіраваць справаджэньні агентаў Н крымінальны вышук крпк Прыкметы дв крпк трыццаць год кск вышэй сярэдняга ўзросту кск чарняявая кск вочы чорныя кск вялікія кск поўная кск лоб высокі кск шырокі кск нос просты кск звычайны кск сьмяецца весела кск поўна заразьліва кск нармальныя прыгожыя зубы кск мае шмат грошай кск любіць відовішчы кск добрыя гарнітуры кск наогул багатае адзеньне крпк Распусьніца кск любіць выдатных мужчын крпк Калі знойдуцца грошы кск адабраць прыслаць грашовым пераказам крпк Начальнік Нскага крымінальнага вышуку Ладноўскі.

27. Нячыстыя справы

Адогаў ня прыйшоў ні таго дня, ні праз дзень, ні на трэйці. Што за прычына таму, цяжка было сказаць.

Вольга Аляксееўна сядзела перад вакном гасьціннай і думала... Перш аб тым чаму няма яе фабрыканта. Але гэта ня доўга займала яе думак і хутка абрыдзела. Ну, што-ж такога, калі няма. Знайшліся новыя справы, сустрэў нечакана даўных знаёмых. Нарэшце, ці мала можа знайсьціся прычын.

Думкі Вольгі Аляксееўны перайшлі да другога. З якой радасьцю ехала яна сюды. Сустрэчы... Знаёмствы... Такім рознастайным зрабілася жыцьцё. Было ўсё, чаго яна жадала. Дзень па дні перабірала яна сваё перабываньне ў горадзе. Нявінныя здарэньні... Пахаджэньні... Знаёмыя... Тэатры... Выпіўкі... Але над усім гэтым стаяла ўсё-ж такі сувязь з Непакоевым. „Паэтычная мансарда“... Там падабалася. Больш за ўсіх падабаўся Непакоеў. Адогаў толькі грашовы мяшок, які ёй патрэбен так сабе. А Непакоеў...

Яна перабірала ў памяці ўсе сустрэчы з ім, пачынаючы з першае і сканчаючы сустрэчаю ўжо тут у гэтым доме, куды паэта зьявіўся пасля тэатру. З ім яна можа быць як жанчына, без усялякага...

Думкі Вольгі Аляксееўны перапыніў стук у дзьверы. Яна крыкнула ўвайсьці і павярнулася.

Увайшла тая паджылая кабета, што была з маладзенькаю дзяўчынкаю ў лёжы тэатру. Ubачыўшы нязвычайную госьцю, з якой ня мела гонару быць знаёмай, Вольга Аляксееўна ўстала.

— Я бачу перад сабою мадэмуазэль Маліноўскую?— запытальна прасюсюкала госьця.

„Старая лялька“, падумала Вольга Аляксееўна і, падумаўшы, адказала:

— Так, я гаспадыня дому.

— Баранэса фон-Зібелінд,—адрэкамендавалася прыйшоўшая.— Я хацела-б перагаварыць з мсье Адогавым,—не пакідала яна фігуравацца на французскі фасон.—Ці магу бачыць яго?

— Мусіць не. Калі вы не па асабістых справах, дык я магу пагаварыць з вамі.

— Вельмі прыемна, вельмі прыемна,—узрадалася старая.— Вы, мадэмуазэль Маліноўская, значыць упаўнаважаны мсье Адогавым?

— Калі хочаце, так, мадам.

— Я гэта і думала. Разумеецца, мадэмуазэль, адчувала, што мсье Адогава не застану дома, але справу зраблю.

— Вы правільна адчувалі, мадам.

— Я прынесла паперы, неабходныя для афармленьня новае фірмы.

— Я маю на гэта сапраўдныя паўнамоцтвы ад фабрыканта Адогава. Вы можаце, баранэса, спакойна аддаць мне іх. У некаторым сэнсе я поўны намесьнік Адогава.

— Гэта добра, вельмі добра,—шчабятала старая баранэса фон-Зібелінд.

Які час пакорпалася яна ў сваім рыдыкюльчыку старасьвецкага фасону, пакуль ня выцягла двух канвэртаў. Яны зьмяшчалі ў сабе відаць нешта, але адрасоў не надпісана было.

— Прабачце, мадэмуазэль Маліноўская... Каб я перадавала гэтыя канвэрты мсье Адогаву, дык дадала-б на словах маленькае тлумачэньне. Перадаючы вам, я павінна напісаць дадатковую пісульку. Дазвольце, мадэмуазэль, пярэ і атраманту.

Вольга Аляксееўна паставіла запатрабаванае баранэсаю на стол і стала назіраць яе.

Баранэса фон-Зібелінд уяўляла з сябе мешаніну ўсіх нацыянальнасьцей. Прозьвішчам яна нагадвала нібыта немку. Вопратка сваім фасоністым крыкам гаварыла, што ўласьніца яе ня гэтак даўно з-за кардону. „Мадэмуазэль“ і „мсье“ паказвалі на знаёмства з Францыяй. Апроч старасьці, якая бязьлітасна насоўвалася на баранэсу, яшчэ нешта было неўлавімае ў ёй, такое, што гаварыла аб старасьвецкай каргавасьці, няпрыемнай Вользе Аляксееўне. Баранэса фон-Зібелінд не падабалася ёй чамусьці ні як жанчына, ні як чалавек.

„Маленькая... Сухарлявая... Пажоўклая... Пальцы—гнутокія ко-стачкі. На што такое яна падобна?“ думала Вольга Аляксееўна.

„Нешта ёсьць такое, на што яна падобна. Ага, знайшла! Павук!.. Яна падобна на сухенькага невялічкага павучка, які пры ўсёй мізэрнасьці даволі небяспечны для сваіх ворагаў.

Параўнаньне Вольгі Аляксееўны было ўдалае. Злучэньне ўсіх асаблівасьцей фігуры, характару, вопраткі баранэсы, усё гаварыла за параўнаньне з павуком. Гледзячы на яе жаўтаваты зморшчаны твар з гостранькім носам, трошкі загнутым уніз—кручэчкам, на яе сухія пальцы, якія абхапілі моцна асадку з пяром, міжвольна падумалася—б кожнаму:

„Павук захапіў у свае лапкі ахвяру і рыхтуецца высаць кроў“.

Скончыўшы пісаць, баранэса фон-Зібелінд паклала ў пісульку абодвы канвэрты і аддала Вользе Аляксееўне. З нейкаю гідлівасьцю ўзяла тая і зараз-жа кінула на стол.

— Прабачце, дарагая мадэмуазэль. Ня сьмею больш затрымліваць вас. Да пабачэньня!

— Да пабачэньня!

Вольга Аляксееўна ўзяла працягнутую руку і тут-жа ўпусьціла. Рука баранэсы была тонкая, сухая і халодная, як жаба.

— Выбачце, мадэмуазэль, вы даўно ў гэтым горадзе?—запыталася нечакана баранэса.

— Месяцы два,—адказала Вольга Аляксееўна, а сама падумала ўзбураная: „Навошта ёй? Што ёй да таго, колькі я ў гэтым горадзе!“

Атрымаўшы адказ, баранэса яшчэ папрасіла прабачыць яе і разьвіталася, на гэты раз зусім. Вольга Аляксееўна падбегла да вакна і зірнула на вуліцу. Баранэса павярнула ў бок глухое акраіны гораду.

Няпрыемнае ўражаньне засталося ў Вольгі Аляксееўны ад гэтага даведваньня. Перад вачыма: сядзіць за сталом скурчаная маленькая фігурка з сухімі халоднымі пальцамі; потым фігурка паступова расплываецца ў паветры і на яе мейсцы ўжо павук з лахматымі чэпкімі лапкамі.

— Цьфу!—адплюнулася галосна Вольга Аляксееўна.—Якая брыдота. Ніколі ня бачыла такіх людзей, ні то каб яшчэ справу мець.

Яна ўзяла канвэрты і паклала іх у адогаўскі сэйфік. І быццам праз канвэрты зноў перадалося ёй адчуваньне сухасьці і холаду рукі баранэсы і ад гэтага адчуваньня скаланула, як на вільготна-ліпучым восенскім холадзе. Сьлед ад рукі даведвальніцы заставаўся нібы на руцэ Вольгі Аляксееўны.

Яна пайшла к рукамойніку і чыста з мылам памыла рукі. Сьлед гідлівасьці памалу гінуў; а калі яна выцерлася сухім мяккім уці-

ральнікам, дык гэтае адчуваньне і зусім прайшло. Зноў зьвярнуўся ранічны настрой і думкі...

Вольга Аляксееўна прысела на мяккую канапу. Вось прыйшоў-бы зараз Непакоеў, сеў-бы каля яе. Яна зачасала-б яму густыя валасы і песьціла-б і песьціла-б як маленькага хлопчыка... Як Сяргея некалі.

Думкі вярнуліся ў мінулае, нядаўнае па часу, але далёкае ў прасторы. Усё прыгожае, што песьціла некалі сэрца, паўстала зноў. Вось вобраз Сяргея, люблага хлопчыка... Як яна хацела-б мець яго каля сябе цяпер. Гэта было-б так... так добра... прытульна... Маладая нявіннасьць на фоне пакаёвае раскошы... Гульня ў каханьне кволаю ніткаю прадцягнулася перад вачыма на фоне раскошнае прыроды. Лес... О! колькі ўспамінаў,—мілых і дарагіх, зьвязана ў яе з лесам, з сівым дрымотным хвойнікам!.. Паплавы, краскі, рэчка...

І потым думкі пераблытваюцца. Мейсца прыгожых заступаюць няпрыемныя, апрыкрыя малюнкi... Усё што яна перажыла—спакутвала ў доме бацькоў. Адных сьмярцей колькі!..

Нейкі халадок прабег па сьпіне, быццам нешта халоднае, сьлізкае ўпала на голыя плечы і дрыжкі дробныя сьцёпнулі ўсю.

Сястра... Як рада была пасья яе сьмерці; быццам камень спаўтады з сэрца. А брат... З гэтым зусім чорт ведама што было. Адно за адным прыпамянуліся здарэньні, зьвязаныя з асобаю Жоржа, усё, пачынаючы з прыезду і сканчаючы яго трагічнай сьмерцю. Ніхто ня ведаў і ня ведае як памёр ён. Яна, толькі яна ведае прычыну...

Быццам струмень сьмярдзючага трупнага паху праплыў у пакаёвым паветры і даў у нос Вользе Аляксееўне. Яна боязна азірнулася, панюхала. Не, у пакоі пахла прыемнымі пахамі добрага памяшканьня і багатай прытульнасьці. Захацелася перапыніць думкі і зусім ні аб чым ня думаць. Але як на зло ня зьнікалі яны і ўсё цягнулі ды цягнулі з мінулага кавалак за кавалкам.

Хаўтуры... А яшчэ да таго — гэтая дурная служанка. Зьвязалася з дурнем, такім як і сама. Мусіць чула пра законы: аліменты ці яшчэ чаго болей... Потым гандлёвая ўмова з Вокалавым-Кулаком... А выезд... Гэта яна абмазгавала артыстычна, мастацка!

Адчуваньне задавальненьня ахапіла Вольгу Аляксееўну. Зьвярнуліся дарожныя перажываньні,—лёгкія і радасныя. Збавеньне. Воля. Поўная воля! Бязмежныя прасторы! З грашыма ў кішэні што хоч можна зрабіць і як хоч пажыць.

І вось зараз яна сама сабе гаспадыня, далёка ад усяго мінулага, што некалі так балюча трывожыла яе. Яна вольна цяпер, за ёю бегаюць, валочацца, дамагаюцца яе прыхільнасьці.

Ах, што гэта?! Быццам іголкаю кальнула ў сэрца і боль ад гэтага разыйшоўся па целе. І раптам другі раз скаланулася яна як ад адчування блізкай небяспекі, задрыжала. Нехта нячутны нечакана і надта голасна пастукаў у дзверы. Паправіўшыся трохі, але яшчэ ўся пад уплывам думак і ўспамінаў яна гукнула і голас ёй здаўся нейкім чужым і нясьмелым:

— Але!

Ціханька прачыніліся дзверы і ўпусьцілі мужчыну ў даволі бруднай вопратцы. Шчыльна зачыніўшы дзверы, ён ступіў уперад. Вольга Аляксееўна пазнала яго: гэта быў знаёмы Адогава і баранэсы фон-Зібелінд—былі разам тады ў тэатры.

„Валютчык... Дзялок з чорнай біржы“, успамянула Вольга Аляксееўна.

Хада ў яго была мяккая і асьцярожная, быццам ён баяўся ступіць моцна, каб не растаптаць чаго ці каб сваімі крокамі ня ўзбудзіць соннага. Перш чымсь загаварыць, ён асьцярожна паглядзеў на бакі, нават зірнуў у вакно, а потым чула паслухаў тонкімі гостранькімі вушкамі.

„Што трэба гэтаму ціхаходу, валютчыку, дзялку з чорнай біржы пасья гэтае баранэсы? А як яны падобны адно на аднаго“, падумала зноў Вольга Аляксееўна.

Нарэшце, быўшы валютчык загаманіў і загаманіў ціха, як і падыйшоў, шапатлівым голасам:

— Я да Адогава... Яго няма дома?

— Як бачыце,—чамусьці злосна адказала Вольга Аляксееўна.

— А калі ён будзе, штоб можна было напэўна бачыць?

— Ня ведаю. Ва ўсякім разе, зайдзеце дні праз два.

Не разьвітаўшыся, як і не прывітаўся, валютчык выйшаў ціха і дзверы нячутна прычыніліся за ім.

Вольга Аляксееўна сарвалася з канапы і забегала па гасьціннай. Узбурэньне наяўна прасьвечвала ва ўсіх яе рухах і выразе воч.

— Халера іх разнасіла сёньня! Такія госьці... Згарэць-бы вам нечага! То адна, то другі... Да людзей не падобны.

І таму, што яны прыйходзілі да Адогава і з ім знаёмы, частка ўзбурэньня Вольгі Аляксееўны перанеслася на фабрыканта.

— Знаёміцца з такімі... Прыходзяць ды нэрвы псуюць толькі адным сваім выглядам. К чорту! Замкнуся і ня пушчу нікога больш. Дзверы няхай грызучь!

Яна ўжо падумала зрабіць, што нядаўна выкрыкнула, як зноў ранейшая боязкасьць вярнулася і ранейшыя думкі.

— Не, не магу... Трэба выйсці куды. Засядзелася ў пакоі. К Непакоеву ў паэтычную мансарду; там гэтак добра з ім.

Парашыўшы, яна шпарка апранулася, быццам стаяў хто каля яе ды падганяў, і выйшла на вуліцу.

28. На раздарожжы

Гудзеньнем у тэляграфных драдох адгукаўся восенскі вецер. Прывыклыя к паўднёваму сонцу людзі жуталіся ў каўняры пальто.

Вольга Аляксееўна йшла к Непакоеву.

У прысутнасці жывых людзей, аграмістых дамоў і ўсяго вулічнага шуму, які гучэў асабліва празрыста неяк, няпрыемны настрой стаў прападаць. Вулічны шум выгнаў з галавы думкі. Было толькі адчуваньне хады па восенскай вуліцы.

Вольга Аляксееўна паспрабавала настроіць сябе адпаведна мэце свайго даведваньня ў непакоеўскую „мансарду“. Яна прыйдзе... Непакоеў, вядома, будзе дома, можа за сталом, утапіўшы зрок у сузіраньні паэтычных далей. На грук у дзьверы ён перайначае адразу, згіне сьветлы выраз твару. Пераб'ецца ўся пісаніна. Пачнецца гутарка ні аб чым, для яе гэткая зразумелая, з вядома—пэўным канцом. Поўнасьцю згінуць нядаўнія думкі і адчуваньні. Усчануцца маленькія нявінныя сваволі і потым усё скончыцца, як і першы прыйход яе. Потым... паедуць... Не, лепш пойдучь пеша куды-небудзь у далёкае кафэ. Там падпалуднуюць. А далей... Можна будзе ўмовіцца і на конт далейшага.

У думках яна ня прыкмеціла, як завярнула за рог непакоеўскага „парнасу“. Вецер выляцеў на яе з-за рогу, раскінуў крысы пальто і надзьмуў пруткім парусам сьветла-шарсьцяную спадніцу; было цяжка ўздывацца на горную вуліцу. Час ад часу закідала яна разьвеянымі крыскамі пальто ногі, пры моцных парывах ветру прытрымліваючы мяккі фэтравы брыль.

„Парнас“... успамянуліся словы Непакоева. „Аднак гэты „Парнас“ утомны; пасля дзесяці хвілін хады адпачываць трэба цэлую гадзіну.

Яна сапраўды змарылася, ідучы яшчэ насупроць ветру; і калі падыйшла к Непакоеўскаму дому, дык прымушана была спыніцца на хвіліну, дыхнуць. Толькі пасля таго ўзьбегла па сходках і ўварвалася бурна ў кватэру паэты.

Непакоеў быў дома. Ён стаяў ля вакна. З высокага мейсца, на якім стаяў дом, добра было ўзірацца на ўвесь горад.

На самым краі гораду дыхалі чорным дымам фабрычныя каміны. Здаволены вецер разрываў на кавалкі густы дымовы стру-

мень і разганяў далёка на адлегласці. Непакоеў стаяў і сачыў за руйнавальнаю работаю ветру. На ўскрык Вольгі Аляксееўны ён азірнуўся і папаў у абдымкі.

— Ну, цалуй-жа, цалуй, — казалася яна, падстаўляючы для пацалункаў вочы.

— Я цябе не чакаў сёння. Надвор'е, вецер...

— Ня думаў пра мяне дык і не чакаў.

— Праўда, мая дарагая, ня думаў, — прызнаўся Непакоеў.

— Аб другой можа марыў? — ледзь-ледзь раўніва западозрыла яна.

— Мая Вэнэра, — квола і ціха пазваў яе паэта. — Ты ня можаш дапусьціць падобнае думкі. Пакуль ты тут і пакуль асьвятляеш сваёй праменістай прысутнасьцю пахмурныя дні жыцця паэты, думкі яго толькі аб табе і з табою. Глядзі вось...

Ён узяў са стала некалькі сьпісаных лісткоў і падаў ёй. У самых палкіх выразках і кволых танох на лістках напісаны былі лірычныя вершы, вершы каханьня да яе. З цягам чытаньня чырвань залівала ёй шчокі, шыю і кончыкі вушэй. Яна не чакала гэтага.

— Мілы!..

— А цяпер зірні сюды, Вулінька, у вакно. Перад тваім прыходам я захапіўся вось тым далёкім малюнкам. Скажы ці не заслугоўвае ён увагі пяра паэты?

Ён паказаў на далёкія фабрычныя каміны, што высіліся над самымі высокімі дамамі. Клубкі дыму, зьвязаныя, здаецца, непаруна адзін з адным, гаварылі магутна аб асілкавай дзейнасьці фабрычных машын і варстатаў. І быццам скрозь гэтае ўяўленьне далаў да вушэй фабрычны грукат, шум і звон, і быццам чуліся гучныя воклікі рабочых, а ўсё разам злучалася прыгожа ў адну магутную прамысловую музыку.

— Глядзі, — казаў Непакоеў. — Вось гэтае аграмністае дыханьне вялізнай фабрыкі адным паведам восенскага ветру раскідаецца ўва ўсе бакі. Вось вылятае з коміна новы густы клубок дыму і, бачыш, ужо наляцеў вецер, падхапіў яго і пацяг. Хутка ад гэтага клубка застануцца адны ўспаміны. Клубок за клубком падхопваецца ветрам аграмністае дыханьне фабрыкі і раскідаецца над горадам. Ці-ж ня прыгожа гэта? — усклікнуў Непакоеў і паглядзеў бліскучымі вачыма на Вольгу Аляксееўну.

— Так, як ты гаворыш, яно прыгожа, а калі глядзець туды, дык няма ніякай прыгожасьці. Ну, скажы на літасьць, што прыгожага ў нейкім чорным сьмярдзючым дыме фабрыкі? Ня пахне і вока ня песьціць. Вы, паэты, самае няпрыгожае можаце ўспрыгожыць

музычным мастацкім падборам слоў. Іншая справа—прырода, дзе якую мала чапала рука чалавека. Там прыгожа! Вось каб ты пабыў у тым мядзведжым кутку, дзе я жыла... Як паэта, праседжаў-бы ты аж цэлымі гадзінамі сузіраючы. Не хацеў-бы ні піць, ні есці,—такім вялікім было-б захапленне.

— Не, паслухай... Тут свая асаблівая прыгожасць. Колькі магучасці ў фабрыцы. У ёй рухаюцца і працуюць тысячы людзей, дужыя сталёвыя машыны. Алегорычна я называю гэта—фабрыка дыша. Дыша яна цяжка, што відаць па густых чорных клубкох дыму, а калі цяжка дык і магутна. І вось нарываецца нямоцны восенскі вецер з недалёкага мора і дым—дыханне фабрыкі—разрываецца на шматкі і засьцілае ледзь бачным прасьцірадлам горад. Ты скажаш гэта ня прыгожа?

— Не, гэта зусім ня прыгожа!..—крыкнула раптам Вольга Аляксееўна.—Асабліва для мяне.

Прыпаўзлі зноў аднекуль прыкрыя агідныя думкі. Можа глядзеньне на прыгожы непакоеўскі дым фабрычных каміноў выклікала гэта, а можа яны былі толькі заглушаны прыйходам к Непакоеву і тут зноў прачнуліся. Знікла ў момант адчування спакою, прытульнасці паблізу ад каханага. Ранейшы холад і небяспека чагосьці навейваліся ўстаўшымі зноў думкамі, у сваю чаргу заклікаючы ўсё новыя і новыя думкі.

Непакоеў моўчкі ўзіраўся ў яе паніклы твар і думаў чым мог ён абразіць яе ці пакрыўдзіць. Перадумваючы ўсю гутарку, ён не знаходзіў нічога крыўднага, нічога, што магло-б уцяць яе і змяніць раптам добры настрой на пахмуры. Ён паспрабаваў разгнаць яе пахмурнасць.

— Вулінька, ты прабач мяне... Можа я што сказаў такое, дык ты прабач, я зусім ня думаў гэтага зрабіць.

— Не, нічога ты не сказаў. Я на цябе зусім ня крыўджуся. Мне так сабе стала нейк нікавата, няпрыемна.

Гаворачы яна сьлізгала бязуважным поглядам па пакоі, па бедным абсталяваньні, па старых заседжаных мухамі шпалерах. Беднае ўбранства пакою павялічвала няпрыемнасць адчування і ад гэтага прыкрыя думкі яшчэ больш множыліся, ціснуліся ў галаве.

— Скажы чаго ты? Што з табою здарылася раптам?—прасіў Непакоеў.

Ён абняў яе і памаленьку прытуліў да грудзей. Тады яна зірнула на яго з спалоханым выразам у ваччу і адапхнула.

— Вулінька, чаго ты?

— Нічога, — праказала яна і ўзяла свае лайкавыя шэрыя рукавічкі.

— Што, ня любы стаў ужо? Разгледзелася і перадумала?

Непакоеў загаманіў хутка і жорстка. Бесьпярэстанку сыпаў і сыпаў ён балючымі крыўднымі словамі. Лепш-бы і ня прыйходзіла — чуваць было са слоў. Трэ было прыслаць піскульку, выкласьці ў ёй свае матывы разлукі, — з горкасьцю-б, можа, ён згадзіўся. А то, прыйшла пацыкалася як вулічная і надулася. Бяспрычынна зьбіраецца йсьці і не гаворыць. Лепш сказаць адкрытна, шчыра, каб ён ведаў.

Пачуўшы апошнія словы, дзе паэта гаварыў аб ёй як аб вулічнай, Вольга Аляксееўна ўзбурылася, як і ўраніцы, калі прыйходзіў валютчык. Ён ўзбурыўшыся, яна адказала яму злосна, такімі самымі жорсткімі словамі. Ці варты ён яе прыхільнасьці? Ну, што ён уяўляе сабою: няздатнага паэту, якому не вязе ў жыцьці і з якога сьмяюцца ўсе ўпотаіку за яго плячыма. Наказаўшы яшчэ кучу няпрыемнасьці, яна кінула на падлогу лісткі з вершамі і выбегла з „паэтычнай мансарды“.

Але з таго, што яна такім парадкам разьвіталася з Непакоевым, ніколькі не палепшала на сэрцы і думках, а, наадварот, быццам яшчэ горш стала. Да ранейшае няпрыемнасьці далучылася няёмкасьць і чарната апошніх перажываньняў: ёй зусім не хацелася пакідаць гэтак непакоева, — ён усё такі лепшы за ўсіх яе знаёмых. Яна азірнулася на непакоеўскі домік. Не... Яна павінна адновіць з ім сувязь. Але цяпер варочацца няёмка, у дадатак, значыць трэба прызнацца ў сваёй віне. Хай лепш сам прыйдзе. А калі не здалее перамагчы свае ганарыстасьці... ну, што-жа!.. Яна пашле яму піскульку.

Такімі думкамі спрабавала яна прагнаць няпрыемнае адчуваньне ад усяго перадуманага і перажытага сёньня плюс няпрыгожую ростань з Непакоевым, і не магла. Пад моцным уплывам сваркі няпрыемнасьць павялічвалася, шырылася, расла. То зноў успамінаўся вобраз баранэсы фон-Зібелінд, з усёй сілай прыйходзіла да памяці параўнаньне з павуком і адчуваліся тонкія, сухія і халодныя пальцы; то аднаўлялася ўзбурэньне ад прыйходу валютчыка; то зноў вярзаліся ўспаміны з нядаўнага мінулага.

Зьвярнуўшы на галоўную вуліцу, яна пайшла цішэй. Узад і ўперад сьпяшаліся людзі. Мужчыны кідалі на яе зацікаўленыя погляды і яна адказвала на іх пажаночаму ледзь прыкметна. Сымпатычным абліччам яна нават усміхалася какэтліва, праводзіла вачыма. Але настрою свайго пазбыцца ніяк не магла; не магла адчапіцца ад думак, прагнаць няпрыемнае адчуваньне. Пры гэтым

думалася, што яна спрабуе сама сябе ашукаць і пасья кожнае такое спробы пераконвалася ў адваротным, пераконвалася, што самую сябе не спадмануць.

Яна прайходзіла паўз сталовую ЦРК. Прытуліўшыся к сьцяне, у падраным, дзіраватым пінджаку сінеў на холадзе газэтчык,—ён думаў: яшчэ паўгадзіны ці з гадзіну ён пачакае, а тымчасам хоць палова газэт і часопісяй распрадасца і ён тады можа пайсьці ў сталовую і зьвесьці хоць першае полудню, бо на цэлы ня стане грошай. Ён упэўнен, што праз гадзіну будзе мець гэтае права,—а зараз не, трэба стаяць ды выклікваць назвы газэт і часопісяй, апошнія навіны з міжнароднага становішча і цікавейшыя з мейсцовага жыцця.

Ён хукаў на застыглыя ад сіверу рукі, калі падыйшла Вольга Аляксееўна. У сваёй багатай і чыстай вопратцы, прыгожая, выпешчаная, яна зрабіла сваё ўражаньне на газэтчыка і ён імгненна падумаў:

„Варта толькі прапанаваць ёй прывабна, умела і яна возьме часопісь і газету, а то і дзьве часопісі. Міжнароднае ёй няцікава, а вось з мейсцовага, ды часопісь...”

І ён пасьпешна і голасна крыкнуў, як раз у той момант, калі Вольга Аляксееўна падыйшла зусім блізка:

— „Правда“! „Известия“! „Рабочий“! „Огонек“! Трагічнаясьмерць славутага ангельскага кінаактора! Вазьмеце, грамадзянка... „Рабочы“. Поўная забастоўка на тутунёвай фабрыцы Адогава!.. Рабочыя не адступаюцца!..

— Што? Што вы сказалі! Забастоўка на фабрыцы Адогава?

— Зараз, грамадзянка, зараз...—даставаў ужо газэтчык дрыжучымі малапаслужмянымі пальцамі нумар мейсцовай газэты.

Вольга Аляксееўна кінула газэтчыку рубля і нахаду ўпілася ў тлустыя радкі газэты.

— Грамадзянка!.. Грамадзянка!.. Мне чатыры капейкі... Пачакайце, атрымайце рэшту—вам дзевяноста шэсьць капеек!

Але няўважная пакупніца ня чула ўжо слоў газэтчыка. Хутка, як толькі можа хутка хадзіць чалавек, Вольга Аляксееўна мала ня бегла дадому.

З разяўленым ад здзіўленьня ротам газэтчык паглядзеў ёй усьлед: за ўсю яго практыку ня мелася яшчэ такіх выпадкаў. Ну, што-ж!.. Калі яна мае так поўна грошай, што рубель ёй як плюнуць, дык ён тады з спакойным сэрцам можа пакласьці рэшту назад у кішэню. І ўзбадзёраны, ён галосна пачаў выклікваць зноў назвы газэт і часопісяй, цікавыя навіны апошніх дзён.

А Вольга Аляксееўна тымчасам пасьпешна йшла дадому. Вестка прыглушыла яе быццам. Пішуць, што забастоўка, а там можа чорт ведае што. Убегшы ў пакой, яна распранулася шпарка, так шпарка, што забылася нават скінуць брыль, і разгарнула газету. Чорным на беламу там чытальна надрукована было:

„Прыватнікі ўздываюць галаву, але рабочы пераможа! Забастоўка на прыватнай тутунёвай фабрыцы Адогава. Два дні таму назад забаставалі ўсе рабочыя—забастоўка выклікана не павялічэньнем заробтку ў той час, як на дзяржаўных прадпрыемствах зароботак павялічыўся. На прапановы рабочых фабрыкант асьмеліўся адказаць адмовай. Што-ж, паглядзім! фабрыка стаіць... Фабрыкант зьяўляўся ўжо ў саюз і прапанаваў уступку—сярэдзіну, але саюз рашуча адхіліў прапанову. Ніякіх уступак прадпрыемцам! Шчыльная грамада рабочых сваёй арганізаванасьцю ўсё пераможа!—Пакуль фабрыкант ня выканае запатрабаваньняў рабочых, фабрыка будзе пуставаць і ні кавалку дыму ня выйдзе з яе каміноў,—так кажа рэзалюцыя агульнага сходу рабочых“.

Вольга Аляксееўна дачытала паведамленьне і кінула газету. Дык вось чаму ня прыйходзіць Адогаў, вось якая прычына яго адсутнасьці. Не!.. Гэта зусім ня цікава для яе, зусім не!.. Яна нэрвава прабегла па гасьціннай.

Быў даўно час палуднаваць, але есьці не хацелася. Сёньня ўсе быццам сілы змовіліся каб надазаяць ёй, каб ствараць розныя перашкоды і няпрыемнасьці. Апэтыт, як рукою зняло, прапаў. Яна шпарка хадзіла па гасьціннай, перадумваючы сваё становішча: поўнай азначанасьцю яго, пэўнасьцю нельга было пахваліцца. Калі і надалей гэтак пойдучь справы ў Адогава, дык і зусім дрэнна будзе, бо на пражыцьцё ён траціць не маленькія грошы. Ё, напрыклад, пражыць некалькі месяцаў дык значная частка багацьця паляціць.

— Ня ведаю... Ня ведаю,—цвёрдзіла яна, ходзячы па пакоі.

Калі што, дык сваіх грошай не надоўга стане, а сточваць канды з канцамі—толькі не для яе. А жыць у горадзе яна прывыкла, ой, як прывыкла, і гадамі трыма, ну чатырыма, на якія хопіць яе ўласных грошай, яе гарадзкое жыцьцё не абмяжуецца.

Абдумвала розныя спосабы да жыцьця, вышуквала новыя сродкі і заставалася толькі адно: жыць так як жыве. Насупроць сваёй натуры, свайму характару ня пойдзеш, „на ражна не ўзаб'ешся“. Гэта было яе крылатае слоўца. Так толькі адно выйсьце: жыць гэтак.

— Ат глупства, ёсьць пра што думаць,—супакоіла яна сябе, нарэшце.—Хіба на які выпадак ня можа знайсьціся другога Адогава.

Пад вечар Вольга Аляксееўна супакоілася, а са спакоем разам прыйшоў і апэтыт. Яна паклікала пакаёўку і загадала падаць полудзень.

Калі полудзень стаяў на стала і яна сабралася ўзяцца за яго як сьлед, прыйшоў Адогаў. Радасная выскачыла з-застолья Вольга Аляксееўна і выбегла яму насустрач.

— Які ты нядобры,—цэлых тры дні воч не паказваць. Гэта-ж з розуму можна саскочыць,—пажартавала яна.

Адогаў, ня гледзячы на няўпраўку ў справах, ня выказваў нічога клапатлівага. Мякка ён прывітаўся з Вольгай Аляксееўнай, як быццам разьвітаўся з ёю толькі ўраніцы.

— Скажаў, што ня будзеш адзін дзень, а прайшло вунь колькі. Няўжо ты ня мог паведаміць мяне, прыслаць чалавека з піскулькаю, ці, нарэшце, лістом па пошце. Нядобры ты за гэта і я за гэта некалі адпомшчу,—са сьмехам закончыла яна.

— Паверыш, мілая, я быў па вушы заняты, так заняты, што ня меў усе дні ніводнае свабоднае хвілінкі. Сама падумай, як мог я напісаць табе...

— Але, вам важней справы чым жанчына, хоць яна ў гэты час мучыцца, пакутуе, хварэе,—паскардзілася яна.

— Ты ня права, ня права, дарагая, у сваіх скаргах. Справы... Так, я павінен сказаць, што справы будуць важней за жанчыну, толькі ня гэтак, як ты кажаш. Калі справы будуць не ў парадку, дык значыць і сродкі на жыццё. Жанчыне ад гэтага не лягчэй будзе, а цяжэй.

— Ну, не кажы, будзе аб гэтых справах,—лісьліва загаманіла Вольга Аляксееўна.—Ах, бог мой, я і забылася... Алёна! Алёна!—паклікала яна пакаёўку.—Дайце другі полудзень.

— Гэтыя тры дні мне палову здароўя адабралі,—паскардзіўся і Адогаў.

— Сядзь, мілы, вось тут каля мяне. Каб ты ведаў, як маркотна было мне. А сёньня... Гэта пекла нейкае на сэрцы. Як пачула...

— Пра што,—пасьпешна спытаўся Адогаў.

Вольгу Аляксееўну здзівіла пасьпешнасьць яго запытаньня.

„Няўжо ён думае, што я ня ведаю. Памыляешся, галубок“.

Яна парашыла йсьці проста нацянькі, але адказала спакойна і з шкадоўляю ў голасе:

— Я ведаю ўсё, я чытала сёньня праз забастоўку.

— Ах ты пра гэта,—сказаў расхалоджана Адогаў.

Яго адказам расчаравалася і Вольга Аляксееўна. Дык у яго яшчэ маецца нешта, за погаласку аб чым ён баіцца! Ладна... Яна будзе больш асыцярожнаю з ім.

— Я сёння прыстанішча сабе не знайходзіла цэлы дзень. А яшчэ вось гэтыя твае знаёмыя, баранэса і быўшыя валютчык... Яны мне нэрвы сапсавалі!

Праўдзіва яна расказала пра свае адчужанні, пра гутарку і два пакеты ад баранэсы. Пра свае думкі ні слова, бо яны складалі яе сакрэт, як былі сакрэты і ў Адогава, у гэтым яна ні кроплі не сумнявалася.

Слухаючы апавяданьне Вольгі Аляксееўны, Адогаў заразьліва рагатаў. Было відаць, што яму весела слухаць характарыстыкі яго знаёмых,—а Вольга Аляксееўна хварбаў не пашкадавала.

— Бедная мая, ды яны цябе зусім напалохалі. Але ты павінна ім прабачыць. Сваімі перамаўленьнямі яны спасабляюць нам-жа, і карысьці ад гэтага ня толькі ім, а і нам у значнай меры.

— Пакуль карысьць дык я хварэю цэлы дзень. Я ведаю, з боку гэта сьмешна, але адчуваць мне было зусім ня сьмешна.

— Ты прабач ім за гэта. Людзі яны асыцярожныя... Жыць хочучь.

--- Як успамянеш, дык цяпер яшчэ холадзік прабягае па сьпіне.

Сваім дасьціпным розумам жанчыны яна ўлавіла, што Адогавым нешта захоўваецца ад яе. Першае—забастоўка на фабрыцы, а ён хоць-бы што, як быццам ніяк гэта і не кратае яго. Другое—даведваньні знаёмых, а галоўнае яго словы, „прабач ім“, „хочучь жыць“, „нам спасабляюць“—усе яны гавораць аб тым, што апроч фабрыкі і жанчын яшчэ нешта ўладае думкамі Адогава. А ўсё, чаго яна ня ведае, для яе-ж мінус. Карты партнёра трэба расчыніць. І яна пачала атаку,—памалу, сьціха.

— Каб ты пабыў на маім мейсцы сёння дык закаяўся-б. Куча перажываньняў, разам і нечакана. Не на розуме і само жыцьцё.

— А ты кінь, дарагая, ня думай ні пра што.

— Табе добра казаць ня думай, а сам возьмеш ды й паедзеш,—як хоч тут, так і будзь. А яшчэ асабліва, калі ведаеш, што нешта там супроць цябе варушыцца, паўстае... Ды міжвольна ня будзеш спакойнай.

— Усё пустое, нават і думаць ня варта.

— Па твоему пустое, а па мойму не. Забастоўка... Па твоему—пустое, а па мойму не. Калі будучь баставаць рабочыя, дык і ў цябе ня прыбудзе ні капейкі. Добра пустое.

— А па твойму, дарагая, здацца перад рабочымі, расьпера-
зацца і сказаць: „Наце, вось я ўвесь, як бачыце, бярэце мяне“. Не,
трэба памучыць трохі.

— Сам памучышся.

— І яны памучацца.

— А ўтратак? Хіба мала ўтраціцца за час прастою фабрыкі?

— Павер, ня больш, чымсь калі я задаволю патрабаваньні
рабочых.

— Словы толькі. Ты нічым не дакажаш гэтага.

— І даказваць няма чаго. Па іх прапанове, дык кожнаму на-
бавіць трэба ў месяц па дзесяць рублёў. За год усё складзе звыш
ста тысячаў рублёў. Можаш уявіць сабе? Ня толькі хапіла-б пра-
жыць нам, а на гэты капітал пры ўмелых апэрацыях з ім, праз роз-
ныя гандлёвыя арганізацыі, магло-б нарасьці мінімум трыццаць
пяць, а максымум шэсьцьдзсят процантаў.

— А страціш колькі за час забастоўкі.

— Няхай яна працягнецца цэлы месяц. І то я страчу толькі
палову таго, што я атрымаў-бы пры згодзе з прапановамі рабо-
чых. Вядома, нам трэба будзе пра ўсялякі выпадак скараціцца ў
выдатках.

— Як ты разумееш скараціцца ў выдатках? Замест трох разоў
на дзень есьці адзін? Ня езьдзіць у тэатры, у рэстараны? Ня куп-
ляць зімовае вопраткі? Адмовіцца ад хатніх вечарын і гэтак далей?

— Ты не зразумела, дарагая. Ніколі я гэтак ня думаў і зараз
таксама ня думаю.

У Вольгі Аляксееўны палягчэла на сэрцы. Ва ўсякім разе, яе
невялічкі капітал будзе ляжаць нярухома да чорнага дня. Папаў-
няць асабліва нельга будзе, але-ж гэта часова толькі; ня можа-ж
гэтая паганая забастоўка цягнуцца чорт ведама дакуль.

— Усё-ж, мой мілы, я раіла-б скончыць з тваёю забастоўкаю.
Ці ведаеш, што можа здарыцца раптам, чым можа скончыцца яна.
З рабочымі ня вер цяпер. А к таму і мне спакайней было-б.

— Я сам трымаюся такога погляду, але-ж ня выйходзіцца,—
падатна адказаў Адогаў.

У падзяку за недалёкую ўжо згodu Вольга Аляксееўна абняла
яго і, песьцячы рознымі ласкавымі імёнамі, кошачкаю ўтулілася
ў яго на грудзёх.

— Супроць тваіх пяшчот і зачараваньня табою, мая Вулінька,
ніхто ня змог-бы вытрымаць і я, бязумоўна, таксама.

— А ты!...—у галосным шэпце праказала Вольга Аляксееўна і палам жанчыны горача дыхнула на Адогава.—А ты ня ўмееш зачароўваць?

Шаптала спакусьліва яна, сьціснуўшыся ў пруткі спружынiсты камяк зьвярынага, гатовага да рашучага нападу цела. Адогаў нічога не адказаў на камплімент. Магчыма ён трохі і здагадваўся чым зачароўваюцца ў яго асобе жанчыны. Вольга Аляксееўна праказала раптам трывожна:

— Толькі я палохаюся аднаго...

— Палохаешся?.. Чаго?—трывожна запытаўся і Адогаў, зірнуўшы пасьпешна ў вочы ёй.

— Ты сам ведаеш. З гэтымі знаёмымі... Яны ня толькі не дадуць карысьці, а нават нашкодзяць, калі хочаш.

— Чаму нашкодзяць і ў чым? Ты цьмяна штосьці выказваеш свае думкі.

— Што там гаварыць... А вось з паперамі ў сэйфе і з рознымі канвэртамі ад такіх асоб як баранэса...

— Кiнь, Вулінька!..—раздражнена заявіў Адогаў:—Такіх людзей, як баранэса, я ня раю асьцерагацца, бо яны і самі асьцярожныя. Ё наогул такіх, як яна, удзень з агнём пашукаць трэба, каб знайсьці.

Бачачы, што ён уцякае ад на руб пастаўленага запытання, Вольга Аляксееўна знайшла, што зараз як раз момант, каб ужо запытацца проста без усялякіх хітрыкаў.

— Мілы... Ты ад мяне нешта захоўваеш і я палохаюся гэтага. Намесьніца... Удзел у справах па нейкай фірме... Мне страшна ад усяе гэтае загадкавасьці... загадкавасьці гэтага прадпрыемства.

Адогаў паглядзеў на яе працінаючым поглядам. Ён убачыў колькі хітрасьці месьціцца ў галаве гэтай жанчыны: так проста з яе рук ня выкруціцца.

„Увесьці ў курс спраў? Хто ведае?..“

Крыху памаўчаўшы, ён парашыў... Ціхім, нязвычайна-ціхім, зьніжаным да шэпту голасам ён сказаў:

— Ты правільна запыталася... Табе трэба сказаць усё...

Тут голас яго стаў зусім ціхім, такім ціхім, што за адзін крок нельга было-б пачуць яго шэпту на вуха Вользе Аляксееўне.

З першымі-ж словамі на твары яе зьявілася палахлівае здзіўленьне, потым зьбянтэжанасьць, а потым выраз вялікіх чорных воч сказаў аб грознай небясьпецы. Нічога не адказала яна Адогаву

і той больш нічога ўголас не сказаў ёй. Увесь нядоўгі вечар прайшоў чамусьці ў маўчаньні. Здаецца, і падставы асабліва грунтоўнае ня было для таго.

На вуліцы было спакойна; у пакоі тож. Адогаў ня тужыў аб забастоўцы на фабрыцы. Ё Вольга Аляксееўна дасягнула свайго: выпытала ў Адогава ўсё, што патрэбна было ёй. Усё-такі маўчанка панавала ў пакоі, быццам ускочыла раптам, села і ні з мейсца, хоць гані. Зусім, здаецца, ніякае падставы ня мелася для яе. Але, між іншага, суро́ва-асяроджаны твар быў у Вольгі Аляксееўны і зусім сур'ёзны ў Адогава. Ё калі яны клаліся спаць, дык тая-ж усясьліная маўчанка, што ў невядомых кайданы закавала ім мову, лягла побач з імі на ложак.

(Канец будзе ў наступным нумары).

Літоўская літаратура*)

(Працяг)

Рэвалюцыя 1905 г. і папярэдзіўшае яе наданьне свабоды літоўскаму друку (1904 г.) караным чынам зьмянілі настрой многіх класавых групавак. Вышэйшыя пласты кулацтва разам з духавенствам і абшарнікамі, адразу выступілі ярымі праціўнікамі рэвалюцыйнага руху, галоўнымі насіцелямі якога былі рабочая кляса і сялянства, дробнае і сярэдняе. Сярэдняе і дробнае кулацтва, а таксама значныя пласты інтэлігэнцыі, сьпяраша віталі рэвалюцыю і стараліся выкарыстаць яе ў сваіх мэтах нацыянальнага руху.

Але, як толькі рэвалюцыя перакінулася ў вёску ў выглядзе многалікіх стачак сельскагаспадарчых рабочых, якія закранулі і кулацкае батрацтва, як толькі пачалася рэакцыя з яе жорсткімі расправамі,—кулацтва і інтэлігэнцыя хутка адышлі ад рэвалюцыйнага руху; як гэта ня дзіўна, але многія пласты кулацтва, не кажучы ўжо аб інтэлігэнцыі, падтрымлівалі ў рэвалюцыі 1905 г. соцыял-дэмакратычную партыю—адзіную рэвалюцыйную партыю, якая, як мы ўжо гаварылі, таксама праводзіла ня столькі рабочую, колькі нацыянальна-рэвалюцыйную політыку. Зразумела, што з наступам рэакцыі ўсе гэтыя пласты адышлі і ад соцыял-дэмакратыі, былыя яе члены рэнэгавалі.

Усе гэтыя соцыяльныя зьявы знайшлі свой літаратурны адбітак у трох параўнальна буйных рэчах, хоць па маштакасьці і мала каштоўных: у аповесьці мала вядомага аўтара пад псеўдонімам Антанас „У час свабоды“, романе Дабіласа „Блуд, альбо Літва ў рэвалюцыі 1905 г.“ і ў вялікай аповесьці пісьменьніцы Лазд. Пэлэда—„Памылка“. Ёх зьмест характарызуюць ужо самі назвы „блуд“ „памылка“. І, сапраўды, у „Блудзе“ выяўляецца тып сярэдняга кулака на фоне 1905 г. і яго паступовы адыход ад рэвалюцыйнага руху.

Антанас і Лазд. Пэлэда галоўную ўвагу разам з кулацтвам надаюць інтэлігэнцыі, прадстаўнікі якой таксама ў канцы канцоў

*) Пач. у № 5 час.

разумеюць, што рэвалюцыя—шкодна для краіны і нацыянальнае справы і адыходзяць ад яе. Рэвалюцыянеры там абмалёваны, як падонкі грамады, зладзеі і рабаўнікі.

Бязумоўна, рэвалюцыя не магла ня высунуць і сваіх рэвалюцыйных пісьменьнікаў і поэтаў, ня гледзячы на ўсе здрадніцтвы. Такім найбольш яркім пісьменьнікам рэвалюцыйнага перыяду быў *Кастусь Ясюкайціс*, аўтар шэрагу рэвалюцыйных апавяданняў і любімай народнай драмы „Галодныя людзі“. Ня гледзячы на яго рэвалюцыйнасьць — Ясюкайціс непралетарскі пісьменьнік, у яго творах знайшоў адбітак рэвалюцыйна-анархічны дух ніжэйшых пластоў гарадзкой дробнай буржуазіі і ніжэйшай інтэлігенцыі. З поэтаў такога-ж напрамку можна адзначыць Ёвараса, Смуткэліса, Мэмэле, і інш., якія так, альбо інакш пакінулі рэвалюцыйныя шэрагі Літоўскай пролетарскай літаратуры, 1905 г. яшчэ не стварыў.

* * *

Пасьля рэвалюцыя 1905 г. ў Літве мы наглядаем такі-ж самы процэс, што і ў Расіі: зроблены адыход буржуазіі ад рэвалюцыйнага руху, ператварэньне яе з рэвалюцыйнай у контрэвалюцыйную сілу, адыход у дробязь, культуртрэгэрства дробна-буржуазнай інтэлігенцыі, пасыўнасьць дробнай буржуазіі і г. д. і разам з гэтым уздым у 1912—1914 г. г. рабочага руху. Літоўская буржуазія, якую складала ня толькі вышэйшае кулацтва, але і гандлёва-прамысловыя тузы,—якія ўжо нарадзіліся, політычна задаволіліся выбарамі літоўцаў—кадэтаў і прогрэсыстаў у Дз. Думу і галоўную ўвагу згрупавалі на пашырэньне гаспадаркі, да чаго Сталыпінскія рэформы якраз прышліся ў пару. Задачы хоць-бы нацыянальнай барацьбы адышлі ўжо на другі плян, наступіў час ужо і адпачыць, дазволіць сабе ў жыцьці некаторае панства. Гэтыя настроі пранікаюць і задаюць тон і ў буржуазнай літаратуры пасьля рэвалюцыйнага перыяду. Старыя пісьменьнікі робяцца больш спакойнымі, пераходзяць да соцыяльна-нявінных тэм, яшчэ больш углядаюцца ў мінулае і г. д. Але галоўную ролю ўжо граюць не яны, а пісьменьнікі, якія ўноў высунуліся, пісьменьнікі адпавядаючыя новым настроям.

Абвяшчаецца некаторы скрытны альбо наяўны паход супроць старой літаратуры, з абвінавачаньнем яе ў маламастацкасьці, тэндэнцыйнасьці, старамоднасьці і г. д. У прозе, праўда, рэалізм яшчэ захоўваецца, але ён вызваляецца ад „навучаньняў“, а на іх месца высоўваюцца „эстэтычныя запыты“.

У поэзіі моднай плыньню абвяшчаецца імпрэсыянізм і сымбалізм, з іх высока-эстэтычнымі формамі. З грамадзка-нацыянальных

задач у поэзіі цэнтр перасоўваецца на суб'ектыўныя і эстэтычныя. Краевугольным каменем усёй літаратуры, разам з нацыяналізмам і замест яго становіцца індывідуалізм, праблема асобы. Вялікі ўплыў набывае літаратура расійскіх дэкадэнтаў-сымбалістых. Гэныя рысы панавалі ў выходзіўшай у 1911—14 г. г. літаратурнай часопісі „Вайворыкштэ“ („Вясёлка“).

Найбольш ярка гэны працэс утварэння новага тыпу літоўскага буржуа паказаны ў аповесці Ігнаса Шэйніуса „Хвалі бушуюць“, дзе галоўны гэрой, прайшоўшы пэрыод размаітых „захапленняў“, нарэшце будзе сабе завод і дабрабытна, без хваляванняў, у панскай абстаноўцы, мэцэнацтвуе маладому мастацтву. Той-жа самы тып безклапотнага буржуа, але яшчэ на вучнёўскай лаўцы, выводзіцца і ў другім яго творы „Месячны сьвет“.

Вобраз незадаволенага старым малакультурным жыццём, крытычна адносячага да нацыянальнага руху інтэлігэнта-буржуа, дае ў сваіх аповесцях і другі пісьменьнік гэтага часу—Пранас Панкайціс. Галоўная імкнёнасьць яго гэрояў—зробіцца культурным, адукаваным буржуа. Так, напрыклад, гэрой-інжэнэр аповесці: „Знайшоўшы мэту“—знаходзіць мэту свайго жыцця ў тым, што робіцца акцыянэрам электрычнай станцыі і такім парадкам дапамагае росквіту роднай прамысловасьці.

Але самым выдатным пісьменьнікам гэтага пэрыоду, калі не самым лепшым мастаком літоўскай літаратуры наогул, трэба лічыць *Вінцэнтага Крэвэ*, які адбіў у сваёй творчасьці найбольш выпучана двуйснасьць псыхікі новага літоўскага буржуа-кулака, альбо вышаўшага адтуль промыслоўца ці інтэлігэнта. Новыя соцыяльныя ўмовы нараджаюць у яго творчасьці некаторы адыход ад грубога рэальнага жыцця, імкненьне да прыгожых форм, вышукваньне казачных і мітычных сюжэтаў, што выяўляецца ў яго „Паданьнях краіны Дарнавы“—напісаных у вельмі зграбнай стылізацыі народных паданьняў, альбо ў монументальнай драматычнай поэме „Шарунае“ з жыцця старажытных літоўцаў і г. д. Але з другога боку, псыхыка гэтага новага буржуа кроўна звязана з сялянствам, носіць на сабе сьляды яго жыцця і быту, яна наскрозь рэалістычна ў сваім падыходзе к сьвету. І што-ж? Пачаўшы з мітычнага романтызму і ўдалай стылізацыі, Крэвэ малое гэта самае штодзённае сялянскае жыццё і робіцца сапраўдным рэалістам. Можна было-б лічыць Крэвэ разам з Жэмайтэ сялянскім пісьменьнікам, так добра ён ведае і абмалёўвае вёску, калі-б яго не выдавалі адносіны да абмалёванай ім рэчаіснасьці. Што-ж яго цікавіць у жыцці вёскі?.. Ніколькі не соцыяльныя процэсы (якія ён, як вялікі мастак, ня

мог-бы не адбіць), а психолёгічныя асаблівасці сялянства. З аднаго боку, як індывідуаліст-эстэт, ён вылоўлівае яшчэ захаваныя жывыя помнікі літоўскай романтичнай старажытнасці, з яе забабонамі, абагатварэннямі прыроды і г. д. Такія яго аповесці і апавяданні „Пастух“, „Філёзоф“ і інш. Але галоўную масу яго сялянскіх апавяданняў складаюць тыя, якія малююць некультурнасць, цемру, трусьлівасць і г. д. літоўскіх сялян, прычым гэтыя асаблівасці Крэва выводзіць з самой псыхікі сялян; сяляне заслугоўваюць у яго, хаця і дабрадушнай насмешкі,—скрытнага зьдзеку.

Другім характэрным пісьменьнікам паслярэвалюцыйнага перыоду зьяўляецца *Відунас*. Нараджаўшыся новы літоўскі буржуа-інтэлігент патрабаваў ня толькі больш зграбных форм жыцця і літаратуры, але і сваёй філэзофіі, у якой-бы пераблытваліся на падставе агульна-буржуазнага ідэалізму—вышэйадзначаныя ідэалёгічныя сыстэмы: стары нацыяналізм і новы індывідуалізм.

Відунас і быў тварцом гэнай уласцівай эклектычнай сыстэмы. Каб задаволіць і рэлігійныя патрэбы літоўскай буржуазіі, ён апрагнуў сваю філэзофію ў рэлігійныя формы, якія ім узяты са старажытнай літоўскай рэлігіі. Свае філэзофскія схэмы ён стараўся ўліваць у мастацкія вобразы і напісаў шэраг сымбалічных драм, мастацкая каштоўнасць якіх, аднак, не вялікая. Як моднай зьявай—творамі Відунаса некаторы час моцна захаплялася буржуазна-інтэлігенткая моладзь.

Голы індывідуалізм, тэмы каханьня, бадай поўгае забыццё задач нацыянальнага руху, адыход нават у выбары сюжэтаў да нічога агульнага не маючых ні з мінулым, ні з сучасным жыццём літоўскага народу галінам, выявіўся ў некалькіх драмах *Пуйды*, мастака абмяжаванага, але для гэтага і наступнага перыоду характэрнага.

На цэлым шэрагу іншых пісьменьнікаў гэтага перыоду, цэнтр творчасці якіх ляжыць, аднак, ужо ў больш пазьнейшых гадах у літаратуры нашых дзён, мы тутакж ня будзем спыняцца. Некалькі слоў яшчэ аб поэзіі, якая, як мы ўжо гаварылі, у гэты перыод таксама „зьмяняе вехі“ старога рэалістычнага нацыяналізма на новыя індывідуалістычна-эстэтычныя. Не спыняючыся на асобных поэтах, можна ўказаць два зборнікі, ярка адбіваўшыя гэту новую плынь. У 1914 г. вышаў альманах „Пармасай Барос“ („Першая паласа“), які прадстаўлены шэрагам маладых поэтаў, пераважна імпрэсыёністкага кірунку, з імкненнем перамагчы і адыць ад старых поэтычных форм. Другое больш поўнае выяўленьне поэзіі гэтага-ж перыоду, праўда, з уключэннем і некаторых пазьнейшых

твораў—прадстаўляе вышаўшы ў 1920 г. альманах „Вайнікаі“ („Вянкі“), складаючы анталёгію поэзіі „пасья-майроніцкага пэрыоду“, г. значыць пэрыоду пасья рэволюцыя 1905 г. Паколькі старыя формы толькі перамагаюцца, а яшчэ не пераможаны—пастолькі і ў гэтай поэзіі многа яшчэ ад старога, рэалістычна-нацыяналістычнага. Але выгляд яе ўжо другі: гэта выгляд новага буржуазнага інтэлігэнта, які спрабуе ў эстэтычных, зграбных формах паказаць сваю індывідуалістычную псыхіку. Асобна можна ўспоміць памёршага ў 1912 г. маладога поэта *Зымуса Гэлэ*, які ў невялікай сваёй творчасці гэты пераход ад старых настрояў да новых адбіў асабліва яскрава.

Мы ня будзем кранацца літаратуры іншых класавых групавак гэтага пэрыоду, бо яны нічога асаблівага ня ўнеслі. Клерыкальнае духавенства і клерыкальныя вярхушкі кулацтва высунулі двух новых поэтаў-ксяндзоў—*Густайціса* і *Вайткусса*, у літарных адносінах бадай ня выходзячы за рамкі творчасці правадыра гэнай літаратуры Майроніса, праўда, не застаўшыся без уплыву і з боку новай імпрэсыёніцкай плыні. Сам Майроніс напісаў новую поэму „Нашы патрэбы“, якая адбівае політычнае жыццё Літвы з рэволюцыі 1905 г. па гады вайны.

Дробная буржуазія з яе інтэлігэнцыяй альбо плялася ў хвасьце буржуазнай літаратуры, паколькі і для яе галоўнай праблемай зрабіўся індывідуалізм, праблемы асобы, альбо толькі смутку з прычыны надзей, якія ня збыліся, паказваючы і сваю літаратурную ўбогасць. Многія са старых яе пісьменьнікаў зусім сыціхлі (напрыклад, Ясюкайціс).

З новых высунуўся толькі талентны мастак *Віенуёніс*, але і аб ім больш мэтазгодна будзе гаварыць у наступным разьдзеле.

Што тычыцца пролетарскай літаратуры, якая зарадзілася таксама ў гэты пэрыод, дык ёй мы прысьвецім асобны разьдзел.

* * *

Пераходзячы да сучаснай літоўскай літаратуры, г. значыць літаратуры, якая ўзьнікла пасья вайны, ва ўмовах самастойнага існаваньня літоўскае дзяржавы, трэба адзначыць асаблівую цяжкасьць даць правільнае клясавае яе разьмежаваньне.

Творчасць кожнага пісьменьніка знаходзіцца яшчэ ў процэсе разьвіцьця, што іншы раз дапушчае вядомыя класавыя перабежкі, неўстойлівасьць, пад уплывам пэўных прычын.

Многія пісьменьнікі яшчэ недастаткова сябе праявілі, каб можна было разьбіраць іх творчасць у выразнай клясавай дэтэрмінава-

насьці. Таму мы абмяжуемся толькі характэрыстыкай агульных літаратурных напрамкаў, і асобна будзем адзначаць толькі тых аўтараў, творчасць якіх ужо больш ці менш вызначылася.

Утварэньне самастойнае літоўскае дзяржавы рэзка зьмяніла політычнае, а часткова таксама і эканамічнае становішча літоўскай буржуазіі: са становішча так альбо інакш другараднага, абмяжованага царскім урадам і іншымі народамі канкурэнтамі, што рабіла яе ў тэй ці іншай ступені незадаволенай, дэмакратычна настроенай, яна апынулася ў становішчы ва усіх адносінах прывілегіраваным, яна сама стала на чале ўлады, стала пануючай сілай.

Супярэчаны з іншымі клясамі, якія (супярэчаны) раней тое і рабілі, што маскіраваліся агульна-нацыянальнымі задачамі, зараз выступілі ярка на паверхню ў выглядзе жорсткае эксплёатацыі і прыгнечаньня рабочае клясы і бяднейшага сялянства. З другога боку, дыялектыка разьвіцьця буржуазіі гэткая, што па меры таго як буржуазія ўзмацняецца, становіцца ля руля грамадзкага жыцьця — разам з тым пачынаецца і яе ўпадак, унутранае загіваньне, распушта і г. д.

Канечне, факт панаваньня, факт самастойнае дзяржавы ў вялікай ступені дапамог разьвіцьцю літоўскай буржуазнай літаратуры. Інакш і быць не магло. Але ўпадніцкі характар яе выяўляецца, калі мы падыходзім да яе ня з колькаснай, а з якаснай меркай.

Увогуле, сучасная літаратура ёсьць працяг усіх тых асноўных тэндэнцый, адзначаных у мінулым разьдзеле, з ўзмацненьнем толькі ўпадніцкіх момантаў. Гаворачы, аб якасьці, бязумоўна, нам мала прыдзецца рабіць папрокі сучаснай літоўскай літаратуры ў формальных адносінах.

Наадварот, зграбнасьць формы, размаітнае яе, пранебраганьне старых і адшукоўваньне, а, галоўным чынам, перайманьне новых з больш перадавых літаратур — на ўсё гэта сучасная буржуазная літаратура зьвяртае вялікую увагу. Але для нас, марксыстых, менавіта вялікая увага да формы ў буржуазнай літаратуры — служыць адзнакай загіваньня яе зьместу, упадку альбо, прынамсі, няздольнасьці ахапіць зьявы рэчаіснага жыцьця. Сьпяраша здасца дзіўным той факт, што сучасная буржуазная літаратура не дала ні аднаго больш альбо менш значнага твору з адабражэньнем жыцьця сучаснай Літвы. Шэраг урапатрыётычных, агітацыйных вершаў сама буржуазныя крытыкі ня лічыць за сур'ёзную літаратуру. Бо, здэцца, з ажыцьцяўленьнем таго ідэалу, ажыцьцяўленьня якога так чакала літоўская буржуазія на працягу некалькі дзесяткаў год — незалежнай Літвы,

апошня павінна была-б стаць прадметам самых яскравых адабражэнняў літоўскай літаратуры.

Гэтага, аднак, няма, ды, бадай, і быць ня можа, калі толькі прыняць пад увагу тыя абставіны, што мастацкае, г. значыць праўдзівае адабражэнне сучаснага літоўскага жыцця павінна стаць яго крытыкай, выяўленьнем панавання і загіваўня буржуазіі і г. д.; аб'ектыўна такая літаратура была-б накіравана супроць буржуазіі, а літоўская буржуазія не настолькі моцная, каб дазваляць панаванне шырокай самакрытыкі. Буржуазны крытык увагуле і цалкам падлягае псыхолёгіі сваёй класы і шукае іншых аб'ектаў для сваёй творчасці, не зачэпляючы буржуазных „устояў“ сучаснае грамады. Такімі галінамі, куды накіроўваецца мастацкая фантазія, зьяўляецца ізноў-жа для старых няпісьменьнікаў-романтыкаў—Літоўскае сярэднявечча, рыцарства, для рэалістых—эпоха нацыянальнага адраджэння, аб якім мы гаварылі раней. Новыя-ж пісьменьнікі, якія не звязаны з традыцыямі мінулага, уваходзяць у сябе, у сваё „я“, у сьвет каханьня, нерэальнасці і г. д., на першы плян выпушчаючы формальныя моманты—адным словам, уцякаюць ад жыцця.

З твораў старых пісьменьнікаў варта адзначыць дзве гістарычныя драмы з літоўскага сярэднявечча: Майроніса „Кэйстут“ і і Крэвэ „Скіргайла“. Характэрныя для тэматыкі сучаснай літаратуры, чаго небудзь новага ў творчасць гэтых пісьменьнікаў яны ня ўносяць. Для Крэвэ як гэта драма, так і іншыя творы гавораць аб адыходзе яго ад рэалізму, да яго першапачатковага роматызму, праўда, абазначанага больш глыбокім псыхолёгізмам у адабражэнні гэрояў. Да романтычных форм, к адабражэнню старажытнасці, прыбгаюць і іншыя пісьменьнікі.

Да старэйшых пісьменьнікаў, аб іх мы, аднак, мяркуем сказаць тут, бо галоўныя іх творы зьвіліся менавіта ў гэты перыяд, патрэбна аднесці і двух рэалістых:

Вайжгантас і Вайдзілутэ. Калі Майроніс маскіруе сваю задачу усхваленнем сучаснай буржуазнай Літвы—сюжэтам і тэмамі з далёкага мінулага, то Вайжгантас для тэй-жа мэты бярэ шырокія малюнкi з эпохі нацыянальнага руху 90-х і 900-х гадоў, удзельнікам якога ён сам быў, стоячы на чале клерыкальнай плыні. Ня глядзячы на значную долю ідэалізацыі і падфарбоўвання, гэныя яго малюнкi, названыя „Прашэдруляй“ („Проблескі“), прадстаўляючыя вялікі трохтомны роман-хроніку—даюць яскравае ўяўленьне аб характары таго руху. Як рэаліст-мастак Вайжгантас ярка паказвае, што насіцелямі гэтага руху былі якраз інтэлігэнцыя і кулацтва, якое

патрабавала вольнага разгортвання капіталістычных адносін у вёсцы, якому царскі ўрад моцна перашкаджаў, галоўным чынам сваёй нікуды ня годнай адміністрацыяй і нацыянальным уціскам. У сучаснай літаратуры такім парадкам Вайжгантас адбівае капіталістычныя групы гораду і вёскі, якія імкнуцца да разьвіцця нацыянальнай прамысловасці і сельскае гаспадаркі.

Іншы характар носіць вышаўшая покуль што толькі першая частка роману Вайдзілутэ „Радзіма“, хаця перыяд адабражаецца той-жа самы,—пярэдадняя 1905 г. Праўдзіва абмалёўваючы, яна дае нам некалькі тыпаў, пры чым галоўны з іх інтэлігэнт, сын буйнага кулака, дзеяч нацыянальнага руху, бадай, супроць жадання аўтара паказаны, як ужо ў вялікай ступені упадніцкі, дэганіруючы тып. Гэты тыпічны правобраз сучаснага літоўскага буржуа, які працягвае балбатанне аб сваім патрыётызме і ў той-жа час распусны і прадажніцкі. Наступныя часткі роману, напісанага даволі ярка, павінны крануцца і сучаснасці, і наўрад ці хопіць у Вайдзілутэ сьмеласці давесці свой рэалістычны тып да канца: паказаць праўдзіва існасць сучаснага літоўскага буржуазнага дзеяча.

Некаторыя спробы адбіць жыццё сучаснае грамады даюць апошнія драмы маладога драматурга і поэты *Вайчунаса*, аднак, толькі спробы яго драмы надзвычайна схэматычныя і тэндэнцыйныя, без дастатковай мастацкай глыбіні. Другія-ж яго драмы ёсць перайманьня драм Ёбсэна з ускрайнім індывідуалізмам і адцягнатасцю апошняга.

Зусім нядаўна зьявіліся зборнікі апавяданняў трох маладых даволі таленавітых белетрыстых Грыцуса, Туруліса і Туліса. Самыя назвы, напр., „Сінія штаны“, гавораць аб тым, што гэта пісьменьнікі новай спэкуляцыйнай буржуазіі, якой зусім далёкі якія-небудзь разумовыя попыты, і якая ад літаратуры патрабуе толькі вясёлага, „пікантнага“, бясспечнага.

Сучасная буржуазная мастацкая проза, калі выключыць дзьве-тры буйных рэчы, нікчэмная і не прадстаўляе вялікіх надзей на разьвіццё. Гэтага нельга сказаць пра поэзію—куды больш багатую і цяперашнім сваім становішчам і наяўнасцю маладых рэзэрваў. Мы спынімся толькі на самых тыповых і яркіх прадстаўніках сучаснай літоўскай буржуазнай поэзіі. Гэткімі зьяўляюцца з больш старых—поэты *Кірша, Сруога, Пуцінас і Бінкіс*, а з больш маладых—*Цісьлява, Шэмерыс*.

Кірша, Пуцінас, а ў значнай меры і Сруога—сымбалістыя. Ёх поэзія—гэта імкненьне пайсці далей ад чорнага жыцця ў мару, у сваё „я“, у эротыку і містыку. Але і самі поэты, калі яны ро-

бяць спробу спусьціцца да канкрэтнага жыцця, напр., Сруога ў цыклю вершаў „Горад“,—бачаць толькі чорную, распусную буржуазную грамаду, перад якой яны ў непаразуменьні і ад якой яны засланыя, па выразу Кіршы, „ціхімі цэнямі“, поэтычнымі сымблямі. У формальных адносінах яны граюць тую-ж ролю, што і расійскія сымбалісты: абагачаюць літоўскую поэзію новымі рытмічнымі разьмерамі, музычнасьцю вершу і г. д. Усе гэта поэты—спаднікі даваеннага перыяду, у якім яны пачалі сваю творчасць.

Бінкіс і Цісьлява прадстаўляюць іншую плынь сучаснай буржуазнай поэзіі. Сучасная літоўская буржуазія, значную частку якой складаюць лоўкія дзяльцы, спэкулянты, гэроі дня, якія не задумваюцца аб будучым, патрабуюць ад поэзіі ня толькі сымбалічнага ныцця ў зграбных формах, але і некаторай вясёлай грубасьці, больш блізкай да рэчаіснасьці, бесклапотнасьці, якая ласкатала-б растлусьцеўшыя нервы. Адсюль ідуць і карэньні літоўскага футурызму, прадстаўнікамі якога зьяўляюцца Бінкіс і Цісьлява. Поэзія Бінкіса — менавіта поэзія такой „ветранасьці“, бесклапотнасьці, надзвычайна дасьціпная, лёгка, нават там, дзе стараецца быць сур’ёзнай і грубай. Тыя-ж самыя настроі і фармальныя прыёмы пануюць і ў Цісьлява. Матар’яльна-практычнае сьветаадчуваньне, упаеньне дасягненьнямі тэхнікі, імкненьне далучыцца да культурна-распуснага Захаду — усё гэта характэрна для новай буржуазіі і ўсё гэта апявае Цісьлява.

Характэрны яшчэ адзін поэт, менавіта гэтай групы—*Шэмерыс*, які сумяшчае ў сваёй футурыстычнай творчасці парнографію з патрыётычнымі агіткамі.

Другую значную групу сучаснай літоўскай літаратуры складае дробна-буржуазная літаратура, насьцедам якой зьяўляецца пераважна дробна-буржуазная інтэлігэнцыя. Становішча дробнае буржуазіі ў Літве няўстойлівае: яна таксама чакала ад самастойнае дзяржавы значных выгад; чаго-небудзь, бязумоўна, і дасягнула, у асаблівасьці старая дробна-буржуазная інтэлігэнцыя атрымала цёплыя месцы ў дзяржаўным апарце. Але шырокія дробна-буржуазныя колы засталіся незадаволенымі. На іх ляглі непамерныя падаткі, адсутнасьць дзяржаўнага крэдыту, політычнае прыгнечаньне і г. д. Дробная буржуазія яшчэ верыць у дэмократыю, у дэмократычную Літву, але разам з тым яна бачыць і цёмныя бакі буржуазнага панаваньня, спрабуе крытыкаваць і выяўляць іх.

Хістальны, двуісны характар мае і яе літаратура. Спынімся на найбольш буйным яе пісьменьніку — ужо якога мы ўспаміналі *Віенуёлісе*. Віенуёліс — пісьменьнік дробна-буржуазнай інтэлігэнцыі, пачаўшы яшчэ ў мінулы перыяд з адабражэньня таго бездарожжа,

тупіка, хістаньняў, у якія папала дробна-буржуазная інтэлігэнцыя пасля 1905 г., аддаўшы дань пануючай плыні эстэтызму ў сваіх „Легэндах Каўказу“ і інш., спалохаўшыся расійскай рэвалюцыі і напісаўшы некалькі нікчэмных апавяданьняў, з высьмейваньнем яе цяжкіх, галодных гадоў, патэтычна вітаючы утварэньне самастойнае дзяржавы і яе паноў, ён ня так даўно выпусьціў роман пад паказальным загалоўкам „Прад днём“, у якім адбіваецца ўсё жыцьцё незалежнай Літвы. Ня гледзячы на ўсе агаворкі, увёрткі і хістаньні дробна-буржуазнага пісьменьніка—роман атрымаўся абвінавальніцкім для сучасных гаспадароў Літвы, паказаў загніваньне таго пласту кулацтва, адкуль вярбуюцца кадры будаўнікоў „вольнай“ Літвы і прадажнасьць, распусту, скарбакрадзтва, якое пануе сярод гэтых будаўнікоў. Роман нічога не гаворыць за тое, што Віенуэльіс і надалей пойдзе гэтакім шляхам; яго шлях—шлях вечных хістаньняў дробна-буржуазнага інтэлігэнта. Ён адбівае больш рэакцыйныя пласты дробнай буржуазіі. Блізка да яго стаіць і *Швайстас*, які ў сваіх апавесьцях, напрыклад, „Шоўкавае адзеньне“ адбівае жыцьцё дробных служачых.

Аналёгічную зьяву ў поэзіі прадстаўляе творчасць поэта Адама Ластаса. Ён яго творчасць пачалася яшчэ ў даваенныя часы, з агульным ухілам таго часу да сымболізму, прычым у Ластаса ён прымаў разважальна-філёзофскае адценьне. Амплітуда хістаньняў у яго творчасці апошніх год ня меншая ад Віенуэльіса: ад містычнага індывідуалізму да рэвалюцыйнага красабаіства. Ластас—любіцель прыгожага, гучнагаворакага выразу, і некаторыя крытыкі абвінавачваюць яго ў нейкай дзяравянасьці, габінэтнасьці яго вершаў. Нам здэцца, што гэта клясава-абумоўленая зьява, выцякаючая з любові да фразы, дэкламацыя ў дробна-буржуазнага інтэлігэнта, якой ён прыкрывае беднасьць уласных адчуваньняў. Характэрны яго найбольш буйны твор—поэма „Літоўскі контрабандысты кніг“, дзе ён праводзіць роўналежнасьць з тэй рэакцыяй і прасьледваньнем, якому падлягалі рэвалюцыянэры пры царскай уладзе і пры цяперашнім „дэмакратычным“ рэжыме. Аказваецца, што апошні—куды горш. Рэвалюцыянэра замучылі ў астрозе, але яго месца займае сын. Поэма, ня гледзячы на рэвалюцыйнасьць зьместу, сапсавана наскрозь пранізваючай містыкай, выпусканьнем з віду барацьбы пролетарскага колектыву, сымбалічнай формай.

Дзякуючы даволі шырока пастаўленай пачатковай, а таксама спэцыяльнай адукацыі, утвараемай у старога тыпу, адарваных ад жыцьця гімназіях, у сучаснай Літве ўзьнік востры лішак інтэлігэнтных, некваліфікаваных сіл, дробнай служачай інтэлігэнцыі. Знахо-

дзячыся бяз працы, атрымліваючы вельмі нікчэмную пэнсію, у той час, як вярхі праводзяць жыццё ў бясчыннасці і распусце ад сытасці,—гэта дробная інтэлігэнцыя становіцца незадаволенай, уздымае таго альбо другога роду пратэсты. Выходзячая пераважна з асяродзды дробнай буржуазіі, яна не даводзіць свайго пратэсту, як і ўся дробная буржуазія, да свядома рэвалюцыйнага канца. Чужая ёй і свядомая камуністычная барацьба пролетарыату. Тым ня менш, ноткі гэтага пратэсту так альбо інакш прасякаюць на паверхню, і ў асаблівасці гэта можна наглядаць у літаратуры, бо мастацкая творчасць зьяўляецца самай блізкай і, у існасці, бяскрыўднай формай для гэтага пратэсту.

Раней ад усяго, у літаратуры незадаваленне гэтай новай дробна-буржуазнай інтэлігэнцыі можна ўгледзіць у барацьбе супроць старых буржуазных форм. Карэньні літоўскага экспрэсіўізму, а таксама футурызма знаходзяцца менавіта тут, у гэтым незадаваленні дробнай інтэлігэнцыі і яе літаратурнага маладняка. Нічога новага ні ў формальных адносінах, ні ў адносінах асноўных настройў літоўскія футурысты і экспрэсіўісты ў параўнанні са сваімі расійскімі і нямецкімі папярэднікамі, бязумоўна, ня далі. Новае, бадай, толькі тое, што, паколькі ў Літве няма буйных гарадоў з іх вуліцамі (асноўная рыса расійскага футурызма), а ёсць толькі вялікія вёскі, дык і літоўскі футурызм атрымаўся не панэльным, а нейкім вясковым, у лапцях, а не насталёвых хадаках. Тое-ж самае можна сказаць і аб экспрэсіўістых, ды адных ад другіх цяжка і адрозніць: разам яны робяць і свае літаратурныя выступленні.

Колектыўнае выступленне гэтага пратэстанска-настраёвага маладняка адбываецца альманахі пад назвай „Чатыры ветры“. Апрача гэтых формальных шуканняў ды ад часткі агульнага, яскравага індывідуалізму—больш паміж яго ўдзельнікамі наўрад ці лёгка знайсці што небудзь супольнае. Прычыны гэтага заключаюцца, па нашай думцы, у тым, што літоўскія футурысты прадстаўляюць дзве размаітыя класавыя групы. Так, напрыклад, доўгія часы правадырамі, лідэрамі „Чатырох ветраў“ былі ўпамянутыя Бінкіс, Шэмерыс, Цісьлява—поэты, якіх мы разглядалі, як прадстаўнікоў спекуляцыйнай буржуазіі. „Чатыры ветры“ ўвесь час ня могуць сьпецца, і то адзін, то другі яе член выходзяць з групы і далучаюцца новыя маладыя сілы. Тут нас цікавіць менавіта моладзь, і ў яе пратэсту адчуваюцца іншы раз рэвалюцыйныя галасы. Рэвалюцыйнасць, праўда, няўстойлівая, якая больш выяўляецца ў пышных фразах, разам з ёй, тыя самыя поэты цягнуць і самыя што ні на ёсць сапраўдныя мяшчанска-індывідуалістычныя песьні; далёкія яны ад

пролетарскай рэвалюцыйнасьці і сваімі формальнымі асаблівасьцямі, але, бязумоўна, больш моцны ўздых рэвалюцыйнага руху ў Літве, а тым больш перамога рабочае клясы, зрабіла-б многіх маладых поэтаў добрасумленнымі папутчыкамі рэвалюцыі і пролетарыяту.

Асобна трэба спыніцца на двух поэтах гэтага маладняка — *Бутку Юзе і К. Борута*. Політычна прымыкаючы да групы літоўскіх левых эсэраў, яны ў сваіх вершах адбіваюць рэвалюцыйную напышлівасьць, фразу, і разам з тым беднасьць сапраўды рэвалюцыйнага пачуцьця і сьвядомасьць ускрайніх дробна-буржуазных пластоў. Замест гэтага ў іх вершах перавышае містыка, рэлігійныя вобразы, і ня гледзячы на агульную рэвалюцыйную ўстаноўку, застаюцца зусім чужымі і шкоднымі для шырокіх працоўных колаў. Апошні зборнік К. Борута вышаў пасля Таўрогэнскага паўстаньня, пад характэрнай назвай „Літва крыжоў“, дзе пануе вобраз—сымбаль расьпятай на крыжы фашыскай рэакцыі Літвы.

* * *

Некалькі слоў трэба сказаць і аб літоўскай пролетарскай літаратуры, хаця ёй патрэбна было-б прысьвяціць самастойны артыкул. Як мы бачылі, ні зараджэньне рабочага руху ў 90-х і 900-х г., ні магутны ўздых рэвалюцыйнага руху 1905 г., высунуўшы шэраг рэвалюцыйна-дэмакратычных пісьменьнікаў (Білюнас, Ясюкайціс і інш.)—не стварылі яшчэ пролетарскай літаратуры. Вельмі моцна былі заселі ў рабочым руху дробна-буржуазныя настроі інтэлігэнцыі. Толькі ўздых рабочага руху 1912—14 г. г., калі тая інтэлігэнцыя была ўжо па-за шэрагамі рабочага руху, высунулася мажлівасьць стварэньня чыста пролетарскай літаратуры. Першым літоўскім пролетарскім поэтам, ярка расьцьвіўшым менавіта ў сувязі з гэтым уздымам, быў *Юлі Яноніс*, дзесяцігодзьдзе сьмерці якога ў мінулым годзе шырака сьвяткавалася.

Яноніс быў бальшавіком, моцна звязаным з рэвалюцыйнай работай і рабочым рухам яшчэ да лютаўскай рэвалюцыі, і таму яго поэзія, у асаблівасьці апошніх год (1914—17 г. г.) носіць рэвалюцыйна-баявы характар. Асноўныя настроі яго вершаў—барацьба супроць глухой рэакцыі, бадзёрыя надзеі на блізкую рэвалюцыю, вобразы прыгнечанага і абуджаючага пролетарыяту, малюнкi з рэвалюцыі 1905 г. і інш. Сваю задачу поэта ён азначае ў вершах „Поэт“, напісаных на расійскай мове, дзе ён гаворыць:

„Поэт—ня жрэц, курашчы фіміям
І шэпчучы ў начной цішы маленьне.
Поэт—дудар, завучы войска ў бойку
І ад усіх раней ідучы ў бойку сам“.

Вершы Яноніса фармальна хаця і ўпіраюцца ў лепшыя вобразы літоўскай непралетарскай поэзіі, але адрозніваюцца нязвычайнай прастатой, гучнасьцю і глыбокай адчуванасьцю, што і робіць яго ўлюбёным поэтам шырокіх колаў. Аднак, Яноніс загіб (пакончыў у 1917 г. самагубствам у сувязі з вельмі вострымі сухотамі) толькі пачаўшы праяўляць свой нязвычайны талент. Яноніс паклаў цвёрды грунт для далейшага разьвіцьця літоўскай пролетарскай літаратуры. У разьвіцьці сучаснай літоўскай пролетарскай літаратуры галоўнае месца належыць не самой Літве, дзе ўсе сілы пролетарыату ўходзяць у непасрэдную барацьбу, а рабочым эмігрантам, якія знаходзяцца ў СССР і Амэрыцы, дзе ўмовы для мастацкай творчасьці куды больш спрыяючыя. Ужо з 1921 г. існуе ў Маскве пры *М. А. П. П.* сэкцыя літоўскіх пролетарскіх пісьменьнікаў, з асяродку якой ужо выявіўся цэлы шэраг маладых поэтаў і пісьменьнікаў. Найбольш вядомым з іх зьяўляецца памёршы ў 1924 г. поэт Рэграйціс. Выхадзец з вясковага батрацтва, пабываўшы рабочым і ў Чырвонай арміі—ён быў пераважна *„Дударом, завучым войска ў бойку“*. Яркае адабражэньне знайшлі ў яго вершах праца і быт сельска-гаспадарчага рабочага, батрака. Шмат увагі Рэграйціс надаваў жыцьцю Сав. Расіі, грамадзянскай вайне і г. д. Рэграйціс быў пасьядоўцам Дзям'яна Беднага ў галіне сатыры, фэльетону і, наогул, не пагарджаў чыста-агітацыйнай поэзіяй. Рабілі на яго ўплыў і іншыя плыні расійскай пролетарскай поэзіі: рэвалюцыйная романтика *„Кузьніцы“* і г. д. Пасья Яноніса, Рэграйціс самы выдатны прадстаўнік літоўскай пролетарскай поэзіі. Але і яго талент пагас, толькі пачаўшы распраўляць свае крыльлі.

Галоўныя творчыя асаблівасьці працягваючых працаваць поэтаў заключаецца ў адабражэньні жыцьця і працы пролетарыату, пры чым пераважна сельска-гаспадарчага і дробна-прамысловага, што абумоўляецца характарам самага літоўскага пролетарыату, сучаснай барацьбы рабочае клясы Літвы, камуністычнага падполья, малюнкi з жыцьця і барацьбы рабочае клясы Літвы ў прошлым і г. д. Аграмадная ўвага надаецца і чыста-агітацыйнай літаратуры, прысьвечанай падзеям моманту, крытыкі сучасна буржуазнага ладу Літвы і г. д. Такім парадкам мы бачым, у аграмаднай ступені літоўская пролетарская літаратура нават у СССР звязана і жыве жыцьцём рабочае клясы Літвы. Але, бязумоўна, не чужыя ёй і задачы, жыцьцё, соцыялістычнага будаўніцтва Савецкае краіны. Яна гэта жыцьцё і будаўніцтва ў сваім адабражэньні, адбіўшы праз сваю прызму, прадстаўляе ўвазе літоўскіх рабочых мас, якія ёю захапляюцца на далейшую бязупынную барацьбу. Літоўскія пролетарскія

пісьменьнікі ў СССР знаходзяцца пад несумненным уплывам больш развітай расійскай пролетарскай літаратуры. У формальных адносінах яны выходзяць са строгага рэалізму, абагачаючы сваю літаратурную тэхніку як дасягненнямі расійскай пролетарскай літаратуры, так і сучаснай літоўскай літаратуры.

З больш высунутых і больш ці менш паспяхова развівваючых сваю дзейнасць можна ўказаць т.т. *Скрыблюкаса, Руцянiса, Добуліса, Содайніса, Юрайтэ, Жайбаса, Жыліёнаса, Лавэнос Люду і інш.* Усе гэтыя пісьменьнікі—куніістыя.

Асобна варта адзначыць літаратуру літоўскіх рабочых у Амэрыцы, куды дзякуючы эміграцыі з'ехалася 1½ міліёну літоўскіх рабочых. Яны стварылі свой даволі багаты рабочы друк і са свайго рабочага асяродзья высоўваюць мастакоў-пісьменьнікаў. Яшчэ да вайны высунуўся талентны драматург *Бр. Варгшас*, аўтар шэрагу рэвалюцыйных драм, якія карыстаюцца і зараз поспехам на рабочай сцэне. Аднак, у творчасці Варгшаса вельмі моцныя яшчэ дробна-буржуазныя рысы: адмоўныя адносіны да гвалту наогул, дробна-буржуазная рэвалюцыйнасць, зьмешваньне пролетарыяту з усёй дробна-буржуазнай масай працоўных, элементы інтэлігэнцкага індывідуалізму і г. д. Памёр Варгшас у 1916 г. Рана памёр і другі пісьменьнік рэвалюцыйных рабочых Амэрыкі—*Сьвірунэліс*.

Некаторы вынік усёй раньняй творчасці рабочых пісьменьнікаў літоўцаў у Амэрыцы быў падведзены выданьнем у 1920 г. вялікага зборніку „Атжалос“ („Побегі“), у якім выяўлена да 20 аўтараў. У ідэалёгічных адносінах многія творы яшчэ клясава-нявыразныя, расплывчатыя, дробна-буржуазныя. Слабы зборнік па мастацкасьці. Асноўны недахоп многіх аўтараў заключаецца ў тым, што яны пішуць без неабходнай мастацкай і ідэалёгічнай глыбіні, павярхоўна.

Трэба прызнаць, што гэтыя недахопы ня знішчаны яшчэ і зараз.

Найбольш таленавітым поэтам, як гэтага зборніку, так і наогул сярод гэтых рабочых пісьменьнікаў, быў *Аўрэ Жвайгас*, ідэалёгічна, аднак, найбольш няўстойлівы, які хістаецца ў сваёй творчасці, то ў бок буржуазнай лірыкі, то ў бок анархічнага індывідуалізму. У апошнія часы, стаўшы рэнэгатом, політычна ён адышоў ад пролетарскай поэзіі і займаецца халтурай.

Многія ўдзельнікі зборніка працягваюць, аднак, пісаць і развівацца. Выявіўся за апошнія гады шэраг новых рабочых пісьменьнікаў. Перавышае ў іх чыста-агітацыйная тэматыка. Матар'ял для сваёй творчасці бяруць з жыцця рабочых у Амэрыцы, але шмат увагі надаецца Літве, адкуль большасць з іх вышла. Можна яшчэ

адзначыць талентнага белетрыста і фэльетаніста *Сэнас Вінцас*, аўтара шэрагу аповесцяў і апавяданняў з жыцця літоўскіх рабочых у эміграцыі, антыклерыкальных сатыр і г. д. З поэтаў высу-нуўся *Кашкайціс*, які выдаў недаўна вялікую поэму „Зраднік“, даючую ўвогуле правільны малюнак рэвалюцыі 1905 г. ў Літве. Працуе Кашкайціс і ў прозе. Сярод многалікіх іншых поэтаў і пісьменьнікаў вылучаюцца Буоліё Сунус, Сьвіруёкліс, Арыс, Сакалас і іншыя.

Перад літоўскай пролетарскай літаратурай стаяць яшчэ аграмадныя задачы: ёй яшчэ наперадзе стаіць цяжкі шлях вучобы, бязупыннай работы над сабой, пераходу да паглыбленай распрацоўкі тэмы, да больш дасканалага мастацкага абрабленьня, да ўменьня знаходзіць і арганізоўваць матар'ял. Але яна, маючы ў сваіх шэрагах ужо зараз некалькі дзесяткаў рабочых пісьменьнікаў, бадзёра і ўпэўнена ідзе наперад. Яна зараз накапляе і набірае сілы, для таго магутнага свайго росквіту, які наступіць з політычнай перамогай рабочае клясы, з устанаўленьнем пролетарскай дыктатуры ў Літве. Літоўская пролетарская літаратура яшчэ не ўступіла ў рашучую схватку па ўсяму фронту з сучаснай буржуазнай літаратурай, аднак, яна мобілізуе і разьвівае свае маладыя сілы і можна спадзявацца, што ня так ужо далёка той час, калі яна пачне выцесняць усё больш прыходзячую да ўпадку буржуазную, літаратуру і зойме ў літоўскай літаратуры цэнтральнае месца, менавіта, як літаратура шырокіх народных мас.

М. Гарэцкі

Колькі слоў аб творах і мове М. Лынькова

Будзем разглядаць кніжачку М. Лынькова „Апавяданьні“ *). Зьмест у ёй чамусьці не паказаны. Тут пяць апавядальных рэчаў, якія займаюць: 1) „Чыгунныя песьні“—21 старонку, 2) „Крот“—11 стр., 3) „Над Бугам“—17 стр., 4) „Гома“—23 стр. і 5) „Гой“—56 стр.

* * *

У першым апавяданьні, „Чыгунныя песьні“, сюжэт хаваецца за фразеалёгіяй і стылізацыяй мовы. Патосам і стылізацыяй хоча зрабіць аўтар мастацкае ўражаньне на чытача. А без патрэбы. Сюжэт тут сам па сабе моцны: у Сыбіры, на глухой станцыі, чэха-славакі, адступаючы, забіваюць стрэлачніка і гвалцяць да сьмерці яго дачку Арынку. Потым едуць чырвонаармейцы, знаходзяць гэта жудаснае злачынства і хаваюць нябожчыкаў. Ё і піша аб усім гэтым аўтар з глыбокім пачуцьцём і з праўдзівым рэвалюцыйным уздымам. Ё вобразы і словы ўмее часам даць ён такія простыя і такія моцныя ў сваёй прастаце. Апавяданьне, бязумоўна, цікавае і моцнае. Але стылізацыя нарэшце, дакучае. Бо вось чамусьці падабаецца аўтару, цераз меру падабаецца, каб песьні былі „чыгунныя“, гукі—„медныя і чыгунныя“, поступ—„чыгунны“, накіп—„сталёвая“ і г. д. Усё гэта добра дзеля выяўленьня нашае эпохі, эпохі „железных потоков“, але добра—калі ўжываецца на сваім месцы, у належнай меры і ў пэўным жанры. Апавяданьне-ж „Чыгунныя песьні“, хоць і робіць цяпер на нас, сучаснікаў, моцнае ўражаньне, бо мы самі шмат ведаем аб тым, што хоча сказаць аўтар, але яно, напэўна, ня зможа памастацку ўзрушыць нават трэшку пазьнейшага за нас чытальніка, якому патрэбна будзе ня столькі фразеалёгія, колькі належная ў гэтым жанры апавядальнасьць і апісальнасьць. Добра напісана ў апавяданьні размова чырвонаармейцаў. Слаба выяўлены перажываньні стрэлачніка і Арынкі. Вобразы іх вышлі даволі цьмяныя,

*) М. Лынькоў, „Апавяданьні“, выданьне Ц. Б. „Маладняка“, Менск, 1927 г. Стар. 128, невялікага фармату. Цана 70 кап. Выданьне вельмі прыгожае.

схэматычныя. Слаба паказаны і белавардзейцы; адразу нават цяжка пазнаць, ці гэта чэхі, ці гэта расійскія белавардзейцы.

У другім апавяданні, „Крот“, фразеалёгіі значна меней. Сюжэт тут задуманы гэтак сама дужа цікавы, але фабулы блізу няма. Адступленьне чырвонае арміі з Польшчы. У фурманкі пагналі нейкага польскага шляхцюка Зяленскага. У яго сын чырвоны. У яго дачка Яніна—спачувае бальшавіком. А сам ён—„крот“, цёмны прадстаўнік усяго старога. Ён хітра прапануе аўтару, ці асобе, ад якой вядзецца апавяданьне, вярнуцца і жаніцца з Янінаю. Аўтар, ці асоба, ад якой вядзецца апавяданьне, хоча яго забіць. Начаю Зяленскі ўцякае. Вобразы Яніны і чырвонаармейцаў намалёваны слаба. Больш яскрава паказаны „крот“ Зяленскі, але ня зусім зразумела, чаму аўтар так ненавідзіць яго і наогул траціць на яго столькі ўвагі,—мусіць, доўга ехалі разам, дык абрыд яму дужа. А Яніну аўтар ідэалізуе. Гэта рамантычны, але, на жаль, нязвычайна рэдкі тып польскае шляхцічкі.

Лепшае, найбольш вытрыманае апавяданьне ў зборніку—трэцяе, „Над Бугам“. Аўтар добра ведае і ўмее паказаць паходны быт чырвонаармейцаў, памастацку дае іхныя размовы, трапна выяўляе адносіны іх адзін да аднаго. Аўтар не ідэалізуе чырвонаармейца, а паказвае нам яго такім, якім ён ёсьць у праўдзівым жыцці. Чытач, па волі аўтара, жываецца з яго сябрамі-чырвонаармейцамі, пераймаецца іхнымі інтарэсамі, жыве іхнымі надзеямі,—і таму так шкода яму, калі пасля гэтых надзей, пасля сьмехаў і жартаў, гінуць яны за вызваленьне пралетар’яту, над далёкім Бугам. Аўтар дае тып чырвонаармейца-селяніна (Ванька разанскі) і тып чырвонаармейца з гораду (Васька Шкетаў, быў кухарам, чалавекам ў рэстаўрацыі, басыком, кахаў прастытутку). Больш ён цікавіцца Васькаю, але, памойму, лепш яму ўдаўся Ванька. У апісаньні драбніц паходнага чырвонаармейскага жыцця ён часам пакідае за сабою і Коласа, і Нёманскага, і Зарэцкага.

Чацьвертае апавяданьне—„Гома“. Сюжэт: у нейкім мястэчку бедны студэнт Гома кахае прыгожую Лэю, дачку заможнага крамніка Залмана, але Лэя ідзе замуж за мясьніка Хаіма, і бедны Гома звар’яцеў. Яго нешчасьлівае жыццё і зацікавіла аўтара. Местачковы быт і трагізм сацыяльнае няроўнасьці паказаны даволі добра, але наогул сюжэт не распрацованы, і Гомава вар’яцтва можна лічыць нават ня зусім праўдападобным. Так сама ня выявіў аўтар, чаму Лэя забылася на Гому.

Нарэшце, пятае апавяданьне, „Гой“,—самае даўгое ў зборніку. Разам з апавяданьнем „Над Бугам“, яно зьяўляецца найбольш удач-

ным, толькі канец у ім троху ня вытрыманы. Тут такая гісторыя. Шавец Мотэль. У яго слаўненькая дачка Рыва. У іх закатэраваў чырвонаармеец, таварыш Міхась, вельмі сымпатычны чалавек. Праходзіць троху часу—і Міхась і Рыва кахаюцца. Бацькі і ўсё мес-тачковае яўрэйства супраць гэтага каханьня. Міхась ідзе ў паход. На мястэчка налятаюць балахоўцы, расстрэльваюць, зьдзекуюцца. Зьяўляюцца чырвонаармейцы. Міхась ратуе Мотэля ад сьмерці... Цераз шэсьць год мы бачым сямейнае шчасьце ў сям'і Мотэля і яго зяця Міхася і творчую культурную працу ў мястэчку. Каханьне і быт у гэтым апавяданьні малюцца добра. Троху слабей—напад балахоўцаў і такі рэдкі шчасьлівы выпадак, што Міхась пасьпеў якраз у самую хвіліну. Як жывая стаіць увавччу Рыва, ды і Міхась і Рывіны бацькі, а таксама і яшчэ некаторыя мес-тачковыя жыхары паказаны таксама зусім добра.

* * *

Можна заўважыць, што ўсе апавяданьні ў гэтым зборніку М. Лынькова напісаны па дзвюх пэўных схэмах. Па першай схэме напісаны апавяданьні „Чыгуныя песьні“, „Крот“, „Гой“ і „Гома“. У гэтай схэме зазвычай маем: бацькоў, дачку, каханка, змаганьне чырвоных з белымі, паходны быт чырвонаармейцаў, драматычную разьвязку і лірычнае заканчэньне. Бацька бывае добры (стрэлачнік), нядобры (Зяленскі), добры, але несьвядомы (Мотэль). Маці заўсёды бывае паказана менш выразна, чым бацька. Дачка найчасцей добрая (Арынка, Яніна, Рыва), толькі ў вадным выпадку троху добрая, троху нядобрая (Лэя). Каханак заўсёды добры (нейкі Алесь, што паказаны ў Арынкіных думках, потым аўтар, ці асоба, ад якой вядзецца апавяданьне, далей—шчасьлівы Міхась, нарэшце—несьвядомы Гома). Разьвязка залежыць ад змаганьня чырвоных з белымі (у схэме апав. „Гома“ месца чырвоных займае Гома і яго бацькі, а месца белых—мясьнік Хаім і Лэны бацькі; у апав. „Гой“ змаганьне вядзецца ўжо часткаю і на культурна-бытавым фронце). Калі перамагаюць белыя—разьвязка трагічная, калі чырвоныя—разьвязка шчасьлівая. Заканчэньне выконваецца зазвычай рэвалюцыйнай фразеалёгіяй або якім чулым абразом. Па другой схэме напісана толькі адно апавяданьне „Над Бугам“. Але і ў гэтай другой схэме шмат момантаў агульных дзеля абедзвюх схэм (белыя—чырвоныя; паходны быт чырвоных; Васька Шкетаў і яго каханка; Іван і яго жонка; трагічная разьвязка; чулы абразок на заканчэньне). Значыцца, гісторыі ў гэтым зборніку апавяданьняў М. Лынькова, хаця і цікавыя, але ў большасьці даволі аднастайныя.

* * *

У зборніку ёсць вельмі ўдалыя месцы, напрыклад, пра гузік (стар. 36): „Іван шые старанна, аж пот выступае на лысіне, але-ж гузік цяпер не адарвеш паўротай салдат, прышыў гузік на век, штаны падзяруцца, а гузік цэлы будзе“. Але залішняя любоў да стылізацыі даводзіць аўтара да няўдалых сказаў, напрыклад (стар. 29): „Закрыеш вочы—і дзіўныя вобразы адзін за адным лунаюць у карагодзе бясконцым, у карагодзе, сатканым з красак стагодзьдзяў, з магутных подыхаў людзкой грамады, з вобразаў даўно мінулых дзён прашумеўшых, з жалезнага рокату расквітаючых дзён будучыны, з чалавечых дум і жаданняў... „Шмат прыгожых слоў, але карысьці ад іх мала.

Апрача таго, вось некалькі заўважаных мною недакладнасьцяў або і недарэчнасьцяў у стылі ці няправільнасьцяў у мове, на якіх варта спыніцца і паразважаць:

„Марозы лютыя і ледзяныя каралі“ (3).—Можна адразу падумаць, што гэта лютыя і ледзяныя марозы кагосьці каралі, а тым-часам аўтар хоча сказаць, што гэта былі лютыя марозы і ад іх былі каралі (?) з лёду.

„Напаўняйце іскрамётным полымем вашы думкі і сэрца“ (3).—І не пабеларуску і вобраз ня зусім удалы.

„І чым болей мароз, чым сільней ён стрыбушыць саламяныя стрэхі“ (4).—Як гэта стрыбушыць?

„пекці“ (7).—Гэта ў мове самога аўтара, а ня ў мове дзеючых асоб, дык чаму гэта „пекці“, а не „апячы“?

„кляшчоткай“ (13).—Мусіць, ад слова клешчы? Але-ж клешчы пабеларуску завуцца абцугамі, а падобнае слова „клякотка“ пабеларуску азначае тое, што парасійску „трещетка“.

„Чаравік парыжэлых“ (16).—Чаравікаў парыжэлых.

„бача“ (23).—Бачыць (праўда, гэта ня ў мове аўтара, а ў мове паляка, але чаму паляк павінен гаварыць пабеларуску „бача“, а ня „бачыць“?).

„зъзяюць чырваньню нафарбаваныя вусны“ (51).—Ці-ж яны зъзяюць? А тут-жа побач і ўдалыя эпітэты: „салодкі, даўкі пах пудры“.

„Твой сын чалавекам будзе, а ня чым-небудзь там іншым“ (55), або яшчэ: „аб беласьнежных і іншых кветках“ (66).—Тут гэтыя „іншым“, „іншых“—такія нудныя праязізмы!

„растуць хлопаты“ (56).—Расьце клопат.

„Сулілі яму сьветлую будучыну“ (58).—Хіба: „жадалі яму мець сьветлую будучыню“, бо „сулілі“—гэта бліжэй да „прапанавалі“.

„прызнаваліся Лэі ў дарагой любві, прасілі, малілі аб узаемнасьці“ (61).—Не пабеларуску сказана, і невядома, каму тут гэтая любоў была дарагая.

„Знача“ (62).—Чамусьці так у мове самога аўтара, калі-ж паводле Лёсіка трэба пісаць „значыць“.

„прагавора“ (62).—Таксама ў мове самога аўтара, а трэба-ж пісаць „прагаворыць“, а яшчэ лепей—„прамовіць“.

„ты мне трэба“ (80).—Ты мне патрэбна.

„Каб іх жыцьцё праходзіла, як мага найлепей“ (89).—Калі „мага“, дык ня трэба „най“, а яшчэ лепей зусім без „мага“, а проста—„як найлепей“.

„не адчуваў сябе ў сваім асабістым жыцьці адным-адзіным“ (89).—Як гэта „адным-адзіным“ і паякоўску гэта?

„занадта ты спадабалася ад усіх дзяўчат“ (103).—Ці мог так сказаць нават яўрэй, які ў іншых месцах у апавяданьні ўсюдых гаворыць правільна пабеларуску? Мусіць, проста аўтар не дагледзіў.

„шубу табе набыць“ (106).—Гаворыць яўрэй, але-ж яго мова не характарызуе ў апавяданьні мовы беларускіх местачковых яўрэяў, дык пабеларуску ён павінен быў сказаць „хутру (ці кajuшок) табе пашыць“.

„спалохаўшыя ўжо раз мястэчка гукі“ (113).

* * *

Наогул, аб мове, якою піша т. М. Лынькоў, трэба было-б пагаманіць зусім асобна і даўжэй, бо ад гэтага была-б некаторая карысьць шмат каму з нашых маладых пісьменьнікаў. Але гэтая справа належыць да нашых спэцаў у мовазнаўстве, і я тымчасам абмяжуюся толькі паказаньнем некаторых расіянізмаў, заўважаных мною ў зборніку, калі я чытаў яго.

Сьпярша—расіянізмы ў мове самога аўтара.

іскрамётным (= што сыпле

іскрамі?), 3 стар.

сільней (=дужэй, мацней), 4.

медныя (=медзяныя), 5, 11.

зачым (=дзеля чаго), 7.

прамая (=простая), 9.

хрустальныя (=крышталёвыя),

13.

ртоў (=ратоў), 13.

корні (=карані, карэньне), 15.

жэсьць (=бляха), 15, 50.

надаедліва (=надакучліва), 16.

годы (=гады), 21.

поступ (=хада), 21.

накіп (=шумавіньне), 21.

траскую (=дрожную), 22—23.

прышэльцаў (=чужынцаў), 24.

беласьнежныя (=белыя, як

сьнег) 25, 36.

бязучасны (=бязуважны?), 51.

бяскрыдны, з рас. „безобидный“
(=лагодны?), 51.

прывет (=вітанняе, прывітань-
не), 51.

сіліцца (=намагаецца?), 53, 70.

лавачнікам (=крамнікам), 54.

нялоўка (=нязручна), 55.

лежабока (=абібок), 56.

сьверліць (=сьвердліць, сьвід-
руе), 56.

шубы (=хутры, кажухі), 56.

чысьцільшчык комінаў (=камі-
нар), 57.

гатовіцца (=рыхтуецца), 59.

урокаў (=лекцыяў), 59.

вуццюгом (=прасам), 59; вуццюг, 60.

храбрацы (=адважныя), 61.

малілі (=упрашалі), 61.

дзелям (=справаю, работаю), 64.

плацьце (=сукенка), 64, 66.

лаўка (=крама), 65.

базарных (=у справе рынку), 65.

каварства (=зрада), 69, 70, 71.

прыклееную (=прылепленую), 71.

шавеліцца (=шаволіцца), 71.

усіляўся (=дужэў, мацнеў), 73.

умясьцёх (=разам), 77.

уздохі (=уздыханьні), 78.

зашыпела (=засіпела), 79.

насьледства (=спадчына), 82.

масьліцам (=маселцам), 106.

цежалей (=цяжэй), 112.

ружжамі (=стрэльбамі), 124.

з-за патрэбы (=дзеля патрэбы), 24.

за табакеркай (=па табакерку), 35.

барада Івана (36), бацька Рывы (88—89), вочы Рывы (90), пля-
меньнік Шавеля (106), пацалунак Рывы (109), матка Рывы (125)=
Іванова барада, Рывін бацька і г. д.

чарней цемені ночы (=чарней за цемень ночы, або чарней за
цямноту ў ночы), 61.

нібы за якою справай (=нібы ў якой справе), 61.

Ёкнулі сэрцы Мотэля і Панкрата (ёкнула сэрца ў Мотэля і ў
Панкрата), 77.

А гукі чыгунныя ўсё мацней і мацней патрасаюць паветра
(=а гукі чыгунныя ўсё мацней і мацней трасьлі паветра, або—а
паветра ўсё мацней і мацней траслося ад гукаў чыгунных), 78.

то Мотэль мыў ці вярней, апалоскваў (=ці праўдзівей, ці ле-
пей кажучы і г. д.), 86.

аж боляча-боляча зрабілася (=аж забалела-забалела (руцэ), 99.

думкі, адна другой цежалей (=думкі, адна адна, ці адна за
адну цяжэйшыя), 112.

Зразумела, што апісваючы жыцьцё стрэлачніка ў Сібіры ці
нават местачковага крамніка на Беларусі, даючы размовы чырвонаар-
мейцаў, яўрэяў, палякаў, чэхаў,—М. Лынькоў павінен быў даваць
словы і сказы, характэрныя ў мове гэтых людзей. Але вось яшчэ
некаторыя расіянізмы ў мове дзеючых асоб, зусім не патрэбныя ў
апавяданьні з мастацкага пункту погляду:

хужэй (=горш), 16, 75.	хужэйшае (=горшае), 92.
скварэшня (=шпакоўня), 16.	вечарам (=увечары), 93.
доч (=дачка), 25.	адарваўшыся (=адарваны, які адарваўся), 102.
зачым (=нашто, дзеля чаго), 26, 76, 91, 100, 110, 113.	плацьце (=сукенку), 103.
лодыр (=лотра, латруга), 36.	чэсны (=сумленны), 110.
сьляпец (=сьляпы, сьляпун), 71.	умясьцёх (=разам), 114.
татай (=татам), 75.	палучаць (=атрымоўваць, або адзерджаць), 115.
пазваў (=паклікаў, гукнуў), 91.	імені (=імя), 118.
сьледавацель (=сьледчы), 91, 92.	

Подзь сюды (=хадзі сюды), 12.—Гэта ў мове чэхаў.
 пытаеш мяне (=пытася ў мяне), 75.
 толькі і ўсяго (=і толькі таго), 91.
 аддзякаваць вас (=падзякаваць вам), 114.
 расстраляе ўсіх астатніх (=ня ў сэнсе „рэшты“, а ў сэнсе „іншых“), 122.

* * *

Потым, ня толькі т. М. Лынькоў, а шмат хто цяпер у Савецкай Беларусі піша: „падобнымі на шкло“ (4), „падобнаму на курасьлеп“ (33), або нават так: „казкам падобны“ (7). Усё гэта рэжа вуха беларускаму селяніну. Павінна быць: падобнымі да шкла, падобнымі да курасьлепу, падобныя да казак.

А як пісаць: гарбата ці чай? М. Лынькоў піша чай (стар. 33, 84). Памойму, у мове дзеючых асоб, калі яны з усходу Беларусі, можа быць і „чай“, але ў літаратурнай мове даўна прынята слова „гарбата“ (ад лацінскага кораня), і прыказка беларуская кажа: „Што кажух—то ня вата, што капуста—то не гарбата“.

Слова „савет“ т. Лынькоў ужывае ня толькі ў сэнсе „савет дэпутатаў“, як гэта прынята цяпер ужываць у Савецкай Беларусі, але і ў сэнсе „даваць раду, радзіць, раіць“ (стар. 56). Гэтак беларускія сяляне нідзе ня кажуць і ўжываюць словы: „рада, дай раду, парадзь, парай“, а не „савет“, дай „савет“.

Ужываючы слова „неабходныя“ (стр. 59), ня трэба забывацца, што пабеларуску лепей у гэтым сэнсе сказаць: „патрэбныя, пільна патрэбныя“ і г. д.

Нарэшце т. М. Лынькоў піша выключна „любві“ (53, 61, 69 і інш.) „любоў“ (69), „палюбіўшае“ (74) у сэнсе каханьня мужчыны і жанчыны. І слова „любоў“ і слова „каханьне“ ужывалася ў беларускай мове яшчэ, напр., за часоў Ф. Скарыны і, як вядома, ужываецца і ў сучаснай беларускай мове, народнай і літаратурнай. Але

слова „любоў“ азначае ўсякую любоў і ў родным склоне будзе „любові“, а ня „любві“. Пэўныя-ж адносіны мужчыны і жанчыны прынята называць, галоўным чынам, праз словы „каханьне“, а не „любоў“.

Не разумею, навошта піша т. М. Лынькоў украінскія і польскія словы: „Чобат“ (=бот), прасьцірадлы (=посьцілкі), „да забачэньня“ (=бывайце і г. д., ці, калі так хочацца: „да ўбачаньня“ але-ж не „забачэньня“).

Аб беларускай літаратурна-мастацкай і тэатральнай крытыцы

(Рэзальюцыя Бюро ЦК КП(б)Б)

1. На падставе агульнага ўздыму народнай гаспадаркі і культуры БССР на-зіраецца шпаркі рост беларускай мастацкай літаратуры і мастацтва наогул (тэатр, музыка, кіно), а таксама значны рост літаратуры і мастацтва другіх нацыяналь-насьцяў (яўрэйў, палякаў), таму літаратура і мастацтва пачынае адыгрываць больш значную ролю ў грамадзкім жыцьці працоўных мас БССР і ў працы па іх куль-турнаму выхаваньню.

Клясава-выхаваўчая роля мастацтва і мастацкай літаратуры ўсё яшчэ зьяў-ляецца недастаткова вялікай і невыстарчальнай для таго тэмпу культурнага росту, які зараз патрэбен краіне пралетарскай дыктатуры ў інтарэсах пасьпяховага сацыя-лістычнага будаўніцтва. Гэта клясава-выхаваўчая роля літаратуры і мастацтва будзе павялічвацца больш шпаркім тэмпам пры ўмовах, калі ў літаратуры і мастацтве будуць узрастаць яе сугучнасьць эпосе пралетарскай дыктатуры, калі яна будзе больш выразна ілюстраваць нашу эпоху, эпоху дыктатуры пралетарыяту, нашу ба-рацьбу за сацыялістычнае грамадзтва, гэроеіку рэвалюцыі, працэс стварэньня са-цыялістычнага грамадзтва і новага чалавека ў клясавай барацьбе і ў будаўніцтве, калі літаратурная і мастацкая творчасьць будзе прасякнута сацыялістычнай сьвя-домасьцю і марксысцкім сьветапоглядам. Садзейнічаць гэтаму зьяўляецца перша-чарговай задачай кожнага камуніста, кожнага рэвалюцыянера, асабліва працуючых у галіне літаратуры і мастацтва.

2. Шпаркі рост беларускага мастацтва і літаратуры стаў магчымым толькі ў выніку перамоды Кастрычнікавай рэвалюцыі, утварэньня дыктатуры пралетарыяту і поўнага ліквідаваньня нацыянальнага прыгнечаньня народаў. Далейшае павялі-чэньне росту літаратуры і мастацтва народаў БССР магчыма голькі пры далей-шых посьпехах сацыялістычнага будаўніцтва. Лёс літаратуры і мастацтва народаў БССР цесна зьвязаны з лёсам сацыялістычнага будаўніцтва і пралетарскай рэва-люцыі. Сучасныя дасягненьні беларускай мастацкай літаратуры вызначаюцца ў утварэньні кадраў пісьменьнікаў, творчасьць якіх сучасна нашай эпосе, у наблі-жэньні да сучаснасьці старых пісьменьнікаў, па паяўнасьці каштоўных як па зьместу, так і па форме літаратурных твораў, у буйнейшых дасягненьнях у літаратурнай форме, у выяўленьні новага пісьменьніцкага маладняка з рабочых і сялян, у павя-лічэньні тыражу літаратурных твораў, у павялічэньні кадра чытачоў з пралета-рыяту, сялянства,—рабоча-сялянскай моладзі.

Але ў той самы час, калі ўзрост беларускай прамысловасьці, культурны ўздым вёскі і павялічэньне культурнасьці арганізаванасьці пралетарыяту і ролі ся-лянскай беднаты спрыяюча дзейнічаюць на рэвалюцыйнае разьвіцьцё мастацтва і літаратуры,—у той самы час на другім канцы, у сувязі з павялічэньнем ролі ку-лака ў апошнія гады, узростам гарадзкой дробнай буржуазіі, а таксама з прычыны

Улічыць гэтыя
факты літаратуры.
8 ж 70 1946 год
1951

невыстарчальнай працы па выхоўваньню пісьменьніцкага маладняка, сярод паасобных пісьменьнікаў пачаліся хістаньні, адзначылася з боку некаторых пісьменьнікаў набліжэньне да гэтых пластоў насельніцтва; гэта выявілася ў паяўленьні паасобных твораў чужых сучаснасьці, а падчас варожых дыктатуры пралетарыяту, пралетарскаму сьветапогляду і працоўным масам.

Нашай задачай у галіне мастацкай літаратуры зьяўляецца—усямерна садзейнічаць разьвіцьцю творчасьці пісьменьнікаў, якія становяцца ці ўжо сталі на глебу пралетарскай клясавай барацьбы, набліжаць да пралетарыяту тых, хто хістаецца, асабліва з літаратурнага маладняка, і вясцьці рашучую барацьбу з праяўленьнямі ў літаратуры нова-буржуазных і кулацкіх імкненьняў, упадніцтва і г. д.

3. Марксысцкая крытыка павінна адыгрываць вялізарную ролю ў справе выхоўваньня пісьменьнікаў, паглыбленьня іх марксысцкага сьветапогляду, дапамагаючы ім стаць у творчасьці на шлях пралетарскай літаратуры.

Марксысцкая крытыка павінна весьці няўхільную барацьбу з клясава-варожымі пралетарыяту і сялянскай беднаце, плынямі ў літаратуры, з упадніцтвам і арганізоўваць чытача і глядача вакол рэвалюцыйнай літаратуры і мастацтва, растлумачываючы як сацыяльна-грамадзкі, так і фармальна мастацкі сэнс літаратурных і мастацкіх твораў.

Аднак-жа сучасны стан беларускай марксысцкай крытыкі ў галіне літаратуры і мастацтва зьяўляецца незадавальняючым. На шляху стварэньня марксысцкай крытыкі маецца шэраг перашкод, паміж якімі асноўнымі зьяўляюцца:

а) амаль што поўная адсутнасьць марксысцкіх крытыкаў у шэрагу старэйшага пакаленьня беларускіх пісьменьнікаў;

б) невыстарчальнасьць выкладаньня гісторыі і сацыялёгіі мастацтва ў вышэйшых навучальных установах для падрыхтоўкі сталых літаратуразнаўцаў і амаль што поўная адсутнасьць дасьледчай працы марксыстых у галіне беларускай літаратуры;

в) недастатковае прыцягненьне да літаратурнай і мастацкай крытыкі найбольш кваліфікаваных у гэтых галінах камуністых і невыстарчальных культурных ўзровень і недастатковая марксысцкая, а падчас і літаратурна-мастацкая падрыхтаванасьць маладых марксыстых, працуючых у галіне літаратурнай і мастацкай крытыкі.

Таму беларуская літаратурная і мастацкая крытыка не адыгрывае ў сучасны момант тэй ролі, якую яна павінна і магла-б адыгрываць як у адносінах да літаратуры і мастацтва, таксама і ў справе арганізацыі шырокіх пластоў працоўных вакол літаратуры і мастацтва.

4. Пры невыстарчальным разьвіцьці беларускай марксысцкай крытыкі часам ацэнка буйнейшых літаратурных і мастацкіх зьявішч пераходзіць у рукі не марксыстых, не разумеючых сучаснай эпохі і тых сацыяльных зьявішч, якімі выклікана тая ці іншая плынь у літаратуры. Ідэалістычны эстэтычны падыход да літаратурных і мастацкіх твораў, які часта яшчэ мае месца ў беларускай крытыцы, ня можа садзейнічаць рэвалюцыйнаму разьвіцьцю беларускай літаратуры і накіроўвае яе на ілжывы шлях адрыву ад сучаснасьці і сацыялістычных задач краіны. Эклетызм, які часам выдаецца за марксызм, таксама вельмі дрэнна адбіваецца на літаратуры. Усё гэта ўзятае разам часам садзейнічае нацыяналістычным тэндэнцыям—і „групавому“ падыходу (беспадстаўнае кваліфікаваньне паасобных пісьменьнікаў, як надта блізкіх пралетарскай літаратуры ці чужых нам на падставе вырваных радкоў кантэксту паасобнага твору пісьменьніка, беспадстаўнае кваліфікаваньне ці дэква-

ліфікаваньне мастацкіх дасягненняў таго ці іншага пісьменьніка і г. д.). Усім гэтым зьявішчам павінна быць абвешчана рашучая барацьба.

5. Канстатуючы значнае разьвіцьцё нашых нацыянальных тэатраў як з боку палепшаньня рэпэртуару, так і з боку мастацкіх дасягненняў, а таксама поспехі Белдзяржкіно, бюро ЦК КПБ адзначае, што ў адносінах да іх наша тэатральная і кіно-крытыка як у газэтах, так і ў часопісах толькі ў нязначнай меры выканала сваю задачу.

Гэта адмоўна адбіваецца як на росьце гэтых галін мастацтва, так і на выхаваньні тэатральнага і кіно-гледача. Значную ролю ў тэатральнай і кіно-крытыцы павінна адыгрываць масавая рабочая крытыка як у насыценгазэтах, так і на асобных сходах па абгаварэньню новых мастацкіх твораў (тэатральных і кіно-пастановак) пры грамадзкіх праглядах, на сходах гледачоў, у рабочых клюбах і г. д.), амаль што адсутнічае праца рабкораў і селькораў у гэтай галіне.

6. У мэтах разьвіцьця марксысцкай літаратурнай і мастацкай крытыкі, садзейнічаючай разьвіцьцю савецкай літаратуры і мастацтва, Бюро ЦК КПБ прапануе:

а) Наркамасьветы, АПА і Аддзелу Друку стварыць умовы, спрыяючыя падняцьцю культурнага ўзроўню, палепшаньню марксысцкага і літаратурнага мастацкага выхаваньня маладых пісьменьнікаў і крытыкаў. У прыватнасьці лічыць мэтазгодным у бліжэйшы час арганізацыю Дому Пісьменьнікаў, для ўтварэньня ўмоў адпаведнай выхаваўчай літаратурнай працы;

б) даручыць рэдакцыям газэт і часопісаў палепшыць аддзелы літаратурнай і мастацкай крытыкі, прыцягваючы да гэтай працы побач з спэцыялістамі—пісьменьнікамі і крытыкамі, камуністамі, працуючых на культурнай рабоце ці маючых імкненьні да літаратурных і мастацкіх спраў;

в) Наркамасьветы больш рашуча прыступіць да выкананьня пастановы ЦК партыі па ўтварэньню нацыянальнага па форме і пралетарскага па зьместу тэатральнага і кіно-рэпэртуару;

г) лічыць неабходным утварэньне рабочай тэатральнай і кіно-крытыкі праз прыцягненьне рабочага кіно і тэатральнага гледача і рабкораў да абгаварэньня тэатральных і кіно-пастановак як у прэсе, так і на паасобных нарадах пры рабочых клюбах і пры грамадзкіх праглядах.

7. Маючы на ўвазе, што ў БССР сялянскія пісьменьнікі ў будучым будуць займаць значнае месца ў беларускай літаратуры, беларуская літаратурная крытыка павінна памагаць ім зжываць іх антыпралетарскія ўхілы дзеля таго, каб іх больш зьвязаць з задачамі пралетарскай дыктатуры і імкненьнямі пралетарыяту і сялянскай беднаты. Сялянская літаратура, як асобная мастацкая плынь, мае ўсе даныя для таго, каб існаваць у пралетарскай дзяржаве. Таму задачай марксысцкай крытыкі зьяўляецца не барацьба супроць сялянскіх плыняў, а садзейнічаньне такому разьвіцьцю сялянскай літаратуры, каб яна была прасякнута большай сьведомасьцю неабходнасьці моцнага саюзу рабочае клясы і сялянства і энтузіязмам эпохі сацыялістычнага будаўніцтва.

8. Даручыць Аддзелу Друку зрабіць асобны даклад аб стане дзяржаўскай і польскай літаратуры і крытыкі.

К Н І Г А П І С

М. Нікановіч. Крык працы. Апавяданьні. Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва. Менск. 1928. Тыраж—3000 экз. Стар. 66. Цана—35 кап.

— „Вот колькі я ўжо год живу, дый ніводнай мінуткі ня згуляў; як узрос, дык за працу і хапіўся... і цяжка-ж іншы раз бывае, але от живеш усё і працуеш...“—такой думкай „прасторы агарнуў“ адзін з гэрояў творчасьці М. Нікановіча—Кастусь. Гэта характэрна для творчасьці М. Нікановіча.

Малады прозаік М. Нікановіч у пераважнасьці працуе над адабражэньнем у сваіх апавяданьнях жыцьця селяніна, яго радасьці і горасьці.

Па тэматыцы, па вобразнасьці, М. Нікановіч зьяўляецца сялянскім пісьменьнікам.

Нам-бы хацелася выразней акрэсьліць пісьменьніка: Нікановіч—пісьменьнік сялянскай беднаты, ён разам з пролетарыятам, ён у сваіх даволі удалых апавяданьнях прапагандуе за новы быт, змагаецца з сялянскай абмяжаванасьцю, чуе як „новы дух з новым бытам нясе за сабою культуру—„шматполку“.

Адсюль зьяўленьне яго першага зборнічку „Радасьць“, затым „Золаку“ і цяпер мы чытаем „Крык працы“.

У зборніку чатыры апавяданьні. Першае з іх „Крык працы“—гэта крык сялянства ў часе сыпкоты, калі ссохлая зямля просіць вады.

А дажджу няма. І вось „бунтуе“ вёска. Зайздросьціць. Шукае выратунку.

„На начлезе“—гэта зноў ткі сучасная вёска ў яе соцыяльным распластаньні. Барацьба кулацтва з бяднотай, перамога беднаты, крымінальнае злачынства кулацкага сына, які забівае комсамольца, але аўтар не пакідае забойцу жывым і Сёмка (кулацкі сын) канчае сам з сабою.

„Так часта бывае“—прыкрая праўда з сялянскага жыцьця, калі сын забівае родную матку „пад п'янае вока“. А потым шкадуе...

І нарэшце „Ноччу Купальскаю“—лірычны абразок, пераплецены паданьнямі і легэндамі.

Прыходзіцца шкадаваць, што аўтар ня можа аўладаць паданьнем сюжэту. Усе падаецца так забытана, так багата адступленьняў, што чытачу цяжка прасачыць за разгортваньнем сюжэту. Дзякуючы гэтаму, апавяданьні набываюць выгляд абразкоў з іхнім „апісацельствам“, аздобаю, а не такіх твораў, у якіх-бы пісьменьнік на працягу усяго часу праводзіў пэўную думку выразна і зразумела. Магчыма гэта тлумачыцца тым, што аўтар спадзяецца на сваё „нутро“, а не распрацоўвае дэталёна абраны для твору сюжэт загадзя...

Наша парада—паменш адступленьняў, паменш захапленьня „апісацельствам“, больш дзеі, больш дынамікі.

Таксама лічым неабходным зьвярнуць увагу аўтара на большую тыпізацыю гэрояў (папярэджаньне ад схэматызму).

М. Нікановіч—здольны малады прозаік. Мы ад яго чакаем твораў пра новую савецкую вёску, пра радасьці колектыўнага гаспадараньня, пра новы сялянскі быт. Мы ад яго патрабуем адабражэньня цемры, дзікіх нораў, глыбокага сялянскага індывідуалізму у імя змаганьня з імі.

Іл. Барашка.

„Молодняк“. Літаратурно-містэцкі та грамадска-політычны ілюстраваны журнал-місячнік. Орган ЦК ЛКСМ України. № 4 (16)—1928. Квітень—Харків. Тыраж—2000 экз. Стар. 139. Цана—50 кап.

Нам прыемна сачыць за буйным росквітам творчасці сяброў братняй нам арганізацыі—украінскага „Молодняка“.

Пасля заканчэння друкаваньнем у № 3 „Молодняка“ рамана маладога украінскага прозаіка О. Кундзіча „Дэ-факто“—з сучаснага комсамольскага жыцця, у № 4 „Маладняка“ пачалася друкавацца прыгодніцкая апавесць Волод. Кузьміча з часоў барацьбы з контррэвалюцыяй на Украіне: „Авіо-спіралі“. У першай часціне апавесці аўтару удалося паказаць харобрасць лятую—гэрояў апавесці. Чытаючы, захапляешся разгортваннем сюжэту, зацікаўленьню спрыяе дынамічная пабудова, кінэматографічнасць эпізодаў, прыкметны лірызм.

Д. Гордiенко выдрукаваў у часопісі сваё апавяданьне „Смерть майстра“. З кампозыцыйнага боку апавяданьне пабудавана на дыялёгах, чытаецца жыва.

Л. Первомайский—нам вядомы, як здольны украінскі прозаік,—тэматыка яго творчасці—яўрэйскае жыццё. У № 4 „Молодняка“, Л. Первомайскі, у апавяданні „В палітурні“ адбівае яўрэйскае жыццё ў апошнія гады царызму.

З крытычных артыкулаў часопісу зазначаем на артыкул Г. Овчарова „Винниченкова „Сонячна машина“.

Гутарка ідзе ў артыкуле пра утапічны раман Віннічэнкі „Сонячна машына“. Аўтар артыкулу кажа, што ён ня хоча рабіць канчатковага прысуду над сьветапоглядам самога Віннічэнкі. Г. Овчараў па „Сонечнай машыне“ характарызуе Віннічэнку—адчыненым ворагам рэвалюцыйнага марксізму.

Дужа прыходзіцца шкадаваць, што ў нашай часопісі няма такога гумарыстычнага аддзелу, які маецца у рэцэнзуемым „Молодняку“. А такі аддзел неабходзен. Гумарэскі, пародыі, карыкатуры—усё гэта аж віла-б наш „Маладняк“.

Пакідае прыемнае уражаньне аддзел „бібліяграфіі“. Наогул на Украіне крытычная думка стаіць значна вышэй чым у нас, на Беларусі...

Астаповіч.

„Полымя“ № № 1; 2; 3—Вyd. БДВ, Менск—1928. Цана кожнае кніжкі 1 р. 50 кап.

„Полымя“ бязумоўна зьяўляецца самым сталым нашым часопісам. Пачаўшы выходзіць у 1922 г. невялічкімі сшыткамі, даволі беднымі як з боку іх вонкавага выгляду, гэтак і з боку свайго зместу, цяпер выходзіць ужо вялікімі (да 18 аркушоў) кніжкамі, багатымі зместам і ў сэнсе тэхнічным даволі прыгожа выданымі. З лета гэтага году часопіс пачне выходзіць рэгулярна што-месяц, і самы

гэты факт сьведчыць аб вялікіх яго дасягненнях.

Сёлета вышла покуль-што 3 кніжкі „Полымя“, паводле якіх можна добра ўявіць сабе той узрост, які перажыў гэты часопіс за апошнія гады.

У аддзеле мастацкае прозы друкуюцца два раманы,—адзін арыгінальны, („Драпежнікі“—Я. Нёманскага), другі—перакладны („Адзіная справядлівая вайна (НСП=СН) 3 As (Люізіт)“—Бэхэра).

„Адзіная справядлівая вайна“ вядома, як адзін з лепшых твораў сучаснае Заходня-Эўрапейскае пралетлітаратуры.

Аповесць Цішкі Гартнага „Гаспадар“ (№ 1 „Полымя“) напісана даволі дынамічна, на злобаднёўную тэму, і таму чытаецца з цікавасцю. Аповесць паказвае значны поступ гэтага пісьменьніка.

Апавяданьне „На хутары“ Нікановіча захапляе шчырым трагізмам перажыванняў галоўнага свайго гэрою, дзеда Язэпа. Нікановіч даўно ўжо зарэкамэндаваў сябе адным з здольных нашых маладых пісьменьнікаў, і зусім даволі будзе, калі мы скажам, што данае яго апавяданьне паводле якасці ні ў якім разе ня ніжэй звычайнага для Нікановіча ўзроўню.

Цікавыя апавяданьні далі: ў № 2—Алесь Дудар „Самагубца“ і ў № 3—Васіль Каваль („Жніво“) і Е. Цэхановіч („Страх“). Акрамя таго ў апошніх нумарох „Полымя“ надзены і два перакладныя апавяданьні: „Клёўн Шакальд“ Іжага Магэна (у № 2) і „Востраў“ Чапковэ (у № 3).

У аддзеле вершаваных твораў у № 1 „Полымя“ зьмешчана першая частка поэмы Андрэя Александровіча „Цені на сонцы“, якая накіравана супроць мешчанскае бязідэйнасьці, бязідэйнае бязсумлен-

насьці, супроць авантурызму і кар'ерызму, протэцыйнізму і „рвачества“. Напісаная надзвычайна гнуткім рытмам, прыгожай чыстай моваю, перасыпаная добрымі і сьвежымі вобразамі, насычаная ў гукавым сэнсе, дзякуючы шэрагу ўдалых алітэрацый, паэма паказвае значны узрост аўтара і зьяўляецца бязумоўна лепшым, пасля „Босых на вогнішчы“ твораў нашае пралетарскае літаратуры.

Пра паэму Якуба Коласа „На шляхох волі“ паводле зьмешчаных у №№ 1 і 3 „Полымя“ ўрыўкаў судзіць дужа цяжка. Поэма, відаць, між іншым, зьяўляецца спробаю прывіць беларускай паэзіі клясычныя пушкінскія формы.

З рэшты вершаў (Бандарынай, Вішнеўскай, Дудара, Куляшова, Пфляўмбаўм) зьвяртае на сябе ўвагу верш „Себеж“ Алесь Дудара, цікавы, як сваёй агульнай кампозыцыяй, гэтак і з боку формы (нязвычайна выразная „чэкanka“, сьвежыя рыфмы). Акрамя таго ў „Полымя“ зьмешчаны пераклады вершаў Бэхэра, і добры, старанна апрацаваны пераклад урыўку паэмы Валерыяна Палішчука „Адгэйскі песьняр“, зроблены Андрэям Александровічам.

У публіцыстычным аддзеле найбольш цікавым зьяўляецца вялікі артыкул Аляксандра Цьвікевіча „Западно-русская школа і яе прадстаўнікі“, які зьмешчаны ў № 1, 2 і 3 „Полымя“ і яшчэ не скончаны друкаваньнем. Артыкул зьяўляецца бадай першым сталым доследам гісторыі русіфікатарскіх пlying на Беларусі і, ня гледзячы на сур'ёзнасьць тэмы напісаны жывой моваю і чытаецца з захапленьнем. Артыкул Цьвікевіча зьяўляецца вельмі каштоўным укладам у нашу навуку.

Акрамя таго цікавы артыкулы: І. Герчыкава („У сьвеце імперыялістычных адносін“), Л. Каплана („Праблемы культурнае рэвалюцыі і нацыянальная культура“), М. Каркліна „Праблема мястэчак“ і некаторыя іншыя.

У крытычным адзеле зьмешчаны буйны артыкул Змітра Жылуновіча („Рэвалюцыйным шляхам“), прысьвечаны творчасці Міхася Чарота, два артыкулы Тодара Глыбоцкага („Літаратурнае балота“ — пра „Узвышша“ і „Поэта, які падаваў надзеі“ пра творчасць Уладзімера Жылкі) і артыкул Алеся Гародні „Сацыяльныя асновы творчасці Андрэя Александровіча“. Вельмі сваечасовым зьяўляецца артыкул Васіля Сташэўскага „Пісьменьнік — кніга — чытач“.

На жаль крыху беднаваты адзел бібліяграфіі: мала рэцэнзій на беларускую мастацкую літаратуру, ды і тыя, што ёсць, часам слабаватыя. За тое вельмі — багата і цікава пастаўлены адзел хронікі.

З году ў год „Полымя“ палепшаецца, узрастае, узбагачаецца сіламі і матар'яламі. Вітаючы пераход „Полымя“ на што-месячны выхад, які мае адбыцца ў ліпені месяца, можна толькі пажадаць аднаго: каб больш часты выхад не папсаваў бы яго, каб не паменшылася каштоўнасць і цікавасць гэтага лепшага нашага літаратурнага і грамадзкага часопісу.

А. Гародня.

Беларуская школа у Латвіі.
Часопіс таварыства беларускіх вучыццялёў. Рыга, красавік, № 8 (1) — 1928 г. Кошт 50 сант.

У „дэмакратычнай“ Латвіі, ня гледзячы на яе „дэмакратыч-

насць“, нягледзячы на існаванне у ліку нацменшасцяў — беларускага насельніцтва, з справай народнай асветы і беларускай школы ня зусім добра...

Толькі пасля значнага перарыву зноў пачалося выданне гэтай мізэрненькай часопісі „Беларуская школа у Латвіі“ памерам на 16 старонак... Перарыв рэдакцыя тлумачыць „незалежнымі ад нас прычынамі“... Трэба здагадацца аб гэтых „прычынах“...

Часопіс мае характар інфармацыйны. Часопіс з ілюстрацыямі. Зсправаздачнага артыкулу „Агульны сход таварыства беларускіх вучыццялёў“ мы даведваемся наколькі *рахэтычнай зьяўляецца справа беларускай школы на латвійскай глебе*...

Ужо адзін факт існавання прыватных школ кажа аб многім... „Дэмакратычная“ Латвія робіць уступачкі... дазваляе адчыненне прыватных беларускіх школ...

А на вечарынах ды мізэрных сродках настаўніцтва далёка справу беларускай школы не пасунеш.

Заслугоўвае увагі артыкул Кастусёнка „Беларускі народны тэатр у Рызе“, у якім коратка падзена гісторыя беларускага тэатру у Латвіі з 1921 па 1928 год. Сумная гісторыя.

Рэшта матар'ялу часопісу — „апошнія навіны з грамадзкага жыцця“.

Нягледзячы на лёйальнасць подыхі „бээнэраўшчыны“ адчуваюцца са старонак часопісу.

А—ч.

Х Р О Н І К А

Падарожжа на Беларусь украінскіх пісьменьнікаў

У маі месяцы прыяжджалі на Беларусь, па запрашэнню Таварыства Культурнай Сувязі „Полымя“ і „Маладняка“ украінскія пісьменьнікі П. Тычына, В. Сасюра, С. Піліпэнко, П. Усенко, В. Полішчук, Ів. Кулік, П. Панч, А. Любчэнка і А. Панів. Украінскія пісьменьнікі азнаёміліся з культурным жыццём Беларусі, аглядалі музэі, глядзелі пастаноўкі 1 і 2-га Дзяржаўных Тэатраў, ездзілі на Асінабуд, балотную станцыю, на польска-савецкую мяжу, знаёміліся з справай народнай асветы на Беларусі, выяжджалі ў вёску, наладзілі сувязь з літаратурнымі арганізацыямі і культурнымі ўстановамі.

З захапленнем яны радаваліся нашым дасягненням у галіне культурнага і гаспадарчага будаўніцтва.

Савецкая Беларусь рада была бачыць на сваіх абшарах прадстаўнікоў братняй культуры Савецкай Украіны.

Праезд М. Горкага праз Беларусь

Едучы з Кельну у Маскву расійскі пролетарскі пісьменьнік Максім Горкі працягваў Беларусь. У Негарэлым і Менску было наладжана спатканьне пісьменьніку.

„Літаратурная газета“

Цэнтральнае Бюро „Маладняка“ ухваліла увайсці з хадайніцтвам у адпаведныя установы, аб дазvole выдання з наступнага бюджэтнага году двухтыднёвай беларускай „Літаратурнай газеты“.

Вынікі зьезду ВАПШу

Галоўная увага зьезду была сконцэнтравана на двух актуальных пытаннях — на нацыянальным пытанні і пытанні культурнай рэвалюцыі і сучаснай літаратуры. Шырока была абгаворана на зьездзе і пытаньне мастацкай пляцформы ВАПШу.

Зьезд ухваліў замест Усесаюзнай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў па-

класьці пачатак Усесаюзнаму Аб'яднанню Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў, вылучыўшы асобна Расійскую Асоцыяцыю Пролетарскіх Пісьменьнікаў. Заснавальнікамі новага аб'яднання зьявіліся: РАПП, „Кузница“, ВУСПП, Белар. АПП, Закаўказск. АПП, Туркмэністанск. АПП і Узбэкіст. АПП.

Беларусь у Цэнтральным Савеце Усесаюзнага Аб'яднання Асоцыяцыі Пролет. Пісьменьнікаў мае прадстаўніцтва ў складзе пяці асоб.

„Шляхі разьвіцьця пролетарскай літаратуры“

30 мая на агульным сходзе Белар. Асоцыяцыі Пролет. Пісьменьнікаў з дакладам на тэму „Шляхі разьвіцьця пролетарскай літаратуры і вынікі 1-га Усесаюзнага зьезду пролетпісьменьнікаў“ выступіў проф. Гросман-Рошчын.

Дакладчык, зьяўляючыся добрым прамоўцай, надзвычайна зацікавіў аўдыторыю.

Юбілей „Узвышша“

Споўніўся двухгадовы юбілей літаратурнага аб'яднання „Узвышша“.

Выступленьне ў Віцебску

„Маладняк“ 3 чэрвеня наладзіў літаратурнае выступленьне ў Віцебску. ЦБ Маладняка для наладжання выступленьня камандыравала А. Вечара, А. Салагуба, Іл. Барашку і З. Бандарыну.

Пасьля літаратурнага выступленьня адбыўся канцэрт сьпявачкі украінскіх песень М. Шэкун-Коломійчэнко.

„Маладняк“ у чырвонаармейцаў

10 чэрвеня Менская філія правяла вялікі літаратурна-музычны вечар у лягэрох для чырвонаармейцаў.

Прыём новых сяброў

— ЦБ „Маладняка“ ухваліла залічыць сябром аб'яднання эмігранта з Заходняй Беларусі поэта А. Салагуба.

— Па прадстаўленьню Аршанскай філіі, ЦБ „Маладняка“ ухваліла прыняць у склад аб'яднання З. Астапенку, Я. Гоманаву і Ю. Таубіна.—Усе азначаныя т. т. на працягу трох гадоў зьяўляліся студыйцамі і выявілі сябе з творчага боку.

— Залічан у „Маладняк“ (па Аршанскай філіі)—Аляксеяў.

— На паседжаньні ЦБ ад 29 мая разглядалася заява Я. Відука, П. Броўкі, Шалай і Атавы—былых сяброў зьлікванай Літ-Маст. Камуны, з просьбай аб залічэньні іх у „Маладняк“. Ухвалена—залічыць.

— Па разглядзе заявы сяброў гуртка ім. „Маладняка“ на Рабфаку БДУ т. т. С. Баранаву і А. Пальчэўскага—ухвалена

залічыць іх сябрамі аб'яднання. С. Баранав і А. Пальчэўскі—маладыя прозаікі.

— Залічан у „Маладняк“ (па Менскай філіі) малады поэт С. Ліхадзіеўскі.

— Па прадстаўленьню кіраўніка Бабруйскай філіі т. Лынькова, залічаны ў склад аб'яднання Б. Мікуліч, Гараўскі, Хв. Шынклер і Р. Бахта.

Дыспут аб нова-буржуазнай літаратуры

Менская філія дзейна рыхтуецца да наладжваньня ў адным з клюбаў г. Менску дыспуту аб нова-буржуазных плынях у сучаснай беларускай літаратуры. На дыспуте мае разглядацца галоўным чынам творчасць Я. Пушчы і Ул. Жылкі.

Маладнякіяда

„Настроі“

Сябра „Маладняка“ М. Хведаровіч здаў у БДВ зборнік вершаў пад агульнай назвай „Настроі“.

„Бурэ у граніце“.

Пад такім загалоўкам здаў у БДВ зборнік поэзіі маладняковец А. Эвонак.

„Крык працы“

Вышаў з друку ў выданьні БДВ зборнік аповяданьняў М. Нікановіча—„Крык працы“.

„Дым жыцьця“

Вышаў з друку у выданьні БДВ зборнік лірычных вершаў А. Моркаўкі „Дым жыцьця“.

„На загонах“.

У чэрвені м.ц. вышаў з друку у выданьні БДВ зборнік прозы сябра „Маладняка“ В. Кавалю „На загонах“.

„Кола дзён“

Маладняковец Ал. Вечар падрыхтаваў да друку зборнік вершаў „Кола дзён“.

З Ы М Е С Т

	Стар.
Максім Гарэцкі. Ня 'днэй веры—абразок з нядаўнага мінулага	3
Ізраіль Плаўнік— <i>вершы</i>	10
М. Нікановіч. Аднаго разу вечарам	12
Юрка Лявонны. Крымскае— <i>верш</i>	18
С. Шушкевіч. Песьні аб пяру— <i>верш</i>	20
К. Губарэвіч. Болесь— <i>новэля</i>	23
Я. Тузіловіч. Зарэка— <i>легэнда</i>	28
Іл. Барашка. Дар за дар	33
А. Салагуб. У турме— <i>верш</i>	65
Юлі Таўбін. * * * — <i>верш</i>	67
Тарас Хадкевіч. * * * — <i>верш</i>	68
Сяргей Фамін. * * * — <i>верш</i>	69
Р. Мурашка. У іхным доме— <i>аповесць</i>	71
Пранскус. Літоўская літаратура	96
М. Гарэцкі. Колькі слоў аб творах і мове М. Лынькова	111
Аб беларускай літаратурна-мастацкай і тэатральнай крытыцы (рэзалюцыя Бюро ЦК КПБ (б) Б)	119
Кнігапіс	122
Хроніка	126

